

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ : «Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές»

Θέμα Διπλωματικής Εργασίας :
«Η ΡΩΣΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ
ΑΣΦΑΛΕΙΑ»

Επιβλέπων Καθηγητής : Κολιόπουλος Κωνσταντίνος
Συντάκτρια : Δούβαλη Ευαγγελία (Α.Μ.: 1 2 0 8 Μ 0 0 3)
ΑΘΗΝΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2010

στο Θεμιστοκλή Παπακωνσταντίνου

Ευχαριστίες

Επιθυμώντας μια λακωνική αναφορά σε αυτούς που συνεισέφεραν στην παρούσα προσπάθεια , θα ευχαριστήσω πρωτίστως τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Κωνσταντίνο Κολιόπουλο για τις πολύτιμες ακαδημαϊκές συμβουλές του και την ψυχολογική ενθάρρυνση που μου παρείχε κατά τη διάρκεια της έρευνας μου . Επιπλέον , ευχαριστώ όλους τους καθηγητές που μου δίδαξαν , τα δύο προηγούμενα έτη των μεταπτυχιακών σπουδών μου στο τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου , τον κριτικό τρόπο σκέψης περί των διεθνών εξελίξεων και τάσεων . Τελειώνοντας , θα ευχαριστήσω τον κύριο Κωνσταντίνο Φίλη , επικεφαλής του Κέντρου Ρωσίας , Ευρασίας και Νοτιο-Ανατολικής Ευρώπης για την διαφωτιστική συνάντηση που είχα μαζί του και τον κύριο Ευστάθιο Φακιολά που είχα την τύχη πέρα από το να υπάρξει διδάσκοντας καθηγητής μου , να απαντήσει πρόθυμα σε κάθε απορία μου και να με κατευθύνει στην έρευνά μου .

Στους δικούς μου ανθρώπους , ένα λιτό ευχαριστώ για την ηθική ενίσχυση τους . Η βαθιά ευγνωμοσύνη που τρέφω για αυτούς δεν μπορεί να αποτυπωθεί σε λίγες γραμμές ...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο 1 : Εισαγωγή

- 1.1 Αντί προλόγου
- 1.2 Δομή της εργασίας

Κεφάλαιο 2 : Θεωρητικό πλαίσιο ανάπτυξης

- 2.1 (Νέο)ρεαλισμός: αναλυτικό εργαλείο των διεθνών σχέσεων
- 2.2 Νεοφιλελευθερισμός
- 2.3 Παρουσίαση του επιθετικού ρεαλισμού του John Mearsheimer
- 2.4 Ορισμός βασικών εννοιών
 - 2.4.1 *Ενέργεια*
 - 2.4.2 *Ενεργειακός εφοδιασμός και (Ευρωπαϊκή) Ενεργειακή ασφάλεια*
 - 2.4.3 *Ισχύς*
 - 2.4.4 *Γεωπολιτική*
 - 2.4.5 *Ζωτικό συμφέρον*

Κεφάλαιο 3 : Ανάδειξη της ταύτισης της σύγχρονης ρωσικής ενεργειακής – εξωτερικής πολιτικής με τον επιθετικό ρεαλισμό του Mearsheimer

- 3.1 Αντί εισαγωγής
- 3.2 Ρωσική ενεργειακή διπλωματία
- 3.3. Ρωσία: κύριος προμηθευτής φυσικού αερίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

3.3.1 Διαμετακομιστικοί αγωγοί

3.3.1.1 Ο αγωγός *South Stream*

3.3.1.2 *Nabucco*

3.3.1.3 Ο αγωγός *Μπουργκάς - Αλεξανδρούπολη*

3.3.1.4 Ο αγωγός διασύνδεσης *ITGI (Ελλάδα – Τουρκία – Ιταλία)*

3.3.1.5 Ο δια – αδριατικός αγωγός

3.3.1.6 Ο αγωγός *Μπακού – Τιφλίδα - Τσεϊχάν*

3.3.1.7 Ο διαβαλκανικός αγωγός

3.3.1.8 Ο αγωγός *Σαμψούντα - Τσεϊχάν*

3.4 Ευρώπη: η εξαρτημένη μεταβλητή

3.5 Συμπερασματικές σκέψεις

Κεφάλαιο 4 : Ευρωπαϊκή Ένωση – Ρωσία: Σχέσεις συνεργασίας;

4.1 Εισαγωγή

4.2 Γενικό Πλαίσιο

4.3 Ευρω - Ρωσικός Διάλογος

4.4 Κριτική για τις ευρω-ρωσικές σχέσεις

Κεφάλαιο 5 : Ρωσο-ουκρανική διένεξη: η «τραγωδία» της ρωσικής πολιτικής;

5.1 Αντί εισαγωγής: η κλιμάκωση του χρονικού για την κρίση του 2009

5.2 Η κρίση του 2009

5.3 Οι συνέπειες της κρίσης

5.4 Εξελίξεις μετά τη ρωσο – ουκρανική διένεξη

5.5 Αντιδράσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση

5.6 Συμπερασματικές σκέψεις

Κεφάλαιο 6 :Συμπεράσματα

Βιβλιογραφία

- (Α) Ελληνόγλωσση
- (Β) Ξενόγλωσση
- (Γ) Δικτυακοί ιστότοποι

Παραρτήματα

Παράρτημα 1 : Οι σημαντικότερο ρωσικοί αγωγοί φυσικού αερίου στην Ευρώπη

Παράρτημα 2 : Το ρωσο-ουκρανικό εμπόριο αερίου

- (Α) Ουκρανικές τιμές εισαγωγής φυσικού αερίου για την περίοδο 2000 - 2009 (US \$ / ε.κ.μ.)
- (Β) Ουκρανικά Οι ουκρανικές δαπάνες για εισαγωγές φυσικού αερίου και έσοδα από φυσικό αέριο της διέλευσης (σε δισ. δολάρια ΗΠΑ)
- (Γ) Το ουκρανικό μερίδιο των αγωγών διαμετακόμισης ρωσικού φυσικού αερίου προς την Ευρώπη

Παράρτημα 3 : Το μερίδιο της Gazprom στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου για το 2008

Παράρτημα 4 : Πωλήσεις φυσικού αερίου στην Ευρώπη για το 2008 σε (δ.κ.μ.)

Παράρτημα 5 : Οι εισαγωγές της ΕΕ - 27 στον τομέας της ενέργειας

Παράρτημα 6 : Χάρτης του αγωγού South Stream

Παράρτημα 7 : Χάρτης του αγωγού Nabucco

Παράρτημα 8 : Χάρτης του αγωγού Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη

Παράρτημα 9 : Χάρτης αγωγού διασύνδεσης ITGI (Ελλάδα – Τουρκία – Ιταλία)

Παράρτημα 10 : Χάρτης Δια – αδριατικού αγωγού

Παράρτημα 11 : Χάρτης αγωγού Ο αγωγός Μπακού – Τιφλίδα – Τσεϊχάν

Παράρτημα 12 : Χάρτης Διαβαλκανικού αγωγού

Παράρτημα 13 : Χάρτης αγωγού Σαμψούντα - Τσεϊχάν

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

1.1 Αντί προλόγου

Στη σύγχρονη εποχή, η ενέργεια αποτελεί παράγοντα μείζονος σημασίας τόσο για την εξασφάλιση όσο και για την ανάπτυξη των κοινωνιών. Τα αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου είναι άνισα κατανεμημένα ανά την υφήλιο και τα μεγαλύτερα ποσοστά αυτών βρίσκονται σε οικονομικά ή πολιτικά επισφαλείς περιοχές. Ήδη από τη δεκαετία του '70 η εξασφάλιση των απαραίτητων ενεργειακών πόρων δεν μπορούσε να θεωρηθεί δεδομένη με συνέπεια η ενεργειακή ασφάλεια να αποτελέσει σοβαρό θέμα για κάθε κράτος.

Η αλλαγή και η ρευστότητα της μετα - σοβιετικής περιόδου έθεσε τις περιφερειακές σχέσεις σε νέα βάση. Οι σχέσεις αυτές καθορίζονται σήμερα κατά τα πλείστα από τη γεωοικονομική σημασία που προσδίδουν στην Κασπία τα αποθέματά της σε πετρέλαιο και φυσικό αέριο.¹ Οι κρίσεις στη διαμετακόμιση της ενέργειας που έλαβαν χώρα το 2006 και 2009 ανάμεσα στη Ρωσία και την Ουκρανία προκάλεσαν ανησυχία και ανασφάλεια στους κύκλους της Ευρώπης. Αφ' ενός ανέκυψε το ζήτημα της αξιοπιστίας της Ρωσίας ως ενεργειακός προμηθευτής και αφ' ετέρου αναδύθηκε ο φόβος της χρήσης της ενέργειας ως μέσου άσκησης πολιτικής από τη Μόσχα.

¹ Ιακώβου Χ., «Το Ιράν και η νέα γεωοικονομία της Κασπίας», Ενημερωτικό Έντυπο τ. 77, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 25 Νοεμβρίου 1999.

Στο πλαίσιο της πραγματοποίησης της διπλωματικής αυτής εργασίας, η συγγραφέας θα επικεντρωθεί κυρίως στον τομέα της ρωσικής και ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής που αφορά στο φυσικό αέριο.

Στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία παρουσιάζει μικρά ποσοστά στην εγχώρια παραγωγή ενέργειας και αναγκάζεται να εισάγει το μεγαλύτερο ποσοστό αυτής από τρίτες χώρες, το θέμα της ενεργειακής ασφάλειας λαμβάνει μεγάλες διαστάσεις. Από τη μία παρατηρείται η εξάρτηση των ευρωπαϊκών εισαγωγών φυσικού αερίου από τη Ρωσία η οποία δεν είναι μόνο η κύρια χώρα παραγωγής ενέργειας στην ευρωπαϊκή ήπειρο αλλά και μια παγκόσμια δύναμη με επιθετική εξωτερική πολιτική. Από την άλλη, είναι ιδιαίτερα έντονη η εξάρτηση από χώρες της ανατολικής Ευρώπης οι οποίες ως κόμβοι διαμετακόμισης του αερίου είναι ποικιλοτρόπως εξαρτημένες από τη Ρωσία γεγονός που έχει ως συνέπεια την ανάγκη για μια πιο συνεκτική και αποδοτική ενεργειακή πολιτική στη γηραιά ήπειρο.

Το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας έχει ωθήσει σήμερα τις ευρωπαϊκές δυνάμεις να στρέψουν το ενδιαφέρον τους προς την περιοχή της Κασπίας και Μαύρης Θάλασσας. Ο έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των χωρών αυτών έτσι ώστε να αποκτήσουν ρόλο στη διαδικασία παραγωγής και μεταφοράς των ενεργειακών αποθεμάτων ονομάζεται «νέο μεγάλο ενεργειακό παιχνίδι».² Σύμφωνα με τον MacKinder, εκείνος που ελέγχει την ανατολική Ευρώπη μπορεί να ελέγχει τα εκτεταμένα αποθέματα της Ρωσίας και της Μαύρης Θάλασσας και έτσι να κυριαρχήσει στον κόσμο. Κατά την άποψη του O'Hara εκείνος που ελέγχει τις διαδρομές εξαγωγών,

² Παπαδοπούλου Ε. , «Το "Νέο Μεγάλο Παιχνίδι" της μεταφοράς ενέργειας και η γεωπολιτική σημασία της περιοχής των Βαλκανίων στα πλαίσια αυτού», *Γεωστρατηγική*, τ. 11, Μάιος / Αύγουστος 2007, σελ. 48.

ελέγχει, μεταξύ άλλων, το φυσικό αέριο και εκείνος που ελέγχει το πετρέλαιο και το αέριο ελέγχει την Heartland –δηλαδή τη Ρωσία και τη Μαύρη Θάλασσα. Τέλος, ο Brzezinski, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου υποστήριξε ότι τα «ευρασιατικά βαλκάνια» αποτελούνε το κλειδί για την κατάκτηση της παγκόσμιας εξουσίας.³ Ωστόσο, αυτό που παρατηρείται από την εκπόνηση αυτής της μελέτης είναι ότι η Ρωσία είναι εκείνη που έχει τον κυρίαρχο έλεγχο στη διαμετακόμιση φυσικού αερίου προς τις χώρες της Ευρώπης επιτρέποντας της να μεγιστοποιήσει το μερίδιο της στην παγκόσμια ισχύ.

1.2 Δομή της εργασίας

Στο κεφάλαιο 1 που είναι η «Εισαγωγή» διατυπώνεται ο σκοπός της εργασίας και η ερευνητική συμβολή αυτής. Αναλυτικότερα, η ρωσική ενεργειακή πολιτική φωτίζεται μέσα από το πρίσμα του επιθετικού ρεαλισμού του John Mearsheimer και η συγγραφέας επιχειρεί να προεκτείνει το επιχειρήμα του περί στρατιωτικής ισχύος ως μέσο διεθνούς ανταγωνισμού, παρουσιάζοντας τη σύγχρονη διάσταση της ενεργειακής ισχύος ως πολιτικό εργαλείο σε μια εποχή όπου οι πολεμικές αναμετρήσεις είναι λιγότερο συχνές. Στην εργασία αυτή, η ρωσική ενεργειακή πολιτική θεωρείται η ανεξάρτητη μεταβλητή (εξ' ου και η εμφατική παρουσίασή της) και η ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια η εξαρτημένη. Να σημειωθεί σε αυτό το σημείο πως η παρουσίαση της ενεργειακής πολιτικής της Ρωσίας αφορά κυρίως το φυσικό αέριο στο παρόν πόνημα , καθώς και ότι η αναφορά στις ευρω-ρωσικές σχέσεις , περιλαμβάνει τα κράτη της Ευρώπης

³ Για τη συνοπτική παρουσίαση των θέσεων των MacKinder, O'Hara και Brzezinski βλέπε σχετικά Winrow G., "Geopolitical energy security in the wider Black Sea region", *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 7, no. 2, 2007, p. 218.

συνολικά , αλλά ειδικότερα παρουσιάζεται η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης , στην θεσμική της οργάνωση .

Το κυρίως μέρος περιλαμβάνει τα κεφάλαια 2 έως 5. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσεται το θεωρητικό πλαίσιο ανάπτυξης. Ειδικότερα : ο (νεο)ρεαλισμός εν γένει και ειδικότερα ο επιθετικός ρεαλισμός θα χρησιμοποιηθεί ως αναλυτικό εργαλείο των διεθνών σχέσεων. Εξ' ου και γίνεται παρουσίαση των βασικών επιχειρημάτων του θεωρητικού μοντέλου του John Mearsheimer αναφορικά με τον επιθετικό ρεαλισμό, ενώ παράλληλα παρατίθενται οι ορισμοί βασικών εννοιών όπως ενέργεια, ενεργειακός εφοδιασμός, ενεργειακή ασφάλεια, γεωπολιτική, ισχύς και ζωτικό συμφέρον.

Στόχος του κεφαλαίου 3 είναι η ανάδειξη της ταύτισης της σύγχρονης ρωσικής ενεργειακής – εξωτερικής πολιτικής με τον επιθετικό ρεαλισμό του Mearsheimer. Η βασική θέση της συγγραφέα αφορά στην προσπάθεια της Ρωσίας να ηγεμονεύσει στην ζωτικής σημασίας περιφέρειά της που οριοθετείται από τις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, και να χρησιμοποιήσει την ενεργειακή της πολιτική ως μέσο ανταγωνισμού ισχύος, αποτελώντας έτσι πρόκληση για την ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια.

Στο κεφάλαιο 4 πραγματοποιείται γεωπολιτική ανάλυση, παρουσίαση των ενεργειακών ανταλλαγών και ισορροπιών μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ρωσίας. Ενώ στο κεφάλαιο 5 αναλύεται η ρωσο-ουκρανική διένεξη ως περιπτώσιολογική μελέτη (case - study) ενδεικτική της πολιτικής ισχύος που ασκείται από τη Ρωσία στο πλαίσιο του ανταγωνισμού με τη Δύση. Τέλος το κεφάλαιο 6 περιλαμβάνει τις

συμπερασματικές σκέψεις που προκύπτουν συνολικά από την ανά χείρας εργασία.

Κεφάλαιο 2

Θεωρητικό πλαίσιο ανάπτυξης

2.1 (Νέο)ρεαλισμός: αναλυτικό εργαλείο των διεθνών σχέσεων

Το κύριο ρεαλιστικό επιχείρημα υποστηρίζει ότι τα κράτη ενδιαφέρονται έντονα για την εξισορρόπηση της ισχύος και ανταγωνίζονται μεταξύ τους είτε για την απόκτηση αυτή εις βάρος άλλων κρατών ή τουλάχιστον φροντίζουν να μην χάσουν την ήδη κερκτιμένη ισχύ τους.⁴ Ο J. Mearsheimer υποστηρίζει ότι οι διαφορές μεταξύ των ρεαλιστών πηγάζουν κυρίως από το τι απάντηση δίνουν στο ερώτημα «γιατί τα κράτη θέλουν ισχύ».⁵

Οι νεορεαλιστές δηλώνουν ότι ενδιαφέρονται κυρίως για θέματα επιβίωσης. Οι «δομικοί» ρεαλιστές, όπως ο Waltz, πιστεύουν ότι οι επιπτώσεις της δομής πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Θεωρούν ότι η δομή προσδιορίζεται από την αρχή της ιεράρχησης του διεθνούς συστήματος η οποία είναι η αναρχία και από την κατανομή των δυνατοτήτων στις μονάδες, οι οποίες είναι τα κράτη.⁶ Επιπλέον, για τους νεορεαλιστές η εξουσία σημαίνει περισσότερο για ένα κράτος από τη συγκέντρωση στρατιωτικών πόρων και την ικανότητα ενός κράτους να χρησιμοποιήσει την εξουσία αυτή ώστε να εξαναγκάζει και να ελέγχει άλλα κράτη στο

⁴ Mearsheimer J. J., "Structural Realism" in T. Dunne, M. Kurki and St. Smith, *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, Oxford, Oxford University Press, 2007, pp. 71 – 88 : 71.

⁵ *Ibid*, p. 72.

⁶ Lamy St. L., «Σύγχρονες επικρατούσες προσεγγίσεις: νεορεαλισμός και νεοφιλελευθερισμός» στο J. Baylis και St. Smith [επιμ. Κ. Υφαντής.], *Η παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής. Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, 3^η εκδ., Αθήνα, Επίκεντρο, 2007, σελ. 283.

σύστημα.⁷ Οι νεορεαλιστές υποδηλώνουν επίσης ότι η αναρχία προσδιορίζει το σύστημα εν αντιθέσει με τους ρεαλιστές όπου η αναρχία αποτελεί μια κατάσταση του συστήματος στην οποία τα κράτη αντιδρούν.⁸ Παρατηρείται λοιπόν ότι οι δομικοί ρεαλιστές ελαχιστοποιούν τη σημασία των εθνικών χαρακτηριστικών ως καθοριστικούς παράγοντες της συμπεριφοράς του κράτους στην εξωτερική πολιτική.

Μια άλλη εκδοχή του νεορεαλισμού επικεντρώνεται στις έννοιες των σχετικών και απόλυτων κερδών. Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρει ο Grieco, από τη μία πλευρά τα κράτη ενδιαφέρονται να αυξήσουν την εξουσία και την επιρροή τους (απόλυτα κέρδη) και κατά συνέπεια είναι πρόθυμα να συνεργαστούν με άλλα κράτη ή παράγοντες στο σύστημα προκειμένου να αυξήσουν τις δυνατότητές τους. Από την άλλη, τα κράτη ασχολούνται με το πόση εξουσία και επιρροή μπορούν άλλα κράτη να αποκτήσουν (σχετικά κέρδη) σε οποιαδήποτε προσπάθεια συνεργασίας.⁹

Μια τρίτη εκδοχή του νεορεαλισμού, ο αμυντικός ρεαλισμός, με κύριους υποστηρικτές τους Waltz, Jervis και Snyder, αναγνωρίζει το κόστος του πολέμου που προκύπτει συνήθως από τις παράλογες δυνάμεις μέσα σε μια κοινωνία. Οι αμυντικοί ρεαλιστές παραδέχονται ότι τα επεκτατικά κράτη τα οποία είναι πρόθυμα να χρησιμοποιήσουν τη στρατιωτική τους δύναμη το καθιστούν αδύνατο να ζήσει κανείς σε έναν κόσμο χωρίς όπλα. Η συνεργασία είναι δυνατή, όμως είναι πιο πιθανό να πετύχει στις σχέσεις με φιλικά κράτη.¹⁰ Υποστηρίζουν επίσης ότι οι δομικοί παράγοντες καθορίζουν ή και περιορίζουν πόση ισχύ μπορούν να κερδίσουν τα κράτη, γεγονός ωστόσο που συνδράμει στη βελτίωση του

⁷ *Ibid.*, σελ. 284.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, σελ. 285.

¹⁰ *Ibid.*, σσ. 286 - 7.

ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών σε θέματα ασφάλειας.¹¹ Ειδικά ο Waltz υποστηρίζει ότι δεν είναι σοφό τα κράτη να επιθυμούν τη μεγιστοποίηση του μεριδίου τους στην παγκόσμια ισχύ γιατί το σύστημα θα τα τιμωρήσει αν επιχειρήσουν να αποκτήσουν υπερβολική ισχύ σε σχέση με τις δυνατότητές τους.¹²

Τέλος, οι επιθετικοί ρεαλιστές, με κυριότερο το Mearsheimer, τονίζουν τη σημασία της σχετικής εξουσίας. Πιστεύουν πως η σύγκρουση είναι αναπόφευκτη στο διεθνές σύστημα και οι ηγέτες πρέπει να είναι πάντα επιφυλακτικοί με τις επεκτατικές δυνάμεις ενώ θα πρέπει να επιδιώκουν πολιτικές ασφάλειας που θα αποδυναμώνουν τους δυνητικούς εχθρούς τους και θα αυξάνουν την εξουσία τους σε σχέση με όλες τις άλλες δυνάμεις.¹³

Σύμφωνα με τον Lamy, όλες οι εκδοχές του νεορεαλισμού συμφωνούν σε έξι βασικές υποθέσεις.¹⁴ Πρώτον, τα κράτη και άλλοι παράγοντες συνεργάζονται σε ένα άναρχο περιβάλλον. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει καμία κεντρική εξουσία για να επιβάλει τους κανόνες και τα θέσμια ή για να προστατέψει τα συμφέροντα μιας μεγαλύτερης παγκόσμιας κοινότητας. Δεύτερον, η δομή του συστήματος αποτελεί μεγάλο καθοριστικό παράγοντα της συμπεριφοράς των παραγόντων. Τρίτον, τα κράτη προσανατολίζονται προς την ιδιοτέλεια ενώ ένα άναρχο και ανταγωνιστικό σύστημα τα ωθεί να προτιμήσουν την αυτοβοήθεια και όχι τη συνεργασιακή συμπεριφορά. Τέταρτον, τα κράτη αποτελούν λογικούς παράγοντες και επιλέγουν στρατηγικές για να μεγιστοποιούν τα οφέλη και να ελαχιστοποιούν τις ζημιές. Πέμπτον, το πιο κρίσιμο πρόβλημα που

¹¹ *Op.cit.* υποσημείωση 3.

¹² *Ibid.*, p. 72.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Op. cit.* υποσημείωση 4.

παρουσιάζει η αναρχία είναι η επιβίωση και έκτον, τα κράτη βλέπουν όλα τα άλλα κράτη ως δυνητικούς εχθρούς και απειλές στην εθνική τους ασφάλεια. Αυτή η δυσπιστία και ο φόβος δημιουργούν το δίλημμα της ασφάλειας, το οποίο παρακινεί τις πολιτικές των περισσότερων κρατών. Στο κεφάλαιο αυτό, η συγγραφέας θα ασχοληθεί αναλυτικότερα με την εκδοχή του επιθετικού ρεαλισμού.

2.2 Νεοφιλελευθερισμός

Οι νεοφιλελεύθεροι υποστηρίζουν ότι τα κράτη συνεργάζονται για να πετύχουν απόλυτα κέρδη και ότι το μεγαλύτερο εμπόδιο για τη συνεργασία είναι η «εξαπάτηση» ή η μη συμμόρφωση από πλευράς των άλλων κρατών.¹⁵ Ουσιαστικά επιθυμούν να μεγιστοποιήσουν το συνολικό ποσό των κερδών για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη. Οι νεοφιλελεύθεροι αντίστοιχα ασπάζονται την αναρχία του διεθνούς συστήματος, ωστόσο ισχυρίζονται ότι οι νεορεαλιστές ελαχιστοποιούν τη σημασία της διεθνούς αλληλεξάρτησης.¹⁶ Επιπλέον, πιστεύουν ότι η διεθνής συνεργασία μπορεί εύκολα να επιτευχθεί σε τομείς όπου τα κράτη μέλη έχουν αμοιβαία συμφέροντα.¹⁷

Οι νεοφιλελεύθεροι τονίζουν τις προθέσεις και τις προτιμήσεις των κρατών πάνω από την εξουσία του κράτους εν αντιθέσει με τους νεορεαλιστές, ενώ βλέπουν τους θεσμούς και τα καθεστώτα ως σημαντικές δυνάμεις στις διεθνείς σχέσεις· αν και οι νεορεαλιστές τους έχουν προσάψει ότι μεγαλοποιούν τον αντίκτυπο των καθεστώτων και των θεσμών στην κρατική συμπεριφορά. Ωστόσο, η απάντηση των

¹⁵ *Op. cit.* υποσημείωση 1, σσ. 288 - 93.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

νεοφιλελευθέρων στην κριτική αυτή είναι ότι τα διεθνή καθεστώτα διευκολύνουν τη συνεργασία.¹⁸

2.3 Παρουσίαση του επιθετικού ρεαλισμού του John Mearsheimer

Σύμφωνα με τον επιθετικό ρεαλισμό, το διεθνές σύστημα διαμορφώνει έντονα τη συμπεριφορά των κρατών ενώ οι δομικοί παράγοντες όπως η αναρχία και η κατανομή της ισχύος είναι αυτοί που έχουν τη μεγαλύτερη σημασία προκειμένου να γίνει κατανοητή η διεθνής πολιτική. Η θεωρητική προσέγγιση του Mearsheimer δίνει μικρή προσοχή στα άτομα ή σε εσωτερικούς πολιτικούς συλλογισμούς όπως η ιδεολογία.¹⁹ Ουσιαστικά, όπως παραδέχεται ο ίδιος ο θεωρητικός, ο επιθετικός ρεαλισμός είναι κατά βάση μια περιγραφική θεωρία η οποία εξετάζει πώς οι μεγάλες δυνάμεις έχουν συμπεριφερθεί στο παρελθόν και πώς αναμένεται να συμπεριφερθούν στο μέλλον.²⁰

Όπως παρατηρεί ο Κ. Αρβανιτόπουλος²¹, η κεντρική υπόθεση εργασίας του επιθετικού ρεαλισμού του Mearsheimer είναι ότι στις διεθνείς σχέσεις δύσκολα συναντάμε δυνάμεις ικανοποιημένες με το *status quo*, γιατί το διεθνές σύστημα προσφέρει κίνητρα και ευκαιρίες στα κράτη να αποκτήσουν ισχύ εις βάρος των αντιπάλων τους. Ο τελικός στόχος μιας μεγάλης δύναμης είναι να αναδειχθεί σε ηγεμονική δύναμη του συστήματος. Υπογραμμίζει μάλιστα ότι ο Mearsheimer έρχεται να καταρρίψει την επικρατούσα αισιοδοξία για την εδραίωση της ειρήνης ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις τον 21^ο αιώνα και επαναδιατυπώνει με

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Mearsheimer J. J., Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων [μτφ. Κ. Κολιόπουλος], 5^η έκδ., Αθήνα, Ποιότητα, 2009, σελ. 39.

²⁰ *Ibid.*, σελ.41.

²¹ Αρβανιτόπουλος Κων/νος, *Έμφαση*, τ. 23, Ιούλιος - Αύγουστος - Σεπτέμβριος 2006.

δύναμη και πειθώ τη θέση του ρεαλιστικού υποδείγματος: η φύση του διεθνούς συστήματος είναι άναρχη και η έλλειψη κεντρικής αρχής στο διεθνές σύστημα αναγκάζει τα κράτη να συναλλάσσονται με βάση την ισορροπία της ισχύος και στόχο τη μεγιστοποίηση του εθνικού συμφέροντος.²² Διατυπώνοντας τη θεωρία του επιθετικού ρεαλισμού, ο Mearsheimer θεωρεί απίθανη την επικράτηση ενός πλανητικού ηγεμόνα και διατυπώνει την άποψη ότι τα κράτη επιδιώκουν να ηγεμονεύσουν στην περιφέρειά τους, στο ημισφαίριό τους. Τα κράτη τα οποία επιτυγχάνουν να αναδειχθούν σε περιφερειακές δυνάμεις - τοπικούς ηγεμόνες έχουν ως επόμενο στόχο να αποτρέψουν την ανάδειξη άλλων ισχυρών τοπικών ηγεμόνων σε άλλα περιφερειακά υποσυστήματα.²³

Ο Mearsheimer ήδη από το 1994 υποστηρίζει σθεναρά ότι οι θεσμοί έχουν ελάχιστη επιρροή στη συμπεριφορά του κράτους και, συνεπώς, δεν είναι ικανοί να προωθήσουν τη σταθερότητα στην μετά-ψυχροπολεμική περίοδο.²⁴ Για να καταλήξει στο συμπέρασμά του, ο Mearsheimer εξετάζει κάθε θεωρία που υποστηρίζει την ύπαρξη αιτιώδους ρόλου για τους θεσμούς, επισημαίνοντας αιτιώδεις και εμπειρικές αδυναμίες.²⁵ Ωστόσο, το 1995, ο Mearsheimer επανέρχεται ενισχύοντας τα προλεγόμενα του υποστηρίζοντας - ως νεορεαλιστής - ότι δεν αποδέχεται πως οι θεσμοί μπορούν να συγκρατήσουν τα κράτη να συμπεριφέρονται ως βραχυπρόθεσμοι μαξιμαλιστές ισχύος.²⁶

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ Mearsheimer J. J., "The False Promise of International Institutions", *International Security*, vol. 19, no. 3, Winter 1994 / 1995, pp. 5 - 49.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Mearsheimer J. J., "A Realist Reply", *International Security*, vol. 20, no. 1, Summer 1995, pp. 82 - 93.

Βεβαίως, η κριτική κατά των θεωρητικών απόψεων του Mearsheimer δεν απουσιάζει. Ο Ben Rosamond χαρακτηρίζει ως καταστροφολογικό το σενάριο του John Mearsheimer που υποστηρίζει ότι η συνεργασία μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών θα καταστεί λιγότερο εύκολη εν τη απουσία τόσο της υπαρκτής απειλής από το κομμουνιστικό μπλοκ όσο και της προστασίας των Ηνωμένων Πολιτειών. Υποστηρίζει επιπλέον ο Rosamond ότι «η διεθνής φιλυποψία θα προκύψει ως συνέπεια τόσο της χαμένης αυτονομίας όσο και των ανισοτήτων στις ωφέλειες της συνεργασίας».²⁷ Η Ευρώπη σε αυτό το πλαίσιο του διπολισμού είναι πιθανότερο να αποτελέσει αρένα συγκρούσεων παρά συνεργασίας.

Αντίστοιχα ο Snyder επικρίνει τον Mearsheimer ως ακραίο ειδικά σε ό,τι αφορά τον ισχυρισμό του πως όλες οι μεγάλες δυνάμεις συνεχώς επικεντρώνονται στη μεγιστοποίηση της ισχύος τους που έχει αντίστοιχα αποτέλεσμα τη μεγιστοποίηση της ασφάλειάς τους.²⁸ Υποστηρίζει ότι δεν είναι δυνατόν ο κόσμος να είναι καταδικασμένος σε ένα μέλλον σταθερών συγκρούσεων και διαμάχης για την εξουσία το οποίο οφείλεται αποκλειστικά στο άναρχο πολιτικό σύστημα και την επιθυμία των μονάδων του για επιβίωση.²⁹ Από την άλλη, οι υποστηρικτές του θεωρούν ότι το έργο του Mearsheimer πετυχαίνει να καλύψει τα κενά του αμυντικού ρεαλισμού επεξηγώντας γιατί είναι τόσο συχνό φαινόμενο οι συγκρούσεις μεταξύ των κρατών.³⁰

²⁷ Rosamond B. [επιμ. Ε. Α. Μαριάς], *Θεωρίες ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004, σελ. 199.

²⁸ Snyder G. H., "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay", *International Security*, vol. 27, no. 1, Summer 2002, pp. 149 - 73: 171.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Toft P., "John J. Mearsheimer: an offensive realist between geopolitics and power", *Journal of International Relations and Development*, vol. 8, 2005, 381 - 408: 403.

Παρ' όλες τις κριτικές που έχει δεχθεί ο επιθετικός ρεαλισμός του Mearsheimer, είναι γεγονός ότι αποτελεί ένα νέο μεθοδολογικό εργαλείο το οποίο δύναται να ερμηνεύσει στην περιπτωσιολογική μας μελέτη απόλυτα την ρωσική ενεργειακή πολιτική απέναντι στην ευρωπαϊκή. Ειδικότερα, μέσα από την ανάλυση της μελέτης θα αποδειχθεί πώς η Ρωσία ως ορθολογικός δρώντας προσπαθεί, μέσω της ενέργειας, να μεγιστοποιήσει την ισχύ της και πώς εκμεταλλευόμενη κάθε ευκαιρία προσπαθεί να την αυξήσει έναντι των ευρωπαϊών (αλλά και των διεθνών) αντιπάλων της. Ουσιαστικά ο επιθετικός ρεαλισμός καλύπτει το ερμηνευτικό κενό των νεορεαλιστικών προσεγγίσεων ως προς την επεξήγηση του ανταγωνισμού των μεγάλων δυνάμεων για ισχύ.

Το γεγονός ότι οι υποθέσεις – κριτήρια που χρησιμοποιεί ο Mearsheimer για να εξηγήσει το λόγο που οι μεγάλες δυνάμεις επιδιώκουν ηγεμονία συνάδουν με την πραγματικότητα δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την κατανόηση μιας σημαντικής πτυχής της ρωσικής πολιτικής μέσα στο διεθνές σύστημα. Βασική αρχή του επιθετικού ρεαλισμού είναι ότι τα κράτη δίνουν μεγάλη προσοχή στο πώς κατανέμεται η ισχύς μεταξύ τους καθώς και στην προσπάθειά τους να μεγιστοποιήσουν το μερίδιό τους επί της παγκόσμια ισχύος.³¹ Αν ληφθεί υπόψη ότι τα κράτη χρησιμοποιούν οικονομικά, διπλωματικά και στρατιωτικά μέσα προκειμένου να επιτύχουν να στρέψουν την ισορροπία ισχύος υπέρ τους θα παρατηρηθεί μέσα από την ανάλυση της παρούσας εργασίας ότι οι επιλογές της Ρωσίας στον ενεργειακό χώρο επεξηγούνται άρτια. Βεβαίως στη σύγχρονη εποχή αντί των στρατιωτικών μέσων γίνεται κατανοητό ότι χρησιμοποιεί την ενέργεια, η οποία αναδεικνύεται ένα ιδιαίτερα ισχυρό μέσο στην παγκόσμια πολιτική σκακιέρα.

³¹ *Op.cit.* υποσημείωση 18, σσ. 86 – 7.

2.4 Ορισμός βασικών εννοιών

2.4.1 Ενέργεια

Η ενέργεια αφορά στο πετρέλαιο, στο φυσικό αέριο, στην πυρηνική τεχνολογία και σε άλλες ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ) όπως αναφέρει ο Π. Γεννηματάς.³² Στο διαδικτυακό ιστότοπο της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας γίνεται λόγος για τα χαρακτηριστικά «στοιχεία του ενεργειακού συστήματος» περιλαμβάνοντας τα πετρελαιοειδή, το φυσικό αέριο, τον ηλεκτρισμό καθώς και τις ΑΠΕ.³³ Σύμφωνα με το International Energy Outlook οι κύριες πηγές ενέργειας είναι τα υγρά καύσιμα (κυρίως πετρέλαιο), το φυσικό αέριο, ο άνθρακας και ο ηλεκτρισμός.³⁴

2.4.2 Ενεργειακός Εφοδιασμός και (Ευρωπαϊκή) Ενεργειακή Ασφάλεια

Στην Πράσινη Βίβλο του 2006 που τιτλοφορείται «Ευρωπαϊκή στρατηγική για αειφόρο, ανταγωνιστική και ασφαλή ενέργεια» περιέχονται υποδείξεις και επιλογές που θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση μιας νέας περιεκτικής ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής.³⁵ Και ενώ θα ανέμενε κανείς ότι το πρώτο που οριζόταν είναι η έννοια της ενέργειας, παρατηρείται ότι αυτό δεν υφίσταται με την κλασική έννοια του ορισμού. Παράλληλα, στο διαδικτυακό ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο σχετικό τμήμα που αφορά στην ενέργεια αναφέρεται ότι «Η ενέργεια είναι απαραίτητη στην καθημερινή ζωή στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Για το λόγο αυτό είναι πλέον αναπόφευκτη η αντιμετώπιση των μεγάλων

³² Γεννηματάς Π., *Ενέργεια και Πολιτική στην Νοτιοανατολική Ευρώπη και στον κόσμο*, Αθήνα, εκδόσεις Πεδίο, 2008, σσ 9- 10.

³³ Βλέπε σχετικά : <http://www.rae.gr/energysys/main.htm>.

³⁴ U.S. Energy Information Administration, *International Energy Outlook*, Washington, July 2010 στο <http://www.eia.doe.gov/oiarf/ieo/pdf/0484%282010%29.pdf>.

³⁵ Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, «ΠΡΑΣΙΝΗ ΒΙΒΛΟΣ: Ευρωπαϊκή στρατηγική για αειφόρο, ανταγωνιστική και ασφαλή ενέργεια», COM (2006) 105 τελικό, Βρυξέλλες, 8/03/2006.

ενεργειακών προκλήσεων που συνεπάγονται οι κλιματικές αλλαγές, η αυξανόμενη εξάρτηση από τις εισαγωγές ενέργειας, η πίεση που υφίστανται οι ενεργειακοί πόροι και η προμήθεια όλων των καταναλωτών με ενέργεια ασφαλή, σε προσιτές τιμές.»³⁶

Ωστόσο, παρατηρείται συχνά η χρήση του όρου «ενεργειακός εφοδιασμός» και ο λόγος είναι ότι όταν γίνεται αναφορά για ενεργειακή ασφάλεια ουσιαστικά (υπο)νοείται η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού.³⁷ Η ασφάλεια του εφοδιασμού θεωρείται ως μια στρατηγική για να μειωθούν ή να αντισταθμιστούν οι κίνδυνοι που υπάρχουν από τη χρήση, την παραγωγή και την εισαγωγή ενέργειας. Πιο συγκεκριμένα, η ουσία της ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού εντοπίζεται κυρίως στην ανεμπόδιστη και απρόσκοπτη ροή επαρκών ποσοτήτων ενέργειας σε λογικές τιμές λαμβάνοντας πάντα υπόψη την αειφόρο ανάπτυξη της κοινωνίας και του περιβάλλοντος.³⁸

Ένας πιο στενός ορισμός της ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού επικεντρώνεται κυρίως στη διαθεσιμότητα της ενέργειας, σε αυτούς που είναι πρόθυμοι να την πληρώσουν στην τιμή της αγοράς. Εάν δηλαδή επιτραπεί στις αγορές να δουλέψουν σωστά, οι υψηλές τιμές³⁹ ίσως θεωρηθούν ένα απαραίτητο όπλο για την ενέργεια ώστε αυτή να

³⁶ Βλέπε σχετικά: http://europa.eu/legislation_summaries/energy/index_el.htm.

³⁷ Όταν η συζήτηση κινείται γύρω από το πλαίσιο των ευρω-ρωσικών σχέσεων τότε η «ασφάλεια εφοδιασμού» επικεντρώνεται στην αποσύνδεση της προμήθειας των ενεργειακών πόρων από πολιτικές εξαρτήσεις. Σχετικά βλέπε: Αλειφαντής Στ., «Η Γεωστρατηγική της Ενέργειας στην Ευρώπη και οι Ελληνο-ρωσικές Ενεργειακές Σχέσεις», *Γεωστρατηγική*, τ. 14, Μάιος / Αύγουστος 2008, σελ. 159.

³⁸ Egenhofer Ch., L. Grigoriev, Vl. Socor, A. Riley and Fr. Heisbourg, "European Energy Security: What Should it Mean? What to Do?", *Energy ESF Working Papers* 30, October 2006, p. 5.

³⁹ Ωστόσο αυτός ο τρόπος «λειτουργίας» της ενέργειας παρουσιάζει αρκετά μειονεκτήματα καθώς οι αυξημένες τιμές στην ενέργεια έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση των εσόδων, την αύξηση του πληθωρισμού αλλά και των επιτοκίων.

παραμένει διαθέσιμη σε πιο μικρές και κατ' επέκταση «πιο σφιχτές» αγορές αφού αυτή η κατάσταση δείχνει να επιταχύνει την εκτόνωση των ενεργειακών εντάσεων στις ανεπτυγμένες χώρες.⁴⁰

Ένας διαχωρισμός που γίνεται για τους κινδύνους της ασφάλειας της ενέργειας είναι σε βραχυπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους. Από τη μια, οι βραχυπρόθεσμοι κίνδυνοι είναι συνδεδεμένοι με ελλείψεις στον εφοδιασμό της ενέργειας εξαιτίας ατυχημάτων, απεργιών, δολιοφθορών, υπερβολικά κακών καιρικών συνθηκών ή τεχνικών προβλημάτων. Από την άλλη, οι μακροπρόθεσμοι κίνδυνοι είναι σχετικοί με την επάρκεια του εφοδιασμού, με τις κατάλληλες υποδομές για τη σωστή παράδοση της ενέργειας και με την ύπαρξη ή μη ενός σχεδιασμού που θα παρέχει στρατηγική ασφάλεια απέναντι σε κάθε μεγάλο κίνδυνο όπως για παράδειγμα μη παράδοση για οικονομικούς, πολιτικούς ή για λόγους ανωτέρας βίας.⁴¹

Αναφορικά με την ασφάλεια του ευρωπαϊκού ενεργειακού εφοδιασμού, η Πράσινη Βίβλος του 2000, ένα κείμενο που έχει θεωρηθεί σταθμός για τη μετέπειτα εξέλιξη της ευρωπαϊκής ενεργειακής στρατηγικής αναφέρει ότι «η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού πρέπει να προσανατολίζεται στη διαφύλαξη [...] τη σωστή λειτουργία της οικονομίας, την αδιάκοπη φυσική διαθεσιμότητα [...] σε τιμές που είναι προσιτές [...] ενώ παράλληλα να σέβεται τις περιβαλλοντικές ανησυχίες [...] η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού δεν επιδιώκει να μεγιστοποιήσει την ενεργειακή αυτάρκεια ή να μειώσει την εξάρτηση αλλά στοχεύει στη μείωση

⁴⁰ Behrens A., "Learning from the Crisis: A Market Approach to Securing European Natural Gas Supplies", *CEPS Policy Brief No. 183*, March 2009, pp. 1 - 2 στο <http://www.ceps.eu/files/book/1815.pdf>.

⁴¹ *Ibid.*, p. 2.

των κινδύνων που μπορεί να φέρει η εξάρτηση». ⁴² Η Πράσινη Βίβλος του 2006 παραμένει στην ίδια λογική περιγράφοντας την ευρωπαϊκή ενεργειακή στρατηγική σαν μια προσπάθεια για να ισορροπήσει ο ενεργειακός εφοδιασμός, η ανταγωνιστικότητα και η προστασία του περιβάλλοντος. ⁴³

Η έννοια της ενεργειακής ασφάλειας είναι ευρεία, πολυδιάστατη και διαρκώς εξελισσόμενη. Η ύπαρξη του όρου πρωτοεμφανίζεται το 1973 όταν αρκετές αραβικές χώρες του Οργανισμού Πετρελαιοπαραγωγών Κρατών (OPEC) επέβαλαν εμπορικό αποκλεισμό στις εξαγωγές πετρελαίου προς αμερικανικές και ευρωπαϊκές εταιρείες προκαλώντας την πρώτη πετρελαϊκή κρίση. Χαρακτηριστικό είναι ότι κατά τις δεκαετίες των '70 και '80, με την έννοια της ενεργειακής ασφάλειας νοούνταν η μείωση του επιπέδου των εισαγωγών του πετρελαίου καθώς και η διαχείριση των κινδύνων που σχετίζονταν με τις εν λόγω εισαγωγές.

Σήμερα, ο όρος έχει διευρυνθεί και περιλαμβάνει και άλλες ενεργειακές πηγές πέραν του πετρελαίου καθώς και νέους κινδύνους που σχετίζονται με την τρομοκρατία, την υπο-επένδυση και τις κακώς σχεδιασμένες αγορές. ⁴⁴ Στο δικτυακό ιστότοπο του Διεθνούς Οργανισμού Ενέργειας, αναφέρεται ότι ως ενεργειακή ασφάλεια μπορεί να περιγραφεί η

⁴² Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, «Πράσινη Βίβλος: Προς μία ευρωπαϊκή στρατηγική για την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού», COM (2000) 769 τελικό, Βρυξέλλες, 29 Νοεμβρίου 2000, σελ. 2.

⁴³ *Op. cit.* υποσημείωση 21 καθώς και υποσημείωση 24, σελ. 6.

⁴⁴ Για την έννοια της ενεργειακής ασφάλειας, τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει καθώς και τις στρατηγικές που πρέπει να αναπτύξουν τα κράτη για να επιτύχουν, βλέπε, μεταξύ άλλων: Yergin D. "Ensuring energy security", *Foreign Affairs*, vol. 85, no. 2, March / April 2006, pp. 69 - 82, Wirth T. E., C. Boyden Gray and J. D. Podesta, "The Future of Energy Policy", *Foreign Affairs*, vol. 82, no. 4, July / August 2003, pp. 132 - 55 καθώς και Burrows M. and Gr. F. Treverton, "A Strategic View of Energy Futures", *Survival*, vol. 49, no. 3, September 2007, pp. 79 - 90.

συνεχής διάθεση φυσικών πόρων, σε τιμές προσιτές, με παράλληλο σεβασμό προς το περιβάλλον και τις σχετικές συνέπειες.⁴⁵ Ενδεικτικά, η ενεργειακή πολιτική σχετίζεται με τη διαθεσιμότητα επαρκών ενεργειακών πηγών σε προσιτές τιμές. Όμως η κάθε χώρα αντιλαμβάνεται διαφορετικά την έννοια της ενεργειακής ασφάλειας. Οι χώρες παραγωγής ενδιαφέρονται για τη διατήρηση της ζήτησης εξαγωγών. Για παράδειγμα, για τη Ρωσία στόχος είναι να διασφαλίσει τον έλεγχο επί των στρατηγικών πηγών και να κερδίσει την πρωτοκαθεδρία επί των κύριων αγωγών και επί των δικτύων αγορών μέσω των οποίων διαπερνούν τα πλοία της στη διεθνή αγορά. Για την ευρωπαϊκή ήπειρο, από την άλλη, το ζήτημα επικεντρώνεται στον τρόπο διαχείρισης της εξάρτησής της, μεταξύ άλλων, από το φυσικό αέριο.

2.4.3 Ισχύς

Η έννοια της ισχύος βρίσκεται στην «καρδιά» του επιθετικού ρεαλισμού. Χαρακτηρίζεται ως το «νόμισμα» της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων για το οποίο τα κράτη ανταγωνίζονται μεταξύ τους.⁴⁶ Για τον Mearsheimer υφίσταται μια διττή διάκριση μεταξύ λανθάνουσας και στρατιωτικής ισχύος. «Η λανθάνουσα ισχύς αναφέρεται στα κοινωνικοοικονομικά στοιχεία τα οποία υπεισέρχονται στην οικοδόμηση της στρατιωτικής ισχύος» δηλαδή αφορά στον πλούτο ενός κράτους καθώς και στο συνολικό μέγεθος του πληθυσμού του.⁴⁷ Ενώ η στρατιωτική ισχύς

⁴⁵ Βλέπε σχετικά: International Energy Agency στο http://www.iea.org/subjectqueries/keyresult.asp?KEYWORD_ID=4103.

⁴⁶ *Op. cit.* υποσημείωση 12, σσ. 41 - 2.

⁴⁷ *Ibid.*, σελ. 127.

αφορά στο μέγεθος και δύναμη του στρατού ξηράς⁴⁸ ενός κράτους καθώς και στην υποστήριξη των αεροπορικών και ναυτικών δυνάμεων.⁴⁹

Ουσιαστικά ο Mearsheimer ορίζει την ισχύ βάσει των συγκεκριμένων στοιχείων ή των υλικών πόρων που έχει στη διάθεσή του ένα κράτος.⁵⁰ Ωστόσο, ο ίδιος ο θεωρητικός παρατηρεί ότι υφίσταται ενίοτε χάσμα μεταξύ της λανθάνουσας και στρατιωτικής ισχύος που οφείλεται στο γεγονός ότι το κάθε κράτος μέλος μετατρέπει διαφορετικό μερίδιο του πλούτου του σε στρατιωτική δύναμη, η «αποδοτικότητα» αυτής της μετατροπής ποικίλλει σε κάθε περίπτωση με σημαντικές συνέπειες στην ισορροπία ισχύος ενώ η κάθε μεγάλη δύναμη αγοράζει διαφορετικά είδη στρατιωτικών δυνάμεων γεγονός που και αυτό με τη σειρά του επηρεάζει τη στρατιωτική ισορροπία.⁵¹

Ο Π. Ήφαιστος ορίζει την ισχύ ως στρατιωτική, κοσμοθεωρητική, διπλωματική καθώς και φρόνημα – ιδεολογία.⁵² Τονίζει την ιδιαίτερη σημασία της ως βασικό στοιχείο της πολιτικής ενώ την ταυτίζει και με τη χρήση βίας και την θεωρεί κοινωνικοπολιτικά νομιμοποιημένη στις ενδοκρατικές σχέσεις μιας βιώσιμης και σταθερής πολιτείας. Παράλληλα, η ισχύς δε διαδραματίζει ρόλο στις διεθνείς σχέσεις για τον Π. Ήφαιστο.⁵³ Ο δε Κ. Αρβανιτόπουλος κάνει λόγο για την αριθμητική της ισχύος όπου στην περίπτωση της Ρωσίας μεταφράζεται σε επιρροή της στο ζωτικό χώρο της, επιβεβαίωση της θέση της ως περιφερειακής δύναμης και προβολή ξανά

⁴⁸ Για τον Mearsheimer, η χερσαία ισχύς είναι η κυρίαρχη μορφή στρατιωτικής ισχύος στο σύγχρονο κόσμο.

⁴⁹ *Op. cit.* υποσημείωση 12, σελ. 128.

⁵⁰ *Ibid.*, σελ. 130.

⁵¹ *Ibid.*, σελ. 165 - 6.

⁵² Ήφαιστος Π., «Τριάντα χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Ισχύς και δίκαιο στην διεθνή πολιτική: ελληνική εξωτερική πολιτική 1974-2004», Εισήγηση για τα «30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής: 1974-2004», Ζάππειο Μέγαρο, 12 - 13 Μαΐου 2004.

⁵³ *Ibid.*

πλανητικών διεκδικήσεων έχοντας οικονομικά ανακάμψει λόγω της ενέργειας.⁵⁴ Στην παρούσα εργασία η ισχύς θα νοείται σύμφωνα με την αντίληψη του Mearsheimer, δηλαδή πως αυτή «δεν αντιπροσωπεύει τίποτα περισσότερο από τα υλικά στοιχεία που έχει στη διάθεσή του ένα κράτος» και άρα στην μελέτη της ρωσικής πολιτικής, ο ενεργειακός πλούτος εκφράζει τη ρωσική ισχύ και αποτελεί το μέσο ανταγωνισμού και επιβολής της Ρωσίας στο διεθνές σύστημα⁵⁵.

2.4.4 Γεωπολιτική

Γεωστρατηγική και γεωοικονομία αποτελούν τους δύο βασικούς πόλους της γεωπολιτικής. Οι θεωρητικοί της γεωπολιτικής υποστηρίζουν ότι τα φυσικά πολιτικά σύνορα καθώς και η πρόσβαση σε σημαντικές θαλάσσιες διόδους είναι ζωτικής σημασίας για την επιβίωση ενός κράτους. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1916 από τον Rudolf Kjellen, ένα Σουηδό πολιτικό επιστήμονα.⁵⁶ Η γεωπολιτική αφορά στη χρήση στρατιωτικής, πολιτικής, διπλωματικής ισχύος για την επίτευξη εδαφικής ασφάλειας ή εδαφικής επέκτασης, καθώς και για την επίτευξη πολιτικής επιρροής σε άλλα κράτη ή την αντίσταση σε τέτοια επιρροή από άλλα.⁵⁷

Στα τέλη του 20ού αιώνα, ο παγκόσμιος χάρτης άλλαξε. Ολοένα και περισσότερο, οι τεχνολογικές εξελίξεις γεννούν νέες μορφές πολέμου, το φυσικό περιβάλλον υποβαθμίζεται, η διάδοση πληροφοριών αλλά και πολιτισμικών δομών είναι ταχύτατη, οι πολυεθνικές εταιρείες επηρεάζουν

⁵⁴ Αρβανιτόπουλος Κ., «Η αριθμητική της ισχύος. Το νέο γεωστρατηγικό "πόκερ", Το Βήμα, Κυριακή 17 Αυγούστου 2008.

⁵⁵ Mearsheimer J. J., Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων [μτφ. Κ. Κολιόπουλος], 5^η έκδ., Αθήνα, Ποιότητα, 2009, σελ.130

⁵⁶ Βλέπε σχετικά: <http://www.geopolitics.gr/index%20el.htm>.

⁵⁷ Κασάπης Π. Π., «Γεωπολιτική, παγκοσμιοποίηση και αμερικανικός επεκτατισμός», *Αποψη*, Οκτώβριος 2008 στο <http://www.apopsi.com.cy/2008/10/443>.

αποφασιστικά τις διακρατικές σχέσεις, η μετανάστευση και τα κύματα των προσφύγων ανατρέπουν τις υπάρχουσες ισορροπίες, η τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα περνούν τα εθνικά σύνορα. Επιπλέον, η προσπάθεια αντιμετώπισης των παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων, η διαχείριση των φυσικών πόρων, η ρύθμιση του διεθνούς χρηματιστηριακού κεφαλαίου, η αποτροπή των διεθνών συγκρούσεων, η προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων στα πολυεθνικά πλέον κράτη, καθώς και η αμφίβολη συμμόρφωση των ισχυρών κρατών προς τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, αποτελούν μερικές μόνον από τις μεγάλες προκλήσεις στη ρευστή πραγματικότητα της νέας χιλιετίας. Όλα αυτά εξετάζονται στην παγκόσμια γεωπολιτική.⁵⁸

2.4.5 Ζωτικό συμφέρον

Ο καθηγητής Π. Ήφαιστος αναγνωρίζει το «ζωτικό συμφέρον» ως μία από τις τέσσερις αλληλένδετες διαβαθμίσεις του εθνικού συμφέροντος και το ορίζει ως ισορροπία ισχύος με δυνητικούς αντιπάλους, ασφάλεια ομοεθνών εκτός συνόρων, αντιμετώπιση δραστηριοτήτων εξωτερικών παραγόντων που διαβρώνουν ή αποδυναμώνουν το πολιτειακό καθεστώς, οικονομική ανάπτυξη, ισχυρές συμμαχίες καθώς και συμμετοχή στο διεθνές θεσμικό σύστημα.⁵⁹ Όπως αναφέρει σχετικά σε ομιλία του, τα κράτη τιμωρούνται, όταν αμελούν να προστατέψουν τα ζωτικά τους συμφέροντα ή όταν επιδιώκουν εκπλήρωση στόχων πέραν των δυνατοτήτων τους.⁶⁰ Τα εθνικά συμφέροντα οριοθετούν τον σκοπό της εθνικής στρατηγικής και προσφέρουν ένα διαρκή θεμελιώδη

⁵⁸ Shelley F. M. και Braden K. E. [επιμ. Α. Σταθοπούλου και Γ. Α. Γιαννακόπουλος], *Παγκόσμια γεωπολιτική - Μια εισαγωγή στην πολιτική γεωγραφία*, Αθήνα, Ροές, 2006.

⁵⁹ Βλέπε σχετικά: <http://www.ifestosedu.gr/Diafaneies/IRstrategyCausesMAIN.doc>.

⁶⁰ Ήφαιστος Π., «Η Τουρκική εθνική στρατηγική στον 21ο αιώνα», Ομιλία στην Ημερίδα «Προκλήσεις και Προοπτικές της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής», Αθήνα, Υπουργείο Εξωτερικών, 10/12/2009 στο http://www.idis.gr/GR/Hmerida_IDIS.files/Page1385.htm.

προσανατολισμό των τακτικών επιλογών των κρατικών θεσμών που εμπλέκονται στην ανάλυση, εκτίμηση, σχεδιασμό και εφαρμογή της εθνικής στρατηγικής.⁶¹ Ενώ ο Π. Σαββίδης ορίζει την προαναφερθείσα έννοια ως κάθε «μεταβολή στο διεθνές περιβάλλον που έχει τόσες πιθανότητες να υποσκάψει την εθνική ασφάλεια ώστε θα πρέπει να αποκρουστεί όποια μορφή και αν πάρει η απειλή ή όσο επιφανειακά νόμιμη και αν φαίνεται».⁶²

⁶¹ Ήφαιστος Π., «Ελληνική Εθνική Στρατηγική, έννοια, σκοποί προϋποθέσεις επιτυχούς εκπλήρωσης: η περίπτωση της ευρωπαϊκής προοπτικής της Κύπρου» στο <http://www.ifestos.edu.gr/63GreekStrategy.htm>.

⁶² Π. Σαββίδης, «Διπλωματία και Γεωπολιτική» (ομιλία), 19 Μαρτίου 2009 στο <http://www.anixneuseis.gr/?p=2157>.

Κεφάλαιο 3

Ανάδειξη της ταύτισης της σύγχρονης ρωσικής ενεργειακής – εξωτερικής πολιτικής με τον επιθετικό ρεαλισμό του Mearsheimer

3.1 Αντί εισαγωγής

Ο Mearsheimer θεωρεί τον ισχυρισμό περί εξάλειψης του ανταγωνισμού ασφάλειας και του πολέμου μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων από το σύστημα λανθασμένο. Υποστηρίζει ότι τα κράτη εξακολουθούν να φοβούνται το ένα το άλλο και επιδιώκουν να αποκτήσουν ισχύ το ένα εις βάρος του άλλου κι αυτό γιατί η διεθνής αναρχία δεν έπαψε να υφίσταται με το τέλος του ψυχρού πολέμου.¹ Λαμβάνοντας υπόψη ότι η δομή του διεθνούς συστήματος ορίζεται με βάση πέντε (5) υποθέσεις σχετικά με το πώς είναι οργανωμένος ο κόσμος, η Ρωσία ως μία από τις μεγάλες δυνάμεις του σύγχρονου κόσμου μοιάζει «ασυνείδητα» να υιοθετεί τον επιθετικό ρεαλισμό στην πολιτική της².

Σχετικά με την Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Mearsheimer θεωρεί ότι δεν υπάρχουν ενδείξεις για το ότι οι θεσμοί μπορούν να εξαναγκάσουν τα κράτη μέλη τους να ενεργήσουν ενάντια στα στρατηγικά τους συμφέροντα.³ Επιπλέον, ο ισχυρισμός ότι η οικονομική αλληλεξάρτηση

¹ Mearsheimer J. J., Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων [μφ. Κ. Κολιόπουλος], 5^η έκδ., Αθήνα, Ποιότητα, 2009, σσ. 694 - 5.

² Οι πέντε υποθέσεις ορίζουν ότι (α) τα κράτη είναι οι κύριοι δρώντες στη διεθνή πολιτική και λειτουργούν σε ένα άναρχο σύστημα, (β) οι μεγάλες δυνάμεις πάντοτε έχουν κάποια επιθετική ικανότητα, (γ) τα κράτη ουδέποτε μπορούν να είναι σίγουρα για το ένα τα άλλα κράτη μέλη έχουν εχθρικές προθέσεις απέναντί τους, (δ) οι μεγάλες δυνάμεις δίνουν μεγάλη αξία στην επιβίωση, και (ε) τα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες που μέσα σε λογικά πλαίσια είναι αποτελεσματικοί στο να σχεδιάζουν στρατηγικές που μεγιστοποιούν τις πιθανότητες επιβίωσής τους. Βλέπε σχετικά: *ibid.*, σσ. 696 - 7.

³ *Ibid.*, σσ. 699 - 700.

καθιστά απίθανο τον πόλεμο των μεγάλων δυνάμεων τίθεται υπό αμφισβήτηση.⁴ Από την άλλη η Ρωσία,⁵ η οποία είναι μια τοπική μεγάλη δύναμη που έχει εδαφικές φιλοδοξίες και η οποία παραείναι αδύναμη στρατιωτικά, σύμφωνα με τον Mearsheimer, για να προκαλέσει σοβαρά προβλήματα έξω από τα σύνορά της,⁶ φαίνεται να βρήκε τη λύση στην ελλειπτικότητα αυτή μέσω της ενέργειας την οποία χρησιμοποιεί ως μέσο πίεσης στη διεθνή σκακιέρα. Εξάλλου και τα δύο σημαντικότερα μελλοντικά σενάρια έχουν ως σημείο αναφοράς τη Ρωσία.⁷

3.2 Ρωσική ενεργειακή διπλωματία

Σύμφωνα με τη θεωρία του ρεαλισμού μια από τις ιδιότητες που προσδιορίζουν την ισχύ μιας χώρας είναι η οικονομική ισχύς ή ο πλούτος της (φυσικοί πόροι) –θέση που ασπάζεται και ο Mearsheimer όπως διαπιστώσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Στον παράγοντα αυτό στηρίζουν τα μεγάλα κράτη κυρίως μεγάλο μέρος των στόχων της εξωτερικής τους πολιτικής.⁸ Στις αρχές του 2000, το συντηρητικό κομμάτι της ρωσικής ακαδημαϊκής κοινωνίας πρότεινε η ενέργεια να αποτελέσει έναν παράγοντα κλειδί για την εξωτερική πολιτική της χώρας. Σε μία περίοδο που ήταν γνωστό ότι οι παγκόσμιες τιμές πετρελαίου θα παρέμεναν υψηλές για αρκετό καιρό ακόμα και η εκμετάλλευση των ρωσικών ενεργειακών αποθεμάτων ακολουθούσαν μια άκρως ανοδική

⁴ *Ibid.*, σελ. 713.

⁵ Ο Mearsheimer περιλαμβάνει τη Ρωσία μεταξύ των πέντε ευρωπαϊκών κρατών που έχουν επαρκή πλούτο και πληθυσμό ώστε να χαρακτηρίζεται μεγάλη δύναμη, Βλέπε σχετικά: *ibid.*, σελ. 758.

⁶ *Op. cit.* υποσημείωση 1, σελ. 734.

⁷ *Ibid.*, σελ. 762 - 3: ο Mearsheimer εξηγεί τόσο την περίπτωση που η Ρωσία αναδεικνύεται σε ηγεμόνα της Ευρώπης όσο και το σενάριο όπου η Ρωσία εξοβελίζεται από τις τάξεις των μεγάλων δυνάμεων.

⁸ Dougherty J. E. και R. L. Pfaltgraff Jr (μτφ. Θ. Αθανασίου και Ν. Σταματάκης), *Ανταγωνιστικές Θεωρίες Διεθνών Σχέσεων. Μια Συνολική Αποτίμηση*, τ. Α', Αθήνα, Παπαζήσης, 1992, σσ. 121.

πορεία, τέθηκαν οι βάσεις για την ενεργειακή διπλωματία.⁹ Ωστόσο, η ενεργειακή αφθονία της Ρωσίας φάνηκε να παρουσιάζει προβλήματα καθώς η εκμετάλλευση των αποθεμάτων χαρακτηρίστηκε αναποτελεσματική και μέχρι ενός βαθμού ασυνεπής. Αυτού του είδους τα ζητήματα γρήγορα προκάλεσαν δυσπιστία και υπονόμισαν τη φήμη της Ρωσίας ως αξιόπιστου προμηθευτή.¹⁰

Συζητήσεις σχετικά με το αν η μελλοντική διαθεσιμότητα των ενεργειακών αποθεμάτων της Ρωσίας θα είναι αρκετή για να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανησύχησαν τους ευρωπαίους ηγέτες.¹¹ Οι εκτιμήσεις δείχνουν ότι μέχρι το 2020 οι απαιτήσεις της Ένωσης σε φυσικό αέριο θα αυξηθούν γύρω στα 200 εκατομμύρια κυβικά μέτρα (ε.κ.μ.) το χρόνο κάτι που έρχεται σε αντίθεση με τα σχέδια της Ρωσίας για επέκταση της παραγωγής σε 50 ε.κ.μ. το χρόνο –ποσότητα που θα απευθύνεται όχι μόνο προς την Ευρώπη αλλά και σε τρίτες χώρες.¹² Ο Κ. Φίλης παρατηρεί ότι αυτή την περίοδο, περισσότερο από ποτέ, υπάρχουν εμφανή σημάδια συστημικών αδυναμιών στην αγορά της ενέργειας εν γένει. Παρατηρεί ότι είναι επιτακτική ανάγκη η αναθεώρηση να πραγματοποιηθεί μέσα από τις πρακτικές στη λειτουργία της ίδια της αγοράς, καθώς και ότι οι προσπάθειες για τη μείωση της αβεβαιότητας και τη διασφάλιση της σταθερότητας θα πρέπει να διπλασιασθούν.¹³

⁹ Erixon Fr., "Europe's energy dependency and Russia's commercial assertiveness", *ECIPE Policy Briefs No. 7*, 2008, p. 5 στο <http://www.ecipe.org/publications/ecipe-policy-briefs/europe2019s-energy-dependency-and-russia2019s-commercial-assertiveness-what-should-the-eu-do/PDF>.

¹⁰ Ibid ενώ για μια πιο περιεκτική ανάλυση βλέπε σχετικά τα κεφάλαια που ακολουθούν.

¹¹ Filis C., "Diversification and interdependence : Emerging realities and potential players in the Russian-Western energy equation", *Occasional Paper No. 9/09*, University of Oxford, July 2009, p. 9.

¹² Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, «ΠΡΑΣΙΝΗ ΒΙΒΛΟΣ: Ευρωπαϊκή στρατηγική για αειφόρο, ανταγωνιστική και ασφαλή ενέργεια», *COM (2006) 105 τελικό*, Βρυξέλλες, 8/03/2006.

¹³ *Op.cit.* υποσημείωση 11, p. 4.

Ένας άλλος προβληματισμός που αφορά στη ρωσική ενεργειακή πολιτική είναι η ασυνέπεια ή αλλιώς η έλλειψη στρατηγικής για την αξιοποίηση και ανάπτυξη των ρωσικών αποθεμάτων. Η μη ύπαρξη μηχανισμών ικανών να επιβληθούν στις ανεξάρτητες ενεργειακές εταιρείες, η διαφθορά και η έλλειψη πειθαρχίας φαίνεται πως είναι από τα δεσπόζοντα χαρακτηριστικά της ρωσικής ενεργειακής πολιτικής στις μέρες μας. Συγκεκριμένα, ο ανταγωνισμός που υπάρχει στον ενεργειακό τομέα ανάμεσα στις κυρίαρχες εταιρείες (Gazprom¹⁴) και το κράτος δημιουργεί μεγάλες εντάσεις καθώς απ' ό,τι φαίνεται το συμφέρον του ενός δε συμβαδίζει με το συμφέρον του άλλου. Βεβαίως η μεγάλη αντίφαση στο σημείο αυτό πηγάζει από το γεγονός ότι η κυρίαρχη εταιρεία είναι στο πλειοψηφικό της πακέτο κρατική. Ωστόσο, ένα παράδειγμα αυτής της αντιμαχίας είναι το ζήτημα των επενδύσεων που από την πλευρά του Κρεμλίνου θεωρούνται ζωτικής σημασίας όχι μόνο για την αύξηση της παραγωγής της ενέργειας αλλά και για τη διασφάλιση της εξωτερικής πολιτικής –άποψη που δε συμεριζείται απόλυτα η Gazprom προφανώς φοβούμενη μήπως χάσει την πρωτοκαθεδρία στο μονοπώλιο της ενέργειας.¹⁵

Τέλος, η έλλειψη συνέπειας στη δημιουργία ενός κρατικού σχεδιασμού για τη χρήση των εθνικών πόρων έχει προκαλέσει εκνευρισμό και διαφωνίες στους ιθύνοντες της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Οι

¹⁴ Η Gazprom είναι η μεγαλύτερη ρωσική εταιρεία εκμετάλλευσης φυσικού αερίου στον κόσμο. Το 2007, τα ποσοστά παραγωγής της σε φυσικό αέριο ήταν 549,7 δις κυβικά μέτρα. Το 59% των μετοχών της εταιρείας ανήκουν στο κράτος ενώ πρόεδρος της εταιρείας για αρκετό διάστημα διετέλεσε ο νυν πρόεδρος της κυβέρνησης Dmitry Medvedev. Η «φιλελεύθερη» ιδεολογικά Gazprom αν και θεωρείται «δεξί χέρι» του ρωσικού κράτους, έρχεται αρκετά συχνά σε σύγκρουση με αυτό. Βλέπε σχετικά: Woehrel St., "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", CRS Report for Congress, Congressional Research Service, September 2009, p. 2.

¹⁵ Εκτιμάται ότι ο τομέας της ενέργειας στη Ρωσία θα χρειαστεί επενδύσεις της τάξης των 330 δις δολαρίων για την περίοδο 2001 – 2030. Βλέπε σχετικά :World Energy Outlook 2009 στο <http://www.worldenergyoutlook.org>.

διαφωνίες σχετίζονται με το αν η παραγωγή πρέπει να αυξηθεί ή να παραμείνει συγκρατημένη ώστε να παραταθούν τα διαθέσιμα αποθέματα, για τον αν πρέπει να γίνει χρήση του Ταμείου Σταθερότητας με στόχο την επίτευξη περισσότερων επενδύσεων για την ανάπτυξη ενεργειακών υποδομών και για τα οφέλη ή μη της διαφοροποίησης των αγορών που απευθύνονται τα ενεργειακά τους προϊόντα πέραν από της ευρωπαϊκής. Τέτοιου είδους προβλήματα θέτουν εμπόδια στην επιδίωξη της Ρωσίας να διαδραματίσει το ρόλο του συντονιστή και της υπερδύναμης στη διεθνή σκηνή αφού οι πολιτικές της θυμίζουν περισσότερο τακτικές ενστίκτου παρά σχεδιασμένη στρατηγική μεγάλης δύναμης.¹⁶ Παρά την άποψη αυτή που επικρατεί από μερίδα μελετητών ωστόσο, παρατηρώντας τη στάση που κράτησε η Ρωσία στη διένεξη της με την Ουκρανία, δεν παρατηρούνται «ενστικτώδεις» κινήσεις. Αντιθέτως, η Ρωσία επέδειξε ισχύ αφού τελικά αυτό που επικράτησε ήταν η ικανότητά της να υποχρεώσει την Ουκρανία εν τέλει να συμπλεύσει με τα ρωσικά συμφέροντα.¹⁷

Παρά τα προβλήματα που φαίνεται να αντιμετωπίζει η ρωσική ενεργειακή διπλωματία, η ισχύς της ή ακόμα περισσότερο η απειλή άσκησης της ισχύος είναι από μόνη της αρκετή για να επιτύχει τα επιδιωκόμενα συμφέροντα. Σύμφωνα με τον Sullivan η δυνατότητα να ασκηθεί επιρροή επάνω στους άλλους χωρίς πραγματική ανάλωση ικανοτήτων αντιπροσωπεύει την πιο αποτελεσματική χρήση της ισχύος. Η απειλή άσκησης της ρωσικής ισχύος είναι η απειλή διακοπής της ενέργειας γεγονός που μπορεί να προκαλέσει μεγάλη ανησυχία σε αυτούς που έχουν

¹⁶ Βλέπε σχετικά: Monaghan A., "Russia's Energy Diplomacy: A Political Idea Lacking a Strategy?", *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 7, no. 2, June 2007, pp. 275 – 88 : 279 – 80, Milov V., "The use of energy as a political tool", *EU – Russia Review* 1, Brussels, EU – Russia Centre, May 2006, pp.12 – 21 : 14 – 5 και Trianatafyllou D., "Energy Security and Common Foreign and Security Policy (CFSP) : The Wider Black Sea Area Context", *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 7, no. 2, June 2007, pp. 298 –99.

¹⁷ *Op.cit.* υποσημείωση 1, σελ 130 – 1.

ανάγκη το φυσικό της αέριο.¹⁸ Κατ' αυτόν τον τρόπο επιβεβαιώνεται το επιχείρημα του Mearsheimer ότι όσο πιο βαθύς είναι ο φόβος τόσο πιο έντονος είναι ο ανταγωνισμός ασφάλειας και αφού όσο περισσότερη ισχύ διαθέτει ένα κράτος τόσο περισσότερο φόβο δημιουργεί μεταξύ των ανταγωνιστών του, γίνεται κατανοητή η στάση της Ρωσίας ως μονοπωλιακής σχεδόν παρόχου ενέργειας στις ευρωπαϊκές χώρες¹⁹.

3.3. Ρωσία: κύριος προμηθευτής φυσικού αερίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δείχνει να μη γνωρίζει πώς να χειριστεί τη δυναμικότητα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής ή πώς να απαντήσει σε ρητορικές –και πολύ περισσότερο– σε στρατιωτικές κινήσεις της Μόσχας (πόλεμος στη Γεωργία το 2008), που σε πολλούς θυμίζουν εποχές ψυχρού πολέμου. Η γεωγραφική εγγύτητα και η ύπαρξη εκτεταμένου δικτύου αγωγών ήδη από τη σοβιετική περίοδο συνέβαλαν στην ανάδειξη της Ρωσίας ως βασικού προμηθευτή φυσικού αερίου για την ευρωπαϊκή αγορά. Η εξάρτηση της ευρωπαϊκής οικονομίας από τη Ρωσία ως κυρίαρχου προμηθευτή φυσικού αερίου έχει θέσει ζητήματα ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού.

Η πιθανότητα η Ρωσία να χρησιμοποιεί τις εξαγωγές φυσικού αερίου ως όργανο εξωτερικής πολιτικής και διεθνούς πίεσης αποτέλεσε λόγο ανησυχίας για την ευρωπαϊκή διπλωματία. Οι σοβαρές ελλείψεις στα δίκτυα φυσικού αερίου σε πολλά κράτη της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης καθώς και η γενικότερη αναστάτωση που προκλήθηκε λόγω της διακοπής στην παροχή φυσικού αερίου από τη Μόσχα κατά τη ρωσο-ουκρανική διαμάχη κατέδειξαν την κρισιμότητα του προβλήματος. Έγινε

¹⁸ *Op. cit.* υποσημείωση 8, σελ. 122.

¹⁹ *Op. cit.* υποσημείωση 1, σσ. 104 – 5.

σαφές ότι η απεξάρτηση της ευρωπαϊκής οικονομίας από την κυριαρχία του φυσικού αερίου της Ρωσίας αποτελεί σημείο καμπής της ευρωπαϊκής ασφάλειας.²⁰

Η θεωρία που επεξηγεί καλύτερα τον τρόπο άσκησης εξωτερικής πολιτικής κρατών όπως η Ρωσία με δυναμισμό και πυγμή είναι αυτή του επιθετικού ρεαλισμού η οποία υποστηρίζει ότι τα κράτη κινούνται με γνώμονα την επέκταση του συμφέροντος και της ισχύος τους. Η ισχύς ή αλλιώς ο πλούτος που χρησιμοποιεί η Ρωσία προκειμένου να μεγιστοποιήσει το συμφέρον της είναι η ενέργεια.²¹

Η ανάδειξη της Ρωσίας από το 1999 ως πρώτη χώρα σε παραγωγή και εξαγωγή ενέργειας είχε μεγάλο αντίκτυπο στις διεθνείς της σχέσεις. Όπως όμως έχει διαφανεί κατά καιρούς, η διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας δεν ακολουθεί πάντα μια ορθολογική πορεία και συχνά παρουσιάζεται μεγάλη διάσταση απόψεων για το τι είναι το εθνικό συμφέρον και πώς πρέπει να επιτευχθεί.²²

Τα κολοσσιαία ποσοστά²³ της Ρωσίας σε ενέργεια γρήγορα της επέτρεψαν τόσο να αυτοανακηρυχτεί σε ενεργειακή υπερδύναμη²⁴ όσο και

²⁰ Γρηγοριάδης Ι.Ν., «Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Ασφάλεια & Αγωγοί Φυσικού Αερίου στη Ν.Α. Ευρώπη : Ένα Νέο Πεδίο Ελληνοτουρκικής Συνεργασίας», Policy Paper No. 12, Δεκέμβριος 2008, σελ. 7 στο http://www.eliamer.gr/wp-content/uploads/2009/07/europaiki-energeiaki-asfaleia_new.pdf.

²¹ *Op. cit.* υποσημείωση 8, σσ. 119 – 21.

²² Κουλουμπής Θ., Διεθνείς Σχέσεις, Εξουσία και Δικαιοσύνη, Αθήνα, Παπαζήσης, 1995, σσ. 119 – 22.

²³ Σε παγκόσμια ποσοστά η Ρωσία κατέχει το 45% του φυσικού αερίου, 23% του άνθρακα, 14% του ουρανίου και το 13% του πετρελαίου.

²⁴ Το 2005, ο τότε πρόεδρος της Ρωσίας Vladimir Putin δήλωνε ότι η Ρωσία θέλει να γίνει μια παγκόσμια ενεργειακή υπερδύναμη. Υπάρχουν, ωστόσο, αμφιβολίες αν οι εκπρόσωποι του Κρεμλίνου, συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου του Putin γνωρίζουν ακριβώς τι εννοούν με τον όρο «ενεργειακή υπερδύναμη» και ακόμα περισσότερο ποιες στρατηγικές θα χρειαστεί να ληφθούν ώστε να επιτευχθεί αυτός ο «τίτλος». Αντίθετα,

να θεωρήσει τον εαυτό της σαν ένα αξιόπιστο ενεργειακό προμηθευτή που σκοπό έχει να χρησιμοποιήσει τη δύναμή της για να ενισχύσει την παγκόσμια ενεργειακή ασφάλεια. Επίσης, οι υψηλές τιμές που επέβαλε η Ρωσία στην ενέργεια ενίσχυσαν την αυτοπεποίθηση της χώρας σε ζητήματα οικονομίας²⁵ και εσωτερικής πολιτικής.

Επιπρόσθετα, η χρήση της ενέργειας ως διπλωματικό όπλο πέτυχε την παγκόσμια καταξίωση της χώρας καθώς και των μεγάλων ενεργειακών εταιρειών της με την παράλληλη αναβάθμισή της σε ένα ισότιμο εταίρο των ανεπτυγμένων δυτικών οικονομιών. Ο νέος ρόλος της ενεργειακής υπερδύναμης φάνηκε να ταιριάζει «γάντι» στη Ρωσία και εφεξής η κύρια προτεραιότητα της θα ήταν «η διατήρηση της εικόνας της ως αξιόπιστος προμηθευτής ενέργειας παράλληλα με τη διατήρηση των συμφερόντων της».²⁶

Ωστόσο δεν είναι λίγοι αυτοί που θεωρούν τη Ρωσία όχι απλά αναξιόπιστο προμηθευτή αλλά απειλή για τα ενεργειακά τους συμφέροντα.²⁷ Αναλυτές πιστεύουν ότι η Μόσχα χρησιμοποιεί εκβιαστικά

ούτε οι διαμορφωτές της ρωσικής πολιτικής δείχνουν να κατανοούν πλήρως την έννοια του όρου. Οι τακτικές που ακολουθούν μοιάζουν περισσότερο με τακτικές που αποσκοπούν στην ολική επιρροή ή ακόμα και στην κυριαρχία της διεθνούς σκηνής με μοναδικό προσόν την ενέργεια παρά ένα ξεκάθαρο όραμα για το μελλοντικό ρόλο της Ρωσίας ως ενεργειακής υπερδύναμης. Βλέπε σχετικά: *op. cit.* υποσημείωση 14 (Milon VI.), p. 14.

²⁵ Το ΑΕΠ της χώρας έχει αυξηθεί μεταξύ 1999 – 2005 κατά 57%, με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης κατά 6,6% ενώ οι ξένες άμεσες επενδύσεις (ΞΑΕ) για το 2005 άγγιξαν τα 13.100 εκατομμύρια δολάρια. Βλέπε σχετικά: <http://www.diplomatia.gr>.

²⁶ Παρατηρείται ότι, όπως στην περίπτωση του όρου «ενεργειακή υπερδύναμη» έτσι και στην περίπτωση των ρωσικών συμφερόντων οι αποσαφηνίσεις δεν είναι επαρκείς για το ποια είναι αυτά : είναι η ανάπτυξη, η παγκόσμια ολοκλήρωση και ανταγωνιστικότητα ή απλά η επιρροή και η κυριαρχία σε γεωπολιτικό επίπεδο; Βλέπε σχετικά: *op. cit.* υποσημείωση 14 (Milon VI.), p. 13.

²⁷ Η ανησυχία σχετικά με την «υπερδραστήρια» εξωτερική πολιτική της Ρωσίας εντοπίζεται κυρίως γύρω από τέσσερις περιπτώσεις: (α) το ενδεχόμενο η Ρωσία να απειλήσει με διακοπή την παροχή ενέργειας ή να αυξήσει τις τιμές για να κερδίσει πολιτικές παραχωρήσεις, (β) το ενδεχόμενο η Ρωσία να εκμεταλλευθεί υφιστάμενες οφειλές ή άλλες οικονομικές αδυναμίες χωρών που εισάγουν το φυσικό της αέριο και να αγοράσει ή να αναλάβει κρατικά περιουσιακά στοιχεία αυτών των χωρών στον

τα ενεργειακά της αποθέματα για να ανακτήσει τη δυναμική της κυρίως στον πρώην σοβιετικό χώρο, με απώτερο σκοπό την επανένταξη στη σφαίρα επιρροής της των πρώην δορυφόρων του Παραπετάσματος. Αυτό αποδεικνύεται και από συγκεκριμένες ενέργειες της Ρωσίας όπως η διακοπή παροχή ενέργειας στην Ουκρανία, τη Λευκορωσία και τη Γεωργία.²⁸ Ειδικοί, εντός αλλά και εκτός Ρωσίας, μεταφράζουν τις εν λόγω πρακτικές ως μια *γεωπολιτική εκδίκηση* της χώρας για την ήττα της στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου.²⁹

3.3.1 Διαμετακομιστικοί αγωγοί

Διαμετακομιστικός θεωρείται ο αγωγός που διασχίζει το κυριαρχικό έδαφος ενός άλλου κράτους έτσι ώστε να μεταφερθεί πετρέλαιο ή αέριο στις αγορές.³⁰ Η έννοια της κυριαρχίας σημαίνει ότι απαιτούνται συμφωνίες που θα θέτουν τους όρους υπό τους οποίους θα κατασκευαστεί και θα λειτουργήσει ο αγωγός. Αυτό σημαίνει ότι απαιτείται συμφωνία μεταξύ του ιδιοκτήτη / κατασκευαστή του αγωγού και της κυβέρνησης το έδαφος της οποίας διαπερνά ο αγωγός. Συνήθως, η διαδικασία περιλαμβάνει τρία μέρη σε κάθε συμφωνία υλοποίησης σχεδίου αγωγού μεταφοράς. Το ένα μέρος είναι ο παραγωγός του πετρελαίου / φυσικού αερίου, το άλλο ο καταναλωτής και το τρίτο το κράτος διέλευσης. Η συμφωνία μεταξύ

ενεργειακό τομέα ασκώντας πολιτική πίεση, (γ) το ενδεχόμενο η Ρωσία να «αρπάξει» με δόλια μέσα μερίδιο σε αμερικανικές και ευρωπαϊκές ενεργειακές εταιρείες που δραστηριοποιούνται στο έδαφος της ή να πιέσει δυτικές επιχειρήσεις να πουλήσουν τις μετοχές τους σε πολύ χαμηλές τιμές, καθώς και (δ) το ενδεχόμενο ο ρωσικός ενεργειακός πλούτος και δύναμη να ενθαρρύνουν την εξωτερική πολιτική της Μόσχας να βλάψει εν γένει τα δυτικά συμφέροντα. Βλέπε σχετικά: Saunders P. J., *Russian Energy and European Security. A Transatlantic Dialogue*, Washington, The Nixon Center, February 2008 στο <http://www.nixoncenter.org/monographs/saunders08.pdf>.

²⁸ Στο πέμπτο κεφάλαιο θα μελετηθεί η ρωσο – ουκρανική διένεξη.

²⁹ *Op. cit.* υποσημείωση 8, σελ. 121 και υποσημείωση 9.

³⁰ Ας σημειωθεί ότι η έννοια του διαμετακομιστικού αγωγού (transit pipeline) διαφέρει από αυτή του διασυνοριακού αγωγού (cross – border pipeline). Ο δεύτερος απλά μεταφέρει πετρέλαιο ή φυσικό αέριο από τη χώρα παραγωγής στη χώρα κατανάλωσης.

τουλάχιστον των τριών καθορίζει τους όρους διέλευσης οι οποίοι αφορούν στις πληρωμές που πρόκειται να λάβει το κράτος διέλευσης. Κύριο χαρακτηριστικό είναι ότι δεν υπάρχει μηχανισμός επιβολής ή ελέγχου της συμφωνίας. Οι εν λόγω αγωγοί έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά που τείνουν να οδηγούν τα κράτη σε συγκρούσεις. Καθώς εμπλέκονται διαφορετικά μέρη στη λειτουργία ενός αγωγού είναι λογικό να εμπλέκονται τόσο διαφορετικά κίνητρα όσο και διαφορετικά συμφέροντα.³¹

Το κράτος διέλευσης έχει ισχυρή διαπραγματευτική ισχύ. Καθώς ο διαχειριστής ενός διαμετακομιστικού αγωγού θεωρεί ότι είναι οικονομικά επικερδής η λειτουργία του, το κράτος διέλευσης έχει ισχυρή διαπραγματευτική ισχύ. Το κράτος, λοιπόν, δύναται να πιέσει πολιτικά ή οικονομικά έτσι ώστε να αυξήσει τα τέλη διέλευσης και άρα τα κέρδη του.³² Έτσι λοιπόν, από τη μια πλευρά το κράτος διέλευσης έχει υψηλή διαπραγματευτική ισχύ αφού μπορεί να απειλήσει ότι θα μπλοκάρει τη μεταφορά εκτός αν το κράτος παραγωγής συμφωνήσει να πληρώσει υψηλότερα τέλη διέλευσης. Όμως, αυτή η ισχύς δύναται να εξαιρεθεί αν το κράτος διέλευσης είναι εξαρτημένο από το κράτος παραγωγής για την εξυπηρέτηση των ίδιων ενεργειακών αναγκών όπως συμβαίνει στην περίπτωση Ρωσίας – Ουκρανίας. Σε αυτήν την περίπτωση, ο παραγωγός μπορεί να πωλήσει σε υψηλότερες τιμές. Επιπλέον, το κράτος παραγωγής μπορεί να έχει μεγαλύτερη ισχύ αν έχει στη διάθεσή του εναλλακτικούς διαδρόμους μεταφοράς για τα αποθέματά του.³³

³¹ Stevens P., "Transit Troubles. Pipelines as a source of conflict", *A Chatham House Report*, London, Royal Institute of International Affairs, 2009, pp. 1 - 2.

³² Ghikas P., "Greek Foreign Energy Policy : Is It Conflicting with European Union Energy Security Objectives?", *Paper prepared for the 4th PhD Symposium of the Hellenic Observatory*, LSE, June 2009, p. 13.

³³ Winrow G., "Geopolitical energy security in the wider Black Sea region", *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 7, no. 2, 2007, pp. 224 – 5.

Ο Stevens κατηγοριοποιεί τα κράτη διέλευσης σε καλά (*good transit countries*) και κακά (*bad transit countries*) ανάλογα με ορισμένα χαρακτηριστικά και στρατηγικές που αυτά ακολουθούν. Γενικά, καλό είναι το κράτος που τείνει να δημιουργεί καταστάσεις όπου οι συνθήκες είναι προβλέψιμες και αποδεκτές από όλα τα μέρη της συμφωνίας. Εν αντιθέσει, ένα κακό κράτος δημιουργεί ανασφάλεια και προκαλεί προβλήματα στο σχεδιασμό, την κατασκευή και τη λειτουργία του αγωγού.³⁴

Σήμερα η ανάγκη κατασκευής νέων αγωγών είναι μείζονος σημασίας. Αυτό οφείλεται κατ' αρχάς στο γεγονός ότι οι ενεργειακές ανάγκες των κρατών έχουν αυξηθεί, παρ' ότι τα τελευταία δύο χρόνια η ζήτηση για ενέργεια έχει μειωθεί εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.³⁵ Επιπλέον, τα αποθέματα που βρίσκονται κοντά στις αγορές αρχίζουν να μειώνονται γεγονός που συνεπάγεται την ανάγκη κατασκευής αγωγών για τη μεταφορά ενεργειακών αποθεμάτων από πιο μακρινές περιοχές. Περαιτέρω, η άρση των περιορισμών στη λειτουργία των αγορών του φυσικού αερίου έχει οδηγήσει στην αύξηση της ζήτησης για φυσικό αέριο. Τέλος, τα τελευταία χρόνια η διάλυση ενιαίων κρατών, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τη διάλυση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, έχει οδηγήσει στον κατακερματισμό της δικαιοδοσίας.³⁶

Αξιοσημείωτες είναι οι διαφορές μεταξύ πετρελαίου και φυσικού αερίου στη διαδικασία μεταφοράς τους. Ο διαφορετικός τρόπος μεταφοράς οφείλεται στις διαφορές που έχουν τα δύο προϊόντα μεταξύ τους. Ενώ η

³⁴ *Op. cit.* υποσημείωση 27, pp. 11 – 3.

³⁵ Εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης η ζήτηση για φυσικό αέριο έχει μειωθεί. Η δυτική Ευρώπη έχει μειώσει τις ρωσικές εισαγωγές φυσικού αερίου κατά 50 bcm. Σύμφωνα με το IEA η κατανάλωση φυσικού αερίου αναμένεται να πέσει κατά 5% έως το 2015 και κατά 17% έως το 2017. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε σχετικά : Kefferputz R., "Gazprom' s Changing Fortunes", *CEPS Commentary*, 2009.

³⁶ *Op. cit.* υποσημείωση 27, pp. 2 – 5.

παροχή πετρελαίου είναι πιο εύκολη, το φυσικό αέριο δε χαρακτηρίζεται από τέτοιου είδους ελαστικότητα. Η παροχή φυσικού αερίου απαιτεί μακροπρόθεσμο σχεδιασμό και δέσμευση τόσο από την πλευρά του προμηθευτή όσο και από την πλευρά του καταναλωτή. Ακόμη και σήμερα που έχει προχωρήσει η τεχνολογία στην υγροποίηση του αερίου έτσι ώστε να μπορεί να μεταφέρεται με πλοία, οι αγωγοί παραμένουν η πλέον οικονομικά βιώσιμη επιλογή για τη μεταφορά του.³⁷ Έτσι, το μεγάλο κόστος υγροποίησης και επαναεριοποίησης αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για τη μεταφορά του με τα πλοία. Όσο μικρότερος είναι ο αγωγός τόσο οικονομικότερη η μεταφορά του στις αγορές γεγονός που καθιστά τη γειτνίαση προμηθευτή και καταναλωτή ιδιαίτερα σημαντική. Επομένως, βάσει των προαναφερθέντων παραγόντων, τα έργα κατασκευής αγωγών αερίου είναι πιο σημαντικά για τη διασφάλιση της ενεργειακής ασφάλειας μιας χώρας.³⁸

Οι κρίσεις στη διαμετακόμιση της ενέργειας που έλαβαν χώρα τα τελευταία χρόνια ανάμεσα στη Ρωσία και σε χώρες της ανατολικής Ευρώπης ανάγκασαν τα ευρωπαϊκά κράτη να αναζητήσουν τόσο διαφορετικούς προμηθευτές φυσικού αερίου όσο και εναλλακτικές οδούς διαμετακόμισης.³⁹ Οι περιοχές για ενεργειακή προμήθεια στις οποίες επιχειρεί να στραφεί η Ευρώπη είναι αυτές της Κασπίας και της Μέσης

³⁷ Για περαιτέρω ανάλυση των διαφορών στη μεταφορά πετρελαίου και φυσικού αερίου βλέπε σχετικά : *op. cit.* υποσημείωση 28.

³⁸ Προέδρου Φ., «Η ελληνική πολιτική ενεργειακής ασφάλειας. Οι ελληνικές θέσεις στο πλαίσιο της ΕΕ και η δράση για την εξασφάλιση προμηθειών», *Κείμενο εργασίας αρ. 4*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Οκτώβριος 2009, σελ. 11.

³⁹ «Ουσιαστικά πρόκειται για μία μάχη μεταξύ κάποιων πολιτικών παραμέτρων και σκοπιμοτήτων αφ' ενός και μιας καθαρά οικονομικής λογικής αφ' ετέρου. Ως προς το σκέλος των πολιτικών σκοπιμοτήτων, το ερώτημα που τίθεται αρχικώς είναι εάν κατά τη διακίνηση των νέων ποσοτήτων πετρελαίου της περιοχής της Κασπίας αποκλεισθεί η Ρωσία που φαίνεται να επαναφέρει την πολιτική της ισχύ μέσω του ελέγχου της ροής πετρελαίου στη Δύση από το δικό της έδαφος.» αναφέρει χαρακτηριστικά ο Χρήστος Ιακώβου. Βλέπε σχετικά : Ιακώβου Χ., «Αγωγοί και Γεωπολιτικά Συμφέροντα», *Ενημερωτικό Έντυπο, τ. 191*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 1 Δεκεμβρίου 2000.

Ανατολής καθώς έχουν πλούσια κοιτάσματα σε φυσικό αέριο και η γεωγραφική τους θέση, νότια της Ρωσίας, επιτρέπει την απ' ευθείας σύνδεση με την Ευρώπη. Στη συνέχεια θα ακολουθήσει μια περιεκτική ανάλυση των σημαντικότερων διαμετακομιστικών αγωγών.

3.3.1.1 Ο αγωγός *South Stream*

Τον Ιούνιο του 2007, η ιταλική εταιρεία φυσικού αερίου ENI και η ρωσική Gazprom υπέγραψαν μνημόνιο συνεργασίας για την κατασκευή του αγωγού. Σήμερα η πορεία του αγωγού είναι αμφίβολη εξαιτίας του πολέμου που έχει ξεσπάσει μεταξύ Ρωσίας και Βουλγαρίας. Η Gazprom αποφάσισε να παρακάμψει τη Βουλγαρία και να περάσει το παραθαλάσσιο κομμάτι του αγωγού από τη Ρουμανία.⁴⁰ Το έργο χωρίζεται σε δύο μέρη : το βόρειο θα διασχίζει τη Σερβία, την Ουγγαρία και θα καταλήγει στην Αυστρία ενώ το νότιο θα διαπερνά την Ελλάδα και θα καταλήγει στην Ιταλία μέσω του Ιόνιου πελάγους. Ας σημειωθεί ότι η πρόταση για την κατασκευή του αγωγού δε συνάντησε τις αντιρρήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η υλοποίηση του *South Stream* θα σημαίνει ότι από την ανατολή ως τη δύση και από το βορρά ως το νότο, τα Βαλκάνια θα διαπερνώνται από ένα δίκτυο υποδομών που εξάγει ρωσικό αέριο στην Ευρώπη.

3.3.1.2 *Nabucco*

Σκοπός του αγωγού αυτού είναι η μεταφορά μη ρωσικής προέλευσης φυσικού αερίου στις ευρωπαϊκές αγορές. Ο αγωγός θα ξεκινά από την Τουρκία και θα διαπερνά τη Ρουμανία, την Ουγγαρία και θα καταλήγει στην Αυστρία. Η μισή ποσότητα φυσικού αερίου που θα διαπερνά τον αγωγό θα ικανοποιεί τις ενεργειακές ανάγκες των χωρών που διασχίζει ενώ η εναπομένουσα ποσότητα θα καταλήγει στις

⁴⁰ "Russia in pipeline with Bulgaria", *EurActiv*, 21/06/2010.

ευρωπαϊκές αγορές. Ο αγωγός καθιστά δυνατή τη μεταφορά αζέριου (δηλ. από το Αζερμπαϊτζάν) και ιρανικού αερίου στην ευρωπαϊκή αγορά ενώ στόχος είναι να τροφοδοτηθεί σε μεταγενέστερο στάδιο με αέριο που θα προέρχεται από το Καζακιστάν, το Τουρκμενιστάν, το Ιράκ και την Αίγυπτο.⁴¹

3.3.1.3 Ο αγωγός Μπουργκάς - Αλεξανδρούπολη

Η κατασκευή του Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη έχει ως στόχο να προσφέρει μια εναλλακτική διαδρομή μεταφοράς ρωσικού πετρελαίου παρακάμπτοντας τα στενά του Βοσπόρου.⁴² Η κατασκευή του αναμενόταν να ξεκινήσει εντός του 2010 ενώ το 2012 αναμενόταν να τεθεί σε λειτουργία. Το 51% του έργου ανήκει σε ρωσικής προέλευσης εταιρείες (Gazprom, Transneft, Rosneft) ενώ το υπόλοιπο 49% είναι μοιρασμένο σε Ελλάδα και Βουλγαρία. Η υλοποίηση του αγωγού εξαρτάται από την πορεία άλλων αγωγών που σχεδιάζονται στην περιοχή και οι οποίοι θεωρούνται ανταγωνιστικοί.

3.3.1.4 Ο αγωγός διασύνδεσης ITGI (Ελλάδα – Τουρκία – Ιταλία)

Αποτελεί το πρώτο σχέδιο στην περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης που θα μετέφερε αέριο μη ρωσικής προέλευσης. Το έργο συμβαδίζει με την ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική καθώς όχι μόνο

⁴¹ Grigoriadis I., "Natural gas corridors in south – eastern Europe and European energy security", *ELIAMEP thesis*, June 2008.

⁴² Για μια πλήρη ενημέρωση γύρω από την κατασκευή του αγωγού αυτού βλέπε σχετικά : Μιχαλακόπουλος Γ., «Ο πετρελαιοαγωγός Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη και οι παρακαμπτήριοι πετρελαιοαγωγοί των Στενών : Συγκριτική Ανάλυση και προτάσεις πολιτικής», *Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων τ. 108*, Αθήνα, 22 Ιουλίου 2005 καθώς και Μάζης Ι., «Το πρόβλημα της διακίνησης πετρελαίου στα στενά της Μαύρης Θάλασσας και οι προοπτικές του έργου "Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη", *Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων τ. 64*, Αθήνα, 18 Μαρτίου 2005.

συμβάλλει στην αύξηση των ποσοτήτων φυσικού αερίου που κατευθύνονται προς τις ευρωπαϊκές αγορές αλλά και εξυπηρετεί το στόχο της διαφοροποίησης των προμηθευτών.

3.3.1.5 Ο δια – αδριατικός αγωγός

Αποτελεί ένα προτεινόμενο σχέδιο κατασκευής το οποίο θα ξεκινά από τη Θεσσαλονίκη, θα διασχίζει την Αλβανία και θα καταλήγει στην Ιταλία υποθαλάσσια της Αδριατικής. Ο αγωγός που θα μεταφέρει φυσικό αέριο από την περιοχή της Κασπίας στις αγορές της δυτικής Ευρώπης έχει ως στόχο να ενισχύσει την ενεργειακή ασφάλεια της ευρωπαϊκής ηπείρου μέσω της διαφοροποίησης των προμηθευτών και των διαδρομών.⁴³

3.3.1.6 Ο αγωγός Μπακού – Τιφλίδα - Τσεϊχάν⁴⁴

Ο αμερικανικής εμπνεύσεως αγωγός παρακάμπτει για πρώτη φορά τη Ρωσία ενώ επιτυγχάνεται ο στρατηγικός έλεγχος της ανατολικής Μεσογείου. Ο εν λόγω πετρελαιοαγωγός ξεκινά από το Μπακού του Αζερμπαϊτζάν, διαπερνά τη Γεωργία και καταλήγει στο μεσογειακό λιμάνι του Τσεϊχάν. Το έργο αυτό τέθηκε σε λειτουργία το 2006. Ωστόσο, τα κράτη που συμμετέχουν είναι εξαρτημένα από την εμπορική υποδομή της Ρωσίας. Αυτή η εξάρτηση ενισχύεται ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι σχεδόν όλοι οι αγωγοί περνούν από τη Ρωσία.⁴⁵ Η Ρωσία γνωρίζει

⁴³ "The most promising project for moving gas to south – eastern Europe from Caucasus", *EurActiv*, 25/05/2010.

⁴⁴ Abrahamian A., " From Baku to Ceyhan : The expensive challenge of oil and gas transfer", *Ενημερωτικό Έντυπο τ. 589*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 29 Αυγούστου 2002.

⁴⁵ Ιακώβου Χ., «Ο αγωγός Μπακού – Τσεϊχάν : Μεγάλες προσδοκίες, μικρές δυνατότητες», *Ενημερωτικό Δελτίο τ. 89*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 20 Δεκεμβρίου 1999 καθώς και Ιακώβου Χ., «Αγωγός Μπακού – Τσεϊχάν : Πετρέλαιο και

πολύ καλά τα στρατηγικά πλεονεκτήματα που της παρέχει τέτοια επιρροή γεγονός που της επιτρέπει να περιορίζει την κυριαρχία αυτών των κρατών με το να εμποδίζεται η ανεξάρτητη πρόσβασή τους προς τις αγορές της Δύσης.⁴⁶

3.3.1.7 Ο διαβαλκανικός αγωγός

Ο αγωγός αυτός θα ξεκινά από το λιμάνι του Μπουργκάς, θα διασχίζει τη Βουλγαρία, στη συνέχεια τα Σκόπια, και θα καταλήγει στο λιμάνι Vlore της Αλβανίας. Ενώνει για πρώτη φορά τη Μαύρη Θάλασσα με την Αδριατική. Κατά μία άποψη ο αγωγός αυτός θα μπορούσε να θεωρηθεί ανταγωνιστικός σε σχέση με τον Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη.⁴⁷ Ωστόσο, ο συγκεκριμένος στοχεύει να τροφοδοτείται από τα πετρελαιικά αποθέματα του Καζακστάν ενώ ο δεύτερος με ρωσικής προέλευσης πετρέλαιο από το λιμάνι του Novorossiysk.

3.3.1.8 Ο αγωγός Σαμσουντα - Τσεϊχάν

Ο αγωγός αυτός προωθήθηκε από την τουρκική πλευρά ως διάδρομος μεταφοράς από τη Ρωσία και το Καζακστάν με στόχο την παράκαμψη των Στενών του Βοσπόρου. Αν και μέχρι πρόσφατα η τύχη του αγωγού ήταν αμφίβολη καθώς η Ρωσία αντιμετώπιζε με σκεπτικισμό τις κινήσεις της Τουρκίας τα πράγματα άλλαξαν τον Οκτώβριο του 2009 όταν η Ρωσία αποφάσισε να συμμετάσχει στο έργο⁴⁸, αντιδρώντας έτσι

γεωπολιτική στην Ευρασία», *Ενημερωτικό Έντυπο τ. 137*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 1 Αυγούστου 2000.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Chiriac M., Dimeski J. and Terzieva Ek., "Oil pipelines fuel Balkan dreams overnight riches", *Balkan Insight*, 16 October 2006.

⁴⁸ Kardas. S., "Russia joins the Samsun – Ceyhan Pipeline", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 6, is. 195, 23 October 2009.

στην βουλγάρικη καθυστέρηση του έργου «Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη»⁴⁹ ενισχύοντας έτσι την προσπάθεια της Τουρκίας να αναδειχθεί σε υπολογίσιμο διαμετακομιστικό κόμβο .

3.4 Ευρώπη: η εξαρτημένη μεταβλητή

Η ενεργειακή εξάρτηση δείχνει σε ποιο βαθμό βασίζεται στις εισαγωγές από τη Ρωσία για να καλύψει τις ενεργειακές της ανάγκες. Στο σύνολο τους τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και συνολικά τα κράτη της γηραιάς ηπείρου εντάσσονται στην κατηγορία των εισαγωγέων ενέργειας. Η Ρωσία αποτελεί το μεγαλύτερο εισαγωγέα φυσικού αερίου στην Ευρώπη.⁵⁰ Το 70% των συνολικών ρωσικών εξαγωγών φυσικού αερίου κατευθύνεται προς την ευρωπαϊκή αγορά. Οι εισαγωγές από τη Ρωσία αντιστοιχούν στο 25% της τελικής ζήτησης για την ΕΕ – 15 αλλά και στο 33% της τελικής ζήτησης του πυρήνα της ευρωζώνης (Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία). Εάν προστεθεί σε αυτόν το μέσο όρο, το ποσοστό των εισαγωγών των οκτώ από τα δέκα νέα κράτη μέλη, τότε η εξάρτηση μεγαλώνει ακόμα περισσότερο. Για τις επτά από τις συνολικά οκτώ χώρες της πρώην ανατολικής Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένων των βαλτικών δημοκρατιών, οι οποίες εξαρτώνται κατά 100% από τις ρωσικές εισαγωγές φυσικού αερίου για την κάλυψη των τελικών τους αναγκών, ο μέσος όρος της καθαρής τους εξάρτησης ανέρχεται στο 88% της συνολικής ζήτησης αερίου. Για τις βαλτικές δημοκρατίες, το ποσοστό των ρωσικών εξαγωγών (ως ποσοστό κάλυψης της εσωτερικής ζήτησης) είναι 100%.⁵¹ Οι

⁴⁹ «Η Transneft προκρίνει Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη» , άρθρο στο διαδικτυακό τόπο www.naftemporiki.gr , 10 Σεπτεμβρίου 2010

⁵⁰ *Op.cit.* υποσημείωση 11.

⁵¹ Αλειφαντής Στ., «Η Γεωστρατηγική της Ενέργειας στην Ευρώπη και οι Ελληνο – Ρωσικές Ενεργειακές Σχέσεις», *Γεωστρατηγική*, τ. 14, Μάιος / Αύγουστος 2008, σσ. 108 -11.

παραπάνω αριθμοί ωστόσο υποδεικνύουν ότι υπάρχει ένα ενεργειακό κενό στα ποσοστά κατανάλωσης ανάμεσα στις ανατολικές και τις δυτικές χώρες.

Από τη μια, οι χώρες της ανατολικής και κεντρικής Ευρώπης, που είτε κάποτε υπήρξαν συνιστώσα της Σοβιετικής Ένωσης είτε μέλος της, ήταν και είναι χώρες στενά συνδεδεμένες τόσο με τις ενεργειακές υποδομές όσο και με το ευρύτερο οικονομικό σύστημα της Ρωσίας. Η δημιουργία νέων ενεργειακών υποδομών, που θα τους επέτρεπε να απεξαρτηθούν εν μέρει από τη Μόσχα είναι ένα δισυπόστατο οικονομικό βάρος που οι συγκεκριμένες χώρες δεν μπορούν ακόμα να το επιβαρυνθούν.⁵²

Από την άλλη οι χώρες της δύσης είναι λιγότερο εξαρτημένες, σε σχέση με τις ανατολικές, από τη Ρωσία καθώς έχουν πρόσβαση και σε άλλες αγορές. Για παράδειγμα η Μεγάλη Βρετανία και η Δανία βασίζονται κυρίως στην εγχώρια παραγωγή τους ενώ άλλες χώρες π.χ. της Βόρειας Ευρώπης, εισάγουν αρκετά μεγάλες ποσότητες από τη Νορβηγία και άλλες π.χ. της Νότιας Ευρώπης από τη βόρεια Αφρική. Αυτές οι εναλλακτικές πηγές μειώνουν εν μέρει την εξάρτηση των δυτικών κρατών από τη Μόσχα αλλά όχι για πολύ αφού η εγχώρια παραγωγή φυσικού αερίου τείνει να μειωθεί. Γι' αυτόν το λόγο, όσο η ζήτηση σε φυσικό αέριο θα αυξάνεται, η επιλογή της Ρωσίας μάλλον θα αποτελεί μονόδρομο.

⁵² Η Ευρωπαϊκή Ένωση δείχνει απρόθυμη να χρηματοδοτήσει ενεργειακές υποδομές σε αυτές τις χώρες, όπως οι διασυνδέσεις των δικτύων που απολαμβάνουν τα δυτικά κράτη μέλη με εξαίρεση ίσως την περίπτωση της Ουκρανίας. Η ΕΕ δέχτηκε να της προσφέρει οικονομική βοήθεια για να εκσυγχρονίσει τον ενεργειακό της τομέα, μετά τις ενεργειακές κρίσεις που αντιμετώπισε με τη Ρωσία και οι οποίες είχαν άμεση επίπτωση και στην ίδια. Η έλλειψη αλληλεγγύης που δείχνει η ΕΕ προς τα ανατολικά μέλη της, τα κάνουν να επιδιώκουν μια πιο στενή σχέση με την Αμερική και το NATO στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν την επιθετικότητα της Ρωσίας. Βλέπε σχετικά : Smith, K. C., *Russia-Europe Energy Relations Implications for U.S. Policy*, Center for Strategic and International Studies, February 2010, pp. 11 – 2.

Ένας επιπλέον λόγος για τον οποίο η Ρωσία έχει καταστεί σημαντικός προμηθευτής φυσικού αερίου είναι ο ιδιαίτερος τρόπος μεταφοράς του καθώς αυτή γίνεται μέσα από επίγειους αγωγούς. Η γεωγραφική εγγύτητα και η ύπαρξη εκτεταμένου δικτύου αγωγών ήδη από τη σοβιετική περίοδο συνέβαλαν στην ανάδειξη της Ρωσίας ως του σημαντικότερου προμηθευτή φυσικού αερίου για την ευρωπαϊκή αγορά. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκτιμά πως η Ένωση δε θα καταφέρει να μειώσει την ενεργειακή της εξάρτηση από το ρωσικό αέριο⁵³ αλλά αντίθετα η ζήτηση θα αυξηθεί από το 40% που είναι σήμερα στο 60% του συνόλου των εισαγωγών μέχρι το 2030.⁵⁴

Παρά τις ανησυχίες για την ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης από τη Ρωσία δεν είναι λίγες οι φωνές που επισημαίνουν ότι το πρόβλημα δε βρίσκεται τόσο στην εξάρτηση όσο στην ανυπαρξία μιας ενιαίας αγοράς ενέργειας. Η εξαρτημένη φύση της ευρωπαϊκής αγοράς αερίου,⁵⁵ όπως την γνωρίζουμε σήμερα, καθιστά εξαιρετικά δύσκολη την ανάπτυξη μιας

⁵³ Η εξάρτηση ωστόσο δεν είναι μονόπλευρη. Μπορεί η Ευρωπαϊκή Ένωση αυτή τη στιγμή να έχει μεγάλη ανάγκη την εισαγωγή φυσικού αερίου αλλά και από την άλλη πλευρά η Ρωσία εξαρτάται σημαντικά από τις ενεργειακές εξαγωγές της καθώς το 75% των ρωσικών ενεργειακών εξαγωγών απορροφάται από την ευρωπαϊκή αγορά, ποσοστό που αντιστοιχεί στο 40% των εσόδων του κρατικού προϋπολογισμού. Βάσει αυτών των δεδομένων κάποιοι θεωρούν ότι είναι αδύνατη η αποσταθεροποίηση των ενεργειακών σχέσεων και η χρήση της ενέργειας σαν πολιτικό όπλο από την πλευρά της Ρωσίας καθ' ότι μια τέτοια εξέλιξη θα είχε αρνητικές συνέπειες και για την ίδια. Βλέπε σχετικά : υποσημείωση 26.

⁵⁴ Βλέπε σχετικά : υποσημείωση 27, p. 12 καθώς επίσης Trenin D., "Russia Leaves the West", *Foreign Affairs*, vol. 85 no. 4, July / August 2006, pp. 87-96 : 94.

⁵⁵ Σύμφωνα με ορισμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, μια κοινή ευρωπαϊκή αγορά ενέργειας θα πρέπει να βασίζεται στην ξεχωριστή τιμολόγηση της παραγωγής φυσικού αερίου και ηλεκτρισμού αλλά και στη μεταβίβαση και διανομή δικτύων. Αυτή η προσπάθεια επιδιώκει την απελευθέρωση της αγοράς του φυσικού αερίου, δημιουργώντας μια διασυνοριακή ενεργειακή αγορά με ανοικτή πρόσβαση σε αγωγούς και δίκτυα, εγκαταλείποντας την τακτική των επενδύσεων με μακροπρόθεσμες συμβάσεις. Βλέπε σχετικά: Commission of the European Communities, "White Paper : An Energy Policy for the European Union", COM (95) 682, Brussels, December 1995.

κοινής εξωτερικής πολιτικής για την αντιμετώπιση της Ρωσίας, γεγονός που επιτρέπει στην τελευταία να ασκεί πολιτικές διαίρεσης ανάμεσα στα κράτη. Η ρίζα του προβλήματος έγκειται στο γεγονός ότι το μέγεθος της αγοράς από χώρα σε χώρα διαφέρει. Στη δυτική Ευρώπη, η αγορά αερίου είναι μεγάλη αλλά διαφοροποιημένη, ενώ στην ανατολική είναι μικρότερη και πολύ πιο εξαρτημένη από τη Ρωσία.

Η Μόσχα, εκμεταλλευόμενη την απουσία μια ολοκληρωμένης ευρωπαϊκής αγοράς, η οποία θα προωθούσε μια ισχυρή αλληλεγγύη ανάμεσα στους καταναλωτές φυσικού αερίου σε όλη τη διεθνή αγορά⁵⁶ προωθεί πολιτικές που έχουν ως σκοπό να διχάσουν τις κυβερνήσεις των κρατών μελών της ΕΕ π.χ. με σύναψη διμερών συμφωνιών. Μια ολοκληρωμένη και ανταγωνιστική ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου θα προσέφερε στην Ένωση τα εξής οφέλη : (α) δημιουργία, στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, αλληλεγγύης ανάμεσα στα κράτη μέλη, (β) βελτίωση του συνόλου της ασφάλειας του εφοδιασμού, επιτρέποντας στο μηχανισμό των τιμών να αναδιανέμει ενέργεια σε όλη την ενιαία αγορά σε περιόδους κρίσης στον εφοδιασμό και στη ζήτηση, και τέλος (γ) θα επέτρεπε την

⁵⁶ Το παράδειγμα της Βόρειας Αμερικής έχει καταδείξει ότι η ανταγωνιστική διακίνηση φυσικού αερίου σε μια ενιαία αγορά είναι απαραίτητη για τη δημιουργία πραγματικής αλληλεγγύης ανάμεσα στους καταναλωτές ακόμα και σε περιόδους κρίσης στον εφοδιασμό ή και στη ζήτηση. Βλέπε σχετικά : Makhholm J. D., "Seeking Competition and Supply Security in Natural Gas The US Experience and European Challenge", National Economic Research Associates, Boston, 2007, pp. 8 - 11 στο http://www.cessa.eu.com/sd_papers/wp/wp3/0303_Makhholm.pdf. ωστόσο, υπάρχουν και διαφορετικές απόψεις που υποστηρίζουν ότι η εθνική προστασία στον τομέα της ενέργειας είναι απαραίτητη για να εγγυηθεί τη σταθερότητα, την ασφάλεια και τη διανομή του ενεργειακού εφοδιασμού αλλά και για να προστατεύσει τους καταναλωτές από τις διακυμάνσεις μιας απρόβλεπτης αγοράς. Βλέπε σχετικά : Belkin P., "The European Union's Energy Security Challenges", CRS Report for Congress, 30 January 2008, p. 24 στο <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33636.pdf>.

αποπολιτικοποίησης των ευρω-ρωσικών ενεργειακών σχέσεων με μεγάλα οφέλη για την εξωτερική πολιτική της Ευρώπης.⁵⁷

3.5 Συμπερασματικές σκέψεις

Κεντρική θέση του Mearsheimer είναι ότι οι μεγάλες δυνάμεις αναζητούν πάντοτε ευκαιρίες να αποκτήσουν ισχύ σε βάρος των ανταγωνιστών τους με τελικό στόχο την ηγεμονία.⁵⁸ Σύμφωνα λοιπόν με τη λογική αυτή, οι μεγάλες δυνάμεις επιδιώκουν να μεγιστοποιούν το μερίδιο της παγκόσμιας ισχύος τους, τάση που παρατηρείται στη ρωσική πολιτική αναφορικά με τον τομέα της ενέργειας τον οποίο ολοένα και περισσότερο χρησιμοποιεί ως πολιτικό εργαλείο για την ανάδειξη της σε περιφερειακή δύναμη. Βάσει, λοιπόν, των πέντε υποθέσεων που θέτει ο Mearsheimer επεξηγείται η ρωσική ενεργειακή πολιτική και οι ευρω-ρωσικές σχέσεις .

Σύμφωνα με την πρώτη υπόθεση, οι μεγάλες δυνάμεις ανταγωνίζονται η μία την άλλη, σε ένα διεθνές σύστημα άναρχο με την έννοια ότι τα κράτη είναι κυρίαρχα, ανεξάρτητα και δεν έχουν κάποια κεντρική εξουσία από πάνω τους, γεγονός που διευκολύνει εν προκειμένω την επιθετική εξωτερική πολιτική της Ρωσίας.

Δεύτερον, ο Mearsheimer υποστηρίζει ότι οι μεγάλες δυνάμεις διαθέτουν επιθετική στρατιωτική ικανότητα που μπορεί να πλήξει ή / και να καταστρέψει την έταιρη μεγάλη δύναμη. Η ικανότητα αυτή προϋποθέτει την

⁵⁷ Pierre Noël, "Beyond Dependence: How to Deal with Russian Gas", *European Council on Foreign Relations Policy Brief*, pp. 3 – 5 στο http://ecfr.3cdn.net/c2ab0bed62962b5479_ggm6banc4.pdf.

⁵⁸ Mearsheimer J. J., *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων* [μτφ. Κ. Κολιόπουλος], 5^η έκδ., Αθήνα, Ποιότητα, 2009, σελ. 77.

ύπαρξη λανθάνουσας ισχύος ενός κράτους, δηλαδή την ύπαρξη υλικού πλούτου και πληθυσμού ικανών να χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών. Στη σύγχρονη εποχή συχνά αμφισβητείται η «κλασική» στρατιωτική ισχύς, κι έτσι οι επιταγές του διεθνούς ανταγωνισμού δημιουργούν νέες μορφές πολέμων, όπως ο ενεργειακός, δίνοντας μια νέα διάσταση στον ορισμό της ισχύος. Ο ενεργειακός πλούτος αποτελεί εργαλείο ισχύος στα χέρια της ρωσικής ηγεσίας και ο ενεργειακός «πόλεμος» είναι ένας τομέας στον οποίο η Ρωσία κυριαρχεί αποσκοπώντας να αναδειχθεί σε μια πανίσχυρη περιφερειακή ηγεμονία.

Τρίτον, αν ληφθεί υπόψη ο ισχυρισμός του Mearsheimer ότι δεν μπορεί το ένα κράτος να είναι ποτέ σίγουρο για τις προθέσεις του άλλου αυτό γίνεται εμφανές από τη στάση που έχει τηρήσει η Ρωσία στις διάφορες ενεργειακές κρίσεις με τη διακοπή παροχής φυσικού αερίου. Σε κανονικές συνθήκες οι διάφορες κρίσεις με την Ουκρανία, τη Λευκορωσία και άλλα τρίτα κράτη δε θα έπρεπε να συνεπάγεται δημιουργία κρίσης στις ευρω – ρωσικές σχέσεις. Ωστόσο, η Ρωσία δε δίστασε, ιδιαίτερα όπως διαφαίνεται στο σχετικό κεφάλαιο που μελετάται η ενεργειακή διένεξη μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας, να δυναμιτίσει τις σχέσεις της με την Ευρωπαϊκή Ένωση ως ένδειξη ισχύος.

Τέταρτον, με την προϋπόθεση ότι η επιβίωση είναι ο κυρίαρχος σκοπός των μεγάλων δυνάμεων, η ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας, σε ένα βαθμό λόγω μονοπωλιακών καταστάσεων, της έχει επιτρέψει όχι απλά να επιβιώνει ως μεγάλη δύναμη στη διεθνή σκηνή αλλά πρωτίστως να λαμβάνεται από τις λοιπές μεγάλες δυνάμεις ως ένας ιδιαίτερα σημαντικός συντελεστής σε ενεργειακά ζητήματα που μπορεί να απειλήσει την οικονομική και φυσική επιβίωση τους.

Πέμπτον, η Ρωσία από τη συνολική διπλωματική στάση που τηρεί σε θέματα ενέργειας –και παρά τις παρατηρήσεις για ενστικτώδεις πολιτικές κινήσεις– αποδεικνύει ότι είναι ένας ορθολογικός δρώντας της διεθνούς σκακιάρας που σκέφτεται στρατηγικά και αποφασίζει έχοντας υπ' όψιν πως η συμπεριφοράς τη επηρεάζει τη συμπεριφορά των άλλων κρατών.

Κεφάλαιο 4

Ευρώπη και Ρωσία: Σχέσεις συνεργασίας;

4.1 Εισαγωγή

Η ενέργεια στο σημερινό παγκόσμιο οικονομικό και πολιτικό γίνεσθαι, αποκτά συνεχώς όλο και μεγαλύτερη σημασία. Στο μεταψυχροπολεμικό περιβάλλον, οι εξελίξεις έχουν επιτείνει την εξάρτηση της Ευρώπης από μια διασυνδεδεμένη υποδομή στην ενέργεια.¹ Ιδιαίτερο μέλημα για την Ευρώπη είναι η ενεργειακή της εξάρτηση. Η Ευρώπη αποτελεί το μεγαλύτερο εισαγωγέα πετρελαίου και φυσικού αερίου παγκοσμίως. Οι εισαγωγές κάλυπταν, το 2009, πάνω από το 50% περίπου της κατανάλωσης ενέργειας, ποσοστό που αναμένεται να φτάσει το 70% το 2030.

Το μεγαλύτερο μέρος των εισαγωγών ενέργειας προέρχεται, μεταξύ άλλων, από τη Ρωσία.² Ειδικότερα σε ό,τι αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ρωσία είναι ο τρίτος μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της ΕΕ, ο τέταρτος μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της ευρωζώνης και βασικός προμηθευτής ενέργειας της ΕΕ. Η ενέργεια κατέχει στρατηγική θέση σε ό,τι αφορά την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας.

¹ «Μια ασφαλής Ευρώπη σ' έναν καλύτερο κόσμο: Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας», Βρυξέλλες 12 Δεκεμβρίου 2003, σελ. 2.

² *Ibid*, σελ. 3.

4.2 Γενικό Πλαίσιο

Στις αρχές της δεκαετίας του '70, η ιδέα μιας συντονισμένης ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής άρχισε να απασχολεί τους ευρωπαίους ηγέτες. Αρχικά ήταν η αυξημένη ανάγκη για μια ενεργειακή πολιτική συνεργασία ανάμεσα στις χώρες της Ευρώπης και ανάμεσα στην Ευρώπη και τον ενεργειακό παραγωγικό κόσμο. Δεύτερον, έγινε ξεκάθαρο ότι ήταν σημαντική η ύπαρξη θεσμικών μηχανισμών οι οποίοι θα προωθούσαν έναν οργανωμένο συντονισμό στην περίπτωση μιας μελλοντικής κρίσης στην προσφορά της ενέργειας. Τρίτον, σχεδόν ομόφωνα αναδύθηκε η ιδέα ότι η Ευρώπη έπρεπε να ετοιμάσει στρατηγικές που θα την προφύλασσαν από το να γινόταν πάλι το θύμα κάποιων χωρών οι οποίες ίσως να χρησιμοποιούσαν την εξαγωγή ενέργειας τους σαν πολιτικό ή οικονομικό όπλο.³

Μετά το πετρελαϊκό εμπόργκο, οι ευρωπαϊκές χώρες άρχισαν να αναγνωρίζουν τη Ρωσία (τότε Σοβιετική Ένωση) σαν εν δυνάμει ενεργειακό προμηθευτή. Η προοπτική της μελλοντικής συνεργασίας στον τομέα της ενέργειας διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο ώστε να ενισχυθούν οι ευρω – ρωσικές σχέσεις. Η ύπαρξη ενός ρυθμιστικού πλαισίου ήταν αναγκαία για την κάλυψη αυτών των εξελίξεων.

Στις αρχές της δεκαετίας του '90, η ευρωπαϊκή κοινότητα ενέκρινε τον Ευρωπαϊκό Χάρτη Ενέργειας μια πρωτοβουλία που προωθούσε την ενεργειακή συνεργασία αλλά και τη διαφοροποίηση της ενεργειακής προμήθειας της Ευρώπης. Πρόθεση ήταν η δημιουργία της πανευρωπαϊκής αγοράς ενέργειας που θα λειτουργούσε μέσα από ένα

³ Η δημιουργία της Διεθνούς Επιτροπής Ενέργειας (IEA) το 1974 ήταν στην ουσία η πρώτη προσπάθεια της Ευρώπης με στόχο να παρακολουθεί και να αναλύει την παγκόσμια αγορά ενέργειας.

πλαίσιο κανόνων. Το 1994, τα υπογράφοντα μέρη ολοκλήρωσαν τις διαπραγματεύσεις όσον αφορά στη Συνθήκη για το Χάρτη Ενέργειας η οποία παρέχει διεθνές νομικό πλαίσιο για την προώθηση μακροπρόθεσμης συνεργασίας στον ενεργειακό τομέα. Ο χάρτης τέθηκε σε ισχύ το 1998 ενώ μέχρι σήμερα πενήντα ένα (51) χώρες καθώς και η Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν υπογράψει το συγκεκριμένο Χάρτη.

Η εν λόγω Συνθήκη προωθούσε κυρίως τη δημιουργία ενός «δίκτυ»⁴ κανόνων για τις ξένες ενεργειακές επενδύσεις, το ελεύθερο εμπόριο ενεργειακών υλών, προϊόντων και εξοπλισμών, την πρόοδο της ενεργειακής αποτελεσματικότητας, την ελευθερία στην ενεργειακή μεταφορά μέσω αγωγών και ηλεκτρικών δικτύων καθώς και μηχανισμούς για την αντιμετώπιση εμπορικών διαφορών.⁵ Οι συγκεκριμένες όμως προσπάθειες δεν ήταν αρκετές ώστε να αποτρέψουν τις κρίσεις που ακολούθησαν στην παροχή ενέργειας.

Η ενέργεια ανήκει στις συντρέχουσες αρμοδιότητες της Ένωσης και των κρατών μελών.⁶ Η πολιτική της Ένωσης στον τομέα της ενέργειας, σε πνεύμα αλληλεγγύης μεταξύ κρατών μελών, έχει ως στόχο: (α) να διασφαλίζει τη λειτουργία της αγοράς ενέργειας, (β) να διασφαλίζει τον ενεργειακό εφοδιασμό της Ένωσης, (γ) να προωθεί την ενεργειακή αποδοτικότητα και την εξοικονόμηση ενέργειας καθώς και την ανάπτυξη νέων και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, και (δ) να προωθεί τη

⁴ Για μια συνολική αξιολόγησης βλέπε σχετικά : Γεννηματάς Π. Ν., «Η πρώτη συνθήκη ενός ευρωπαϊκού χάρτη ενέργειας. Προσεχείς προοπτικές για επενδυτές» στο *Ενέργεια και Πολιτική στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και στον κόσμο*, Αθήνα, εκδόσεις Πεδίο, 2008, σσ. 118 – 50.

⁵ Βλέπε σχετικά : <http://www.encharter.org/index.php?id=7>.

⁶ Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «Συνθήκη της Λισσαβώνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας», C 306, 17/12/2007, άρθρο 2Γ§2, σελ. 47.

διασύνδεση των ενεργειακών δικτύων.⁷ Ωστόσο, δεν επηρεάζεται το δικαίωμα κράτους μέλους να καθορίζει τους όρους εκμετάλλευσης των ενεργειακών του πόρων, την επιλογή του μεταξύ διαφόρων ενεργειακών πηγών και τη γενική διάρθρωση του ενεργειακού του εφοδιασμού.⁸

Από το 1994, η ΕΕ και Ρωσία έχουν συνάψει συμφωνία εταιρικής σχέσης και συνεργασίας (ΣΕΣΣ), όπου σύμφωνα με το άρθρο 65, η ΕΕ και η Ρωσία οφείλουν να συνεργάζονται «(σ)τη βελτίωση της ποιότητας και της ασφάλειας του εφοδιασμού σε ενέργεια, με ορθολογικό, από οικονομικής και περιβαλλοντικής πλευράς, τρόπο, τη χάραξη ενεργειακής πολιτικής, τη βελτίωση της διαχείρισης και των κανονισμών του τομέα της ενέργειας σύμφωνα με μια οικονομία αγοράς, τη θέσπιση σειράς θεσμικών, νομικών, φορολογικών και άλλων προϋποθέσεων που απαιτούνται για να ενθαρρυνθεί η αύξηση του εμπορίου και των επενδύσεων στον τομέα της ενέργειας, την προώθηση της εξοικονόμησης ενέργειας και της ενεργειακής απόδοσης, τον εκσυγχρονισμό της ενεργειακής υποδομής, συμπεριλαμβανομένης της διασύνδεσης του εφοδιασμού σε αέριο και των ηλεκτρικών δικτύων, τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις από την παραγωγή, παροχή και κατανάλωση ενέργειας προκειμένου να αποτραπούν ή να ελαχιστοποιηθούν οι ζημίες που προκαλούν οι δραστηριότητες αυτές στο περιβάλλον, τη βελτίωση των ενεργειακών τεχνολογιών για την παροχή και την τελική χρησιμοποίηση όλων των μορφών ενέργειας και τη διαχείριση και τεχνική κατάρτιση στον ενεργειακό τομέα».⁹

⁷ *Ibid*, άρθρο 176Α§1, σελ. 88.

⁸ *Ibid*, άρθρο 176Α§2, σελ. 88.

⁹ Επίσημη Εφημερίδα, «Συμφωνία εταιρικής σχέσης και συνεργασίας για τη σύναψη εταιρικής σχέσης μεταξύ των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και των κρατών μελών τους, αφενός, και της Ρωσικής Ομοσπονδίας, αφετέρου - Πρωτόκολλο 1 σχετικά με τη σύσταση ομάδας επαφών για τον άνθρακα και χάλυβα - Πρωτόκολλο 2 σχετικά με την αμοιβαία συνδρομή μεταξύ διοικητικών αρχών για την ορθή εφαρμογή της τελωνειακής νομοθεσίας - Τελική πράξη - Κοινές δηλώσεις - Ανταλλαγές επιστολών - Πρακτικό υπογραφής», αριθ. L 327, 28/11/1997, σσ. 3 – 69.

Η συμφωνία αυτή τέθηκε σε ισχύ την 1η Δεκεμβρίου 1997 και θα έληγε το 2007, αλλά παρατάθηκε αυτόματα. Στη διάσκεψη κορυφής μεταξύ ΕΕ και Ρωσικής Ομοσπονδίας που πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2008 στο Khanty-Mansiysk ξεκίνησαν οι διαπραγματεύσεις για μια νέα συμφωνία μεταξύ Ένωσης και Ρωσίας, η οποία θα αναπροσαρμόσει και αντικαταστήσει την υφιστάμενη συμφωνία εταιρικής σχέσης και συνεργασίας.¹⁰ Οι διαπραγματεύσεις ξεκίνησαν τον Ιούλιο του 2008 και έως το Μάιο του 2010, είχαν ολοκληρωθεί εννέα διαπραγματευτικές συναντήσεις.

4.3 Ευρω - Ρωσικός Διάλογος

Ο διάλογος ΕΕ - Ρωσίας για την ενέργεια ξεκίνησε στην έκτη σύνοδο κορυφής ΕΕ - Ρωσίας, η οποία πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι, στις 30 Οκτωβρίου 2000, όπου συμφωνήθηκε να καθιερωθεί ένας διάλογος για την ενέργεια σε τακτική βάση μεταξύ της ΕΕ και της Ρωσίας, που θα οδηγούσε σε μια ευρω-ρωσική εταιρική σχέση σε θέματα ενέργειας. Όπως επισημαίνεται στην κοινή δήλωση που υιοθετήθηκε κατά τη σύνοδο κορυφής, η ενεργειακή εταιρική σχέση θα έδινε την ευκαιρία να τεθούν όλα τα θέματα κοινού ενδιαφέροντος που αφορούν στον τομέα της ενέργειας, συμπεριλαμβανομένης της συνεργασίας για την εξοικονόμηση ενέργειας, την ορθολογική οργάνωση των υποδομών παραγωγής και μεταφορών, των δυνατοτήτων ευρωπαϊκών επενδύσεων και των σχέσεων μεταξύ των παραγωγών και των καταναλωτικών χωρών.¹¹

¹⁰ Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε σχετικά: http://www.eu2008.si/en/News_and_Documents/Press_Releases/June/2706KPV_EU_Russia1.html? Καθώς επίσης: Council of the European Union, "Joint statement of the EU-Russia summit on the launch of negotiations for a new EU-Russia agreement", 11214/08 (Presse 192), Khanty-Mansiysk, 27/06/2008.

¹¹ Βλέπε σχετικά: http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm.

Η λειτουργία του ενεργειακού διαλόγου ΕΕ - Ρωσίας βασίζεται σε διάφορα επίπεδα εργασίας. Το Μόνιμο Συμβούλιο Εταιρικής Σχέσης (ΜΣΕΣ) απαρτίζεται από τον αρμόδιο Ρώσο υπουργό για θέματα ενέργειας, τον αρμόδιο Επίτροπο και τους αρμόδιους Υπουργούς για θέματα ενέργειας από την εκάστοτε Προεδρία καθώς και την επόμενη. Εναπόκειται στην προεδρία της ΕΕ να συγκαλέσει Μόνιμο Συμβούλιο Εταιρικής Σχέσης για θέματα ενέργειας. Σε πολιτικό επίπεδο, πραγματοποιούνται τακτικές επαφές των συντονιστών του Ενεργειακού Διαλόγου, δηλ. μεταξύ του Επιτρόπου και του Ρώσου Υπουργού. Σε επίπεδο εργασιών, τακτικές επαφές πραγματοποιούνται μεταξύ αξιωματούχων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του ρωσικού Υπουργείου Ενέργειας.

Συνολικά έχουν πραγματοποιηθεί δέκα συναντήσεις οι οποίες οδήγησαν στη σύνταξη δέκα αντίστοιχα εκθέσεων προόδου σχετικά με το διμερή διάλογο.¹² Όπως αναφέρεται στη δέκατη έκθεση, τα τελευταία εννέα χρόνια έχουν επιτευχθεί σημαντικές εξελίξεις στον τομέα της ενέργειας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ρωσίας. Μεταξύ άλλων, στο πλαίσιο Διαλόγου για θέματα ενέργειας έχουν δημιουργηθεί τρεις θεματικές ομάδες¹³ οι οποίες ασχολούνται με: (α) στρατηγικές, προβλέψεις και σενάρια σχετικά με τον τομέα της ενέργειας, (β) εξελίξεις στις αγορές ενέργειας, και (γ) με την ενεργειακή αποδοτικότητα.¹⁴ Σημειώνεται η ιδιαίτερη συνεισφορά των προαναφερθέντων ομάδων στην ενδυνάμωση της συνεργασίας σε θέματα ενέργειας μεταξύ ΕΕ και Ρωσίας. Βεβαίως, οι

¹² *Ibid.*

¹³ Το Δεκέμβριο 2008 συμφωνήθηκε η αναδιάρθρωση των κοινών θεματικών ομάδων του Ενεργειακού Διαλόγου σε τρεις νέες συνθέσεις.

¹⁴ Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε: Energy Dialogue EU – Russia, “The Tenth Progress Report”, Moscow, November 2009 στο http://ec.europa.eu/energy/international/bilateral_cooperation/russia/doc/reports/progress10_en.pdf.

αποφάσεις που λαμβάνονται στο πλαίσιο του μηχανισμού αυτού έχουν περισσότερο διακηρυκτικό παρά δεσμευτικό χαρακτήρα, όπως μπορεί να παρατηρηθεί και από την σύνταξη των σχετικών εκθέσεων. Στις θεματικές ομάδες συμμετέχουν εμπειρογνώμονες που ορίζονται από τα κράτη μέλη και τη Ρωσία, τις ευρωπαϊκές ομοσπονδίες βιομηχανίας και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Το οργανωτικό κομμάτι επαφίεται στη Γραμματεία που αποτελείται από εκπροσώπους της Γενικής Διεύθυνσης Ενέργειας και Μεταφορών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και το Υπουργείο Βιομηχανίας και Ενέργειας της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Οι ομάδες συνεδριάζουν υπό την συμπροεδρία ενός κράτους - μέλους της ΕΕ και ενός Ρώσου αξιωματούχου σε συνεργασία με την αρμόδια διεύθυνση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Η ομάδα για τις στρατηγικές, προβλέψεις και σενάρια σε θέματα ενέργειας ανταλλάσσει απόψεις για τις ευρω-ρωσικές στρατηγικές, πολιτικές και προβλέψεις στον τομέα της ενέργειας. Ένας από τους κύριους στόχους της είναι, επίσης, η ανάπτυξη διμερών πληροφοριακών συστημάτων ενέργειας. Η πρώτη συνάντηση της ομάδας εργασίας πραγματοποιήθηκε στις 26 Σεπτεμβρίου 2007 στη Μόσχα. Η υποομάδα για θέματα οικονομικών στον τομέα της ενέργειας ιδρύθηκε το 2007. Οι δραστηριότητές της εστιάζονται κυρίως στη ζήτηση πρώτων υλών καθώς και σε θέματα προμηθειών.¹⁵

Η ομάδα για τις εξελίξεις στις αγορές ενέργειας αποσκοπεί στην προώθηση δεσμών εμπιστοσύνης και διαφάνειας στις διμερείς σχέσεις ΕΕ - Ρωσίας σε θέματα ενέργειας. Γενικά η θεματική ομάδα παρέχει ένα forum για ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με νομικές και κανονιστικές εξελίξεις στην αγορά ενέργειας, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, θέματα

¹⁵ "EU – Russia Energy Dialogue", MEMO/09/121, Brussels, 19/03/2009.

όπως το κλίμα επενδύσεων, την πρόσβαση τρίτων σε υποδομές ή την απελευθέρωση της αγοράς ηλεκτρισμού. Προωθεί, επίσης, την αυξημένη ασφάλεια και προβλεψιμότητα στην προσφορά των αγορών ενέργειας, τη ζήτηση και τους τομείς της διαμετακόμισης, ιδίως μέσω της συμβολής της στον μηχανισμό έγκαιρης προειδοποίησης. Η πρώτη συνάντηση της ομάδας εργασίας πραγματοποιήθηκε στις 18 Σεπτεμβρίου 2007 στη Μόσχα. Μια υποομάδα για τις επενδύσεις έχει ιδρυθεί και εστιάζει κυρίως στα εμπόδια που αφορούν στις επενδύσεις καθώς και τη βελτίωση του επενδυτικού κλίματος. Μια δεύτερη υποομάδα, πρόσφατα συσταθείσα, είναι αυτή των υποδομών.¹⁶

Οι εργασίες της Ομάδας για την ενεργειακή αποδοτικότητα εστιάζονται στην ανταλλαγή πληροφοριών αναφορικά με νομοθετικά και ρυθμιστικά πλαίσια. Ο κύριος στόχος της είναι να διαμοιράζεται την εμπειρία και τις γνώσεις σχετικά με συγκεκριμένα σχέδια στον τομέα της ενεργειακής αποδοτικότητας, την εξοικονόμηση ενέργειας, την καύση φυσικού αερίου και τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Η πρώτη συνάντηση της ομάδας πραγματοποιήθηκε στις 27 Σεπτεμβρίου 2008.¹⁷

Στις 13 Νοεμβρίου 2009, εγκρίθηκε η «Ενεργειακή Στρατηγική της Ρωσίας για την περίοδο έως το 2030 (ΕΣ 2030)», η οποία ανοίγει νέες προοπτικές στην ανάπτυξη της ρωσικής ενεργειακής πολιτικής σύμφωνα με μελέτη που πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Russian Institute for Strategic Studies (R.I.S.S.).¹⁸ Η ουσιώδης διαφορά της ΕΣ 2030, όπως αναφέρει ο Κ. Οικονομόπουλος, σε σχέση με τις προηγούμενες πολιτικές, είναι το γεγονός ότι απαιτείται να γίνει ο τομέας της ενέργειας τόσο

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Βλέπε σχετικά: http://www.energia.gr/article.asp?art_id=35698.

καινοτομικός, όσο και αποδοτικός και για την επίτευξη του σκοπού αυτού απαιτείται η αύξηση της αποδοτικότητας εξόρυξης και επεξεργασίας των ενεργειακών πηγών, ικανοποιώντας τη ζήτηση τόσο από το εσωτερικό, όσο και το εξωτερικό, εκσυγχρονίζοντας ταυτόχρονα τις υποδομές στον τομέα της ενέργειας της χώρας, αλλαγές στην τεχνολογία, αυξημένη οικολογική πολιτική και περαιτέρω ενσωμάτωση στο παγκόσμιο ενεργειακό σύστημα της ρωσικής ενέργειας.¹⁹

4.4 Κριτική για τις ευρω-ρωσικές σχέσεις

Η Ρωσία, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι ο τρίτος μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της ΕΕ. Οι προμήθειες πετρελαίου και φυσικού αερίου προς τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης καλύπτουν ένα μεγάλο ποσοστό των εξαγωγών της Ρωσίας όπως αναφέρεται στον ιστότοπο της ΕΕ για την εξωτερική δράση.²⁰

Γενικός στόχος της ευρω-ρωσικής ενεργειακής εταιρικής σχέσης είναι η ενίσχυση της ενεργειακής ασφάλειας της ευρωπαϊκής ηπείρου, δεσμεύοντας τόσο τη Ρωσία όσο και την ΕΕ σε μια στενότερη σχέση όπου όλα τα ζητήματα αμοιβαίου ενδιαφέροντος στον τομέα της ενέργειας θα συζητούνται, ενώ, παράλληλα, θα διασφαλίζεται η υλοποίηση των σχετικών πολιτικών της για το άνοιγμα και την ολοκλήρωση των ενεργειακών αγορών.²¹ Η ενεργειακή συνεργασία στοχεύει στη βελτίωση των επενδυτικών ευκαιριών στον τομέα της ενέργειας για τη Ρωσία, προκειμένου να αναβαθμιστεί και να επεκταθεί η παραγωγή ενέργειας και οι σχετικές υποδομές καθώς και να βελτιωθούν οι περιβαλλοντικές

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Σχετικά βλέπε: http://www.eeas.europa.eu/russia/index_en.htm.

²¹ *Op.cit.* υποσημείωση 12.

συνέπειες, να συνεχισθεί το άνοιγμα των αγορών ενέργειας, να διευκολυνθεί η διείσδυση στην αγορά περισσότερο φιλικών προς το περιβάλλον τεχνολογιών και πόρων, καθώς και να προωθηθούν βέλτιστες πρακτικές για τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης και της εξοικονόμησης ενέργειας.

Ο διάλογος είναι ένα πολύτιμο εργαλείο που συνδράμει την ενδυνάμωση σχέσεων ΕΕ - Ρωσίας στον τομέα της ενέργειας, υπό την προϋπόθεση ότι δεσμεύονται και οι δύο πλευρές και ότι ο διάλογος έχει την πολιτική ώθηση του Μονίμου Συμβουλίου Εταιρικής Σχέσης. Έχει επιτρέψει «μια καλή και ειλικρινή συζήτηση» σε διάφορα επίπεδα μεταξύ της ΕΕ και της Ρωσίας καθώς και την ευρεία συμμετοχή και εμπλοκή διαφόρων ρωσικών κυβερνητικών φορέων, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, των κρατών - μελών της ΕΕ και διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων όπως π.χ. η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων καθώς και ποικίλων ευρωπαϊκών και ρωσικών εταιρειών ενέργειας.²²

Ωστόσο, το ερώτημα που δημιουργείται είναι τελικά, αν η ευρω-ρωσική ενεργειακή σχέση είναι περισσότερο ζήτημα αλληλεξάρτησης που χρειάζεται μια αμοιβαία επωφελή διαχείριση και λιγότερο ίσως πρόβλημα εξάρτησης, όπως αναφέρει ο Δ. Καιρίδης²³. Το 2007 η Ευρωπαϊκή Ένωση κάλυψε μόλις το 20% της ζήτησης σε πετρέλαιο και το 38% της ζήτησης σε φυσικό αέριο από τη δική της παραγωγή. Αντίστοιχα, η εξάρτηση από τις εισαγωγές έφτασε το 80% για το πετρέλαιο και το 62% για το φυσικό αέριο.²⁴

²² *Ibid.*

²³ Δημήτρης Καιρίδης, Εξάρτηση ή Αλληλεξάρτηση: Η Ευρώπη, η Ελλάδα και το Ρωσικό Αέριο στο <http://users.uom.gr/~keridis/files/article/article15.doc>.

²⁴ *Ibid.*

Προκύπτει έτσι μια φιλελεύθερης έμπνευσης θεώρηση των ευρω-ρωσικών σχέσεων : η Ρωσία και η ΕΕ οφείλουν να συνεργαστούν ώστε να αντιμετωπίσουν τα κοινά προβλήματα σχετικά με το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας. Η ενεργειακή εξάρτηση των ευρωπαϊκών κρατών θα συνεχιστεί τουλάχιστον για τρεις ακόμα δεκαετίες σύμφωνα με τον πρέσβη Vladimir Chizov, Μόνιμο Αντιπρόσωπο της Ρωσίας στην ΕΕ.²⁵

Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι παρά τις δυσκολίες που δημιούργησε η κρίση του αερίου τον Ιανουάριο του 2009, η ΕΕ αναθέρμανε τις σχέσεις της με τη Ρωσία στη βάση της προώθησης των ενδιαφερόντων και των αξιών της ΕΕ. Δεδομένου ότι η Ρωσία αποτελεί στρατηγικό εταίρο της ΕΕ στην παγκόσμια σκηνή, είναι προς το συμφέρον της τελευταίας να ενταχθεί περισσότερο η Ρωσία στο διεθνές σύστημα με κανόνες και να συνεργαστεί με την ΕΕ επί θεμάτων παγκοσμίου ενδιαφέροντος όπως η ενεργειακή ασφάλεια.²⁶

Αδιαμφισβήτητα, οι σύγχρονες οικονομίες εξαρτώνται σε πολύ μεγάλο βαθμό από κρίσιμης σημασίας υποδομές, όπως ο ενεργειακός εφοδιασμός. Η ενέργεια είναι ακρογωνιαίος λίθος στις σχέσεις ΕΕ - Ρωσίας. Η ευρωπαϊκή πολιτική θα πρέπει, μεταξύ άλλων, να καλύπτει τις οδούς διαμετακόμισης, μέσω και της Ουκρανίας (βλέπε επόμενο κεφάλαιο).²⁷ Η ενεργειακή ασφάλεια παραμένει ένα σημαντικό ζήτημα, όπου η Ρωσία έχει ένα ειδικό βάρος μιας και το εμπόριο φυσικού αερίου

²⁵ «Σχέσεις Ρωσίας-Ευρωπαϊκής Ένωσης: προς μια στρατηγική συνεργασία;» [ομιλία], Αθήνα, ΕΛΙΑΜΕΠ, 6/05/2009.

²⁶ Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2009: *Ετήσια έκθεση της Ύπατης εκπροσώπου της Ένωσης για τις εξωτερικές υποθέσεις και την πολιτική ασφάλειας προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με τις κύριες πτυχές και τις βασικές επιλογές της ΚΕΠΠΑ*, Βέλγιο, Ιούνιος 2010, σελ. 35.

²⁷ «Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Ασφάλειας - Ασφάλεια σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», S407/08, Βρυξέλλες, 11 Δεκεμβρίου 2008, σελ. 5.

μεταξύ Ευρώπης και Ρωσίας βαραίνει περισσότερο τις διμερείς τους σχέσεις μιας και οι αγορές φυσικού αερίου είναι κυρίως περιφερειακές.²⁸ Το γεγονός ότι η ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική δεν εμφανίζεται τόσο αποτελεσματική οφείλεται κυρίως στους διαφορετικούς πολιτικούς στόχους και στρατηγικές που ακολουθούν τα κράτη μέλη. Στην πραγματικότητα, η ενεργειακή ασφάλεια της ΕΕ είναι το σύνολο της εθνικής ενεργειακής ασφάλειας όλων των κρατών μελών.²⁹ Η πολιτική ενέργειας παραμένει ουσιαστικά εντός των εθνικών αρμοδιοτήτων γεγονός που αποτελεί τη βασική αιτία για μια αμφιλεγόμενη πολιτική ενέργειας σε ευρωπαϊκό επίπεδο επαναφέροντας έτσι στο προσκήνιο τη ρεαλιστική ερμηνεία των διεθνών σχέσεων.

Σχετική πρόταση του προέδρου Buzek για τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Κοινότητας για την Ενέργεια έχει σα στόχο να τονώσει την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών σε ό,τι αφορά τον εφοδιασμό τους σε φυσικό αέριο. Βεβαίως, είναι μία μεγάλη πρόκληση καθώς οι χώρες διαφέρουν η μία από την άλλη σε ό,τι αφορά την κατανάλωση, το βαθμό εξάρτησής τους από τις εισαγωγές από τρίτες χώρες, ή ακόμα το ενεργειακό μίγμα τους.³⁰

Για τη γηραιά ήπειρο, η Ρωσία, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, είναι σήμερα ο σημαντικότερος εξωτερικός προμηθευτής φυσικού αερίου και πετρελαίου. Ωστόσο, αρκετοί επικριτές έχουν τονίσει τον κίνδυνο ότι ο υψηλός βαθμός εξάρτησης της πρώτης από τη δεύτερη σε θέματα

²⁸ F. Proedrou, "EU energy security and Russia: a re-conceptualization of threats and policy priorities", *ELIAMEP Thesis 2*, Apr. 2010 στο <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/04/ELIAMEP-Thesis-2-2010-Filippos-Proedrou2.pdf>.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ «Ενέργεια ή ανθρώπινα δικαιώματα; Το κλειδί είναι η ισορροπία», 23/06/2010 στο http://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/public/story/20100618STO76329/20100618STO76329_el.pdf.

ενέργειας είναι δυνατό να την εμποδίσει να διαδραματίσει έναν αντικειμενικό ρόλο ως διεθνή δρώντα σε θέματα που αφορούν αποτυχίες της ρωσικής δημοκρατίας κυρίως όσον αφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα και την ελευθερία του Τύπου. Από την άλλη, η απάντηση στους επικριτές βρίσκεται στο γεγονός ότι η ΕΕ είναι αντίστοιχα ο σημαντικότερος οικονομικός εταίρος της Ρωσίας γεγονός που συνεπάγεται πάνω από το 60% των εσόδων της ρωσικής οικονομίας να προέρχονται από τον τομέα της ενέργειας το μεγαλύτερο ποσοστό των εσόδων αυτών προέρχονται από την ΕΕ. Κατά συνέπεια η Ρωσία αντίστοιχα εξαρτάται από την Ένωση των είκοσι-επτά κρατών μελών.³¹

Γενικεύοντας ή/και παραφράζοντας, την άποψη των Καραμπελιά και Κυριακίδη, ένας από τους ελπιδοφόρους «δρόμους» αναβάθμισης της οικονομικής θέσης της Μόσχας στην ευρωπαϊκή περιοχή είναι η συνέχιση της προνομιακής ενεργειακής συνεργασίας με τα κράτη – μέλη της ΕΕ.³² Η πολιτική αυτή υπαγορεύεται από τη νέα ρωσική εξωτερική πολιτική της περιόδου Πούτιν, η λεγόμενη «ρωσική ολοκλήρωση» η οποία προσβλέπει στη στενή συνεργασία με την ΕΕ.³³ Ο διάλογος μεταξύ της Ρωσίας και της ΕΕ στον τομέα της ενέργειας είναι μια βαθιά και πολύπλευρη διαδικασία.³⁴ Ωστόσο ολοένα αυξάνονται οι φωνές που αναφύονται και υποστηρίζουν ότι είναι πλέον ζωτικής σημασίας και για τη Ρωσία αντίστοιχα να μην αποδίδει

³¹ Βλέπε σχετικά: <http://www.euractiv.com/en/energy/eu-russia-energy-dialogue/article-150061>

³² Γ. Καραμπελιάς και Μ. Κυριακίδης, «Ο Μεσογειακός άξονας της εξωτερικής πολιτικής του Πούτιν. Η Τουρκική Συνιστώσα vs Ελληνικής», 8/3/2005 στο http://www.iaa.gr/aa/upl/PdfsPdf_48.pdf. Με την άποψη αυτή συμφωνεί και ο Κων/νος Φίλης. Βλέπε σχετικά : Filis C., "Diversification and interdependence : Emerging realities and potential players in the Russian-Western energy equation", *Occasional Paper No. 9/09*, University of Oxford, July 2009.

³³ *Ibid.*

³⁴ F. Schauff, "Condition and Prospects of the Development of the Dialogue between Russia and the EU: Viewpoint of the International Business" στο http://www.ruseu.com/blog/economy/details_531.html.

τόση έμφαση αποκλειστικά στο φυσικό αέριο, το πετρέλαιο και άλλους φυσικούς πόρους και να αναπτύξει πιο προηγμένους τομείς της οικονομίας, όπως ο τομέας των νέων τεχνολογιών.³⁵ Υποστηρίζεται ότι η Ρωσία δεν πρέπει να θεωρείται μόνο ως προμηθευτής πετρελαίου και φυσικού αερίου στον κόσμο, αλλά και ως ένας σημαντικός εταίρος σε άλλους τομείς της οικονομίας.

Από την άλλη υποστηρίζεται ότι η έντονη εξάρτηση της Ένωσης από τη Ρωσία στον τομέα της ενέργειας ενθαρρύνει τη δεύτερη για μια πιο – όπως είναι ευρέως γνωστή– επιθετική διπλωματία της ενέργειας. Η επιζήμια αλληλεξάρτηση, όπως την χαρακτηρίζει ο Sherr, πρέπει να μετατραπεί σε μια ουσιαστική και υγιή διμερή σχέση που θα βασίζεται στην διατήρηση της ασφάλειας και το κοινό όφελος.³⁶

Η βασική ιδέα κατά συνέπεια πίσω από τον Διάλογο θα πρέπει να είναι μια απλή εξισορρόπηση συμφερόντων: οι Ρώσοι χρειάζονται περισσότερες ευρωπαϊκές επενδύσεις για την ανάπτυξη των ενεργειακών πόρων τους, ενώ οι Ευρωπαίοι χρειάζονται ασφάλεια καθώς και τη μακροπρόθεσμη πρόσβαση στο ρωσικό πετρέλαιο και φυσικό αέριο σύμφωνα με τους Grant και Barysch.³⁷ Όπως παρατηρούν η πρόοδος είναι αμφίσημη κυρίως λόγω του γεγονότος ότι υπάρχει διάσταση απόψεων στα πιο σημαντικά ζητήματα όπως π.χ. οι συμβάσεις προμήθειας φυσικού αερίου παρά την έναρξη των διαφόρων πιλοτικών σχεδίων για την εξοικονόμηση ενέργειας. Την έλλειψη προόδου την αποδίδουν οι δύο μελετητές σε τέσσερις κυρίως λόγους: (α) ο τομέας της ενέργειας είναι

³⁵ *Ibid.*

³⁶ J. Sherr, "The Russia–EU Energy Relationship: Getting it Right", *The International Spectator*, vol. 45, no. 2, June 2010, 55–68: 67.

³⁷ Ch. Grant και K. Barysch, "The EU – Russia Energy Dialogue", Centre for European Reform briefing note, Μάιος 2003 στο http://www.cer.org.uk/pdf/briefing_eu_russia.pdf.

εξαιρετικά σημαντικός για τη ρωσική οικονομία, (β) οι βασικοί παράγοντες που συμμετέχουν στον ευρω-ρωσικό διάλογο είναι ιδιωτικές ή κρατικά ελεγχόμενες εταιρείες που συχνά έχουν τη δική τους ατζέντα, (γ) ο ενεργειακός διάλογος δεν αφορά μόνο σε πωλήσεις πετρελαίου και φυσικού αερίου όσο στην απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας, και (δ) το ζήτημα της μεταρρύθμισης του τομέα της ενέργειας έχει συνδυαστεί με άλλες ευρω-ρωσικές διαπραγματεύσεις, όπως την ένταξη της Ρωσίας στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ) και το Πρωτόκολλο του Κιότο για την κλιματική αλλαγή.³⁸

Πάντως, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι μεγάλη πλειοψηφία των ευρωπαϊών εμπειρογνομόνων αντιμετωπίζουν τη Ρωσία με καχυποψία, όταν πρόκειται για θέματα ενέργειας καθότι δεν την θεωρούν υπεύθυνο και αξιόπιστο εταίρο.³⁹ Υποστηρίζεται, επίσης, ότι η Ρωσία χρησιμοποιεί την ενέργεια ως πολιτικό και διπλωματικό όπλο και ότι η συμπεριφορά της έναντι των γειτόνων της θα πρέπει να ερμηνευθεί ως προειδοποιητικό σημάδι της μελλοντικής στάσης της Ρωσίας έναντι της ΕΕ (βλέπε περίπτωση Ουκρανίας).⁴⁰ Βεβαίως, η θέση αυτή των ευρωπαϊών εμπειρογνομόνων έρχεται να ενισχύσει τη θέση του Mearsheimer για την ανάδειξη της Ρωσίας σε περιφερειακό ηγεμόνα.

Ωστόσο, η ΕΕ και η Ρωσία έχουν κοινά συμφέροντα για την οικοδόμηση μιας μακροπρόθεσμης στρατηγικής εταιρικής σχέσης στον τομέα της ενέργειας. Γι' αυτό κρίνεται ζωτικής σημασίας για το μέλλον του ενεργειακού εφοδιασμού στην Ευρώπη των είκοσι-επτά η μετάβαση από

³⁸ *Ibid.*

³⁹ The EU – Russia Centre Review, "Europe and Russia – Trusting Friends or Fearful Neighbours?", is. 13, Δεκέμβριος 2009, σελ. 9 στο http://www.eu-russiacentre.org/wp-content/uploads/2008/10/Review_XIII_english.pdf.

⁴⁰ Ακολουθεί σχετικό υποκεφάλαιο που εξετάζει τη ρωσο – ουκρανική διένεξη ως case – study.

τις βασικές εμπορικές σχέσεις στον τομέα της ενέργειας σε μια ευρύτερη συνεργασία που θα βασίζεται σε κοινές επενδύσεις. Η Ρωσία είναι ένας πολύ σημαντικός ευρωπαϊκός εταίρος και λαμβάνοντας υπόψη την υφιστάμενη αλληλεξάρτηση στον τομέα της ενέργειας θα παραμείνει έτσι για τις επόμενες δεκαετίες.⁴¹

⁴¹ A. Piebalgs, "EU-Russia Energy Dialogue: Partnership and Success", 12/07/2009 στο http://www.ruseu.com/article/details_128.html.

Κεφάλαιο 5

Ρωσο-ουκρανική διένεξη: η επιβεβαίωση της ρωσικής ηγεμονίας;

5.1 Αντί εισαγωγής: η κλιμάκωση του χρονικού για την κρίση του 2009

Η Ουκρανία θεωρείται η βασικότερη χώρα διαμετακόμισης φυσικού αερίου καθώς βρίσκεται σε ζωτική γεωγραφική θέση με το 80% του ρωσικού αερίου να περνά από τα εδάφη της.⁴² Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης οι τιμές του φυσικού αερίου για την Ουκρανία δεν καθορίζονταν βάσει των νόμων της αγοράς αλλά αποτελούσαν προϊόν διμερούς διαπραγμάτευσης.⁴³ Οι ρωσο-ουκρανικές σχέσεις, τη δεκαετία του '90, χαρακτηρίζονταν από την ανικανότητα της Ουκρανίας να αποπληρώσει τα 50 δις κυβικών μέτρων φυσικού αερίου που εισήγαγε από τη Ρωσία, γεγονός που σταδιακά αύξησε τα χρέη και τους ανεξόφλητους λογαριασμούς.

Αυτό είχε ως συνέπεια να μειωθούν για κάποιο χρονικό διάστημα, οι εισαγόμενες ποσότητες ενέργειας από τη Ρωσία προς την Ουκρανία με σκοπό την αποπληρωμή των οφειλών, γεγονός που οδήγησε σε μη εξουσιοδοτημένες εκτροπές των ενεργειακών όγκων που μεταφέρονταν στις ευρωπαϊκές χώρες. Για περίπου μια δεκαετία και μέχρι το 2000, οι

⁴² Roberts J., "Russia and the CIS. Energy relations in the wake of the Russia – Ukraine gas crisis", ISS Opinion, p. 2 στο http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Russia_and_the_CIS.pdf.

⁴³ Για τη γεωπολιτική σημασία της Ουκρανίας βλέπε σχετικά : Ηλιόπουλος Η., «Ουκρανία : Γεωπολιτικές και ενδοσυστημικές παράμετροι των πρόσφατων εκλογών», *Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων* τ. 42, Αθήνα, 31 Ιανουαρίου 2005 καθώς και Τσακίρης Θ., «Η στρατηγική βαρύτητα τη Ουκρανίας για την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης», *Παρεμβολές*, τ. 45, *Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων*, Αθήνα, 11 Σεπτεμβρίου 2003.

συζητήσεις γύρω από το πραγματικό ύψος των οφειλών, τη μείωση της διανομής που λάμβανε χώρα αλλά και για το εάν κάτι τέτοιο ήταν δικαιολογημένο αποτέλεσαν θέματα έντονης αντιπαράθεσης και για τις δύο πλευρές.⁴⁴

Το 2004, ενώ φαινόταν μια καλή χρονιά για τις ρωσο-ουκρανικές σχέσεις καθώς αποφασίστηκε ένα πακέτο συμφωνιών που έθεταν τις διμερείς σχέσεις των δύο χωρών σε νέα δεδομένα για τα πέντε επόμενα χρόνια η κατάσταση άλλαξε προς το χειρότερο.⁴⁵ Η Ρωσία πωλούσε το φυσικό αέριο προς τις πρώην σοβιετικές χώρες σε πολύ πιο χαμηλές τιμές σε σχέση με αυτό που πλήρωναν οι ευρωπαϊκές χώρες.⁴⁶ Ωστόσο, η πολιτική αυτή άλλαξε με την προσωρινή επικράτηση της «πορτοκαλί» επανάστασης, στο Κίεβο, το Δεκέμβριο του 2004. Η Gazprom αύξησε τις τιμές προς την Ουκρανία, η οποία κλήθηκε να πληρώσει τις εισαγωγές της, στα ίδια επίπεδα τιμών που πλήρωναν τα κράτη μέλη της ΕΕ. Το Δεκέμβριο του 2005, η Ουκρανία αρνήθηκε να πληρώσει τις αυξήσεις που έθετε η Gazprom⁴⁷ με αποτέλεσμα να διακοπεί η παροχή του φυσικού

⁴⁴ Stern J., *The Russian – Ukranian gas crisis of January 2006*, Oxford Institute for Energy Studies, January 2006, pp. 2-3 στο http://www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0106.pdf.

⁴⁵ Οι κυβερνήσεις αρχικά συμφώνησαν στη διανομή φυσικού αερίου από την Κεντρική Ασία, κυρίως από το Τουρκμενιστάν προς την Ουκρανία σε πολύ προσιτές τιμές (το φυσικό αέριο από αυτές τις περιοχές εξάγεται σε χαμηλές τιμές). Παράλληλα, η Gazprom παρέιχε δάνειο στην ουκρανική Naftogaz για την αποπληρωμή των προηγούμενων χρεών, γεγονός που έθεσε εκ νέου τη βάση για τη μεταφορά του ρωσικού φυσικού αερίου από την Ουκρανία προς την Ευρώπη. *Ibid*, p. 3.

⁴⁶ Gazizullin I., "A Ukrainian perspective of the 2009 gas dispute", ISS Opinion, February 2009, p. 1 στο http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Ukrainain_perspective_of_the_2009_gas_dispute.pdf.

⁴⁷ Ορισμένοι κύκλοι δικαιολόγησαν την Gazprom σε αυτή της την ενέργεια. Από τη δεκαετία του '90 τόσο η Ουκρανία όσο και οι υπόλοιπες σοβιετικές χώρες εισήγαγαν ενέργεια από τη Ρωσία σε αρκετά χαμηλές τιμές που ακόμα και τότε το Κίεβο αδυνατούσε να αποπληρώσει. Δεν ήταν λίγοι εκείνοι που θεώρησαν άδικο οι πρώην σοβιετικές χώρες να πληρώνουν το φυσικό αέριο μόνο 50 δολάρια ανά χίλια κυβικά μέτρα (χ.κ.μ.) τη στιγμή που οι αντίστοιχες τιμές στην Ευρώπη έφταναν τα 230 δολάρια ανά χ.κ.μ.. Κατόπιν αυτών των πιέσεων η Gazprom ανήγγειλε την αύξηση των τιμών σε

αερίου στο Κίεβο. Αυτό στην πράξη είχε αλυσιδωτές συνέπειες καθώς η Ουκρανία για να αντέξει το βαρύ χειμώνα κράτησε για τον εαυτό της ότι ενεργειακά αποθέματα διέθετε, γεγονός που σήμαινε δραματική μείωση στην παροχή ενέργειας προς τις ευρωπαϊκές χώρες. Μετά από έντονη αντίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ρωσία αναγκάστηκε να αυξήσει την παροχή αερίου προκειμένου να ομαλοποιηθεί η τροφοδοσία ιδιαίτερα στις χώρες της κεντρικής Ευρώπης και μέσα σε λίγες μέρες η κατάσταση διευθετήθηκε με μια νέα συμφωνία στην τιμή ανάμεσα στα δύο εμπλεκόμενα μέρη. Παρ' όλα αυτά η Μόσχα εξακολούθησε να κατηγορεί την Ουκρανία για «υποκλοπή» αερίου από τους αγωγούς της και απέδιδε στο Κίεβο τις ανωμαλίες που παρατηρήθηκαν στην τροφοδοσία.⁴⁸

Για κάποιους αναλυτές, η πολιτική στην αύξηση των τιμών αντιπροσωπεύει μια μεγάλη γεωπολιτική αλλαγή στον πρώην σοβιετικό χώρο όπου το οικονομικό συμφέρον αρχίζει να επικρατεί έναντι του πολιτικού. Χώρες όπως η Μολδαβία, η Αρμενία και η Λευκορωσία μη μπορώντας να ανταπεξέλθουν στην αύξηση τιμών που επέβαλε η Μόσχα παραχώρησαν τις ενεργειακές τους υποδομές με αντάλλαγμα τη συνέχιση της παροχής αερίου.⁴⁹ Αν και η Ρωσία είχε προβεί ξανά στο παρελθόν σε διαμάχες για ενεργειακά θέματα με γειτονικές χώρες αυτή ήταν η πρώτη

όλες τις πρώην σοβιετικές χώρες οι οποίες μέχρι τότε απολάμβαναν ένα προνομιακό καθεστώς τιμών λόγω των σχέσεών τους με τη Ρωσία. Μια άλλη οπτική των γεγονότων είναι ότι το Κίεβο θα μπορούσε να απολαμβάνει χαμηλότερες τιμές σαν μέρος μιας ευρύτερης πολιτικής συνεργασία με τη Ρωσία αλλά σίγουρα η Μόσχα δε θα απιχορηγούσε ένα μη συνεργάσιμο κράτος το οποίο μάλιστα επιθυμούσε να γίνει μέλος του NATO, με το να του προσφέρει τιμές χαμηλότερες από τα ευρωπαϊκά επίπεδα. Βλέπε σχετικά Saunders P. J., *Russian Energy and European Security. A Transatlantic Dialogue*, Washington, The Nixon Center, February 2008 στο <http://www.nixoncenter.org/monographs/saunders08.pdf>.

⁴⁸ Ebel R., "The Geopolitics of Russian Energy, Looking Back, Looking Forward", CSIS, January 2009, pp. 8-10.

⁴⁹ V. Khasson, "Discourses and Interests in EU – Russia Energy Relations", *Chair InBev-Baillet Latour Working Papers No. 35*, p. 9 στο http://soc.kuleuven.be/iieb/ibl/docs_ibl/WP35-Khasson.pdf.

φορά που η κίνηση της Ρωσίας είχε βαρύτατες συνέπειες στη δυτική Ευρώπη.⁵⁰

Τον Ιανουάριο του 2006, το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας εκτοξεύθηκε στην κορυφή της Ευρωπαϊκής ατζέντας, μετά από τη διακοπή της παροχής φυσικού αερίου στην Ουκρανία από τη Ρωσία, το μεγαλύτερο ενεργειακό προμηθευτή της Ένωσης, η οποία προκάλεσε με τη σειρά της ελλείψεις σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο.⁵¹ Μετά το 2006 και τις διακοπές φυσικού αερίου στην Ουκρανία κατέστη σαφές ότι οι χώρες της Ευρώπης είναι ευάλωτες σε ενεργειακές ελλείψεις και ιδιαίτερα σε ελλείψεις φυσικού αερίου, το οποίο αναδεικνύεται σε μείζονα παράγοντα για την ενεργειακή τους ασφάλεια, καθώς η ζήτησή τους για φυσικό αέριο αναμένεται να είναι πολύ μεγαλύτερη από τη ζήτηση για πετρέλαιο.⁵²

Η Μόσχα μείωσε τις εξαγωγές της προς την Ουκρανία με την κατηγορία της υπεξαίρεσης περισσότερου φυσικού αερίου από αυτό που προβλέπει η συμφωνία τους ως αμοιβή της τελευταίας για τη διαμετακόμιση ρωσικού φυσικού αερίου στις ευρωπαϊκές αγορές. Στη συνέχεια, η Ουκρανία με τη σειρά της δεν παρείχε στις αγορές της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης το ποσοστό του 30% του φυσικού αερίου που δεν της παρείχε η Gazprom, με αποτέλεσμα μια ανησυχητικά μεγάλη πτώση στα αποθέματα φυσικού αερίου πολλών ευρωπαϊκών

⁵⁰ Αν και πρόθεση της Ρωσίας δεν ήταν να πληγούν άλλες χώρες πλην της Ουκρανίας με την οποία είχε τη διαφορά ωστόσο ο ενσικτώδης τρόπος που έδρασε και η παντελής έλλειψη ενός σχεδίου που θα προστάτευε τις υπόλοιπες καταναλώτριες χώρες από αυτήν την ενέργειά της δείχνει για άλλη μια φορά την αδυναμία του Κρεμλίνου να διαδραματίσει το ρόλο της υπερδύναμης που τόσο επιθυμεί να αποκτήσει. Saunders P.J., *Russian Energy and European Security. A Transatlantic Dialogue*, Washington, The Nixon Center, February 2008 στο <http://www.nixoncenter.org/monographs/saunders08.pdf>

⁵¹ Ι. – Ν. Ζυγά, «Κλείνουν οι αγωγοί της φιλίας», *Διπλωματία*, τ. 55, Αύγουστος 2008.

⁵² *Ibid.*

χωρών.⁵³ Η Ουκρανία διατρέχεται από ένα δίκτυο αγωγών όντας ωστόσο πλήρως εξαρτημένη από τη Ρωσία, η οποία έχει εξασφαλίσει τα συμφέροντά της στην πρώην Σοβιετική Δημοκρατία μετά την προσχώρηση της τελευταίας στη συμφωνία για τον Ενιαίο Οικονομικό Χώρο.⁵⁴

5.2 Η κρίση του 2009

Η διαμάχη μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας, το 2009, η όποια σε πολλά σημεία θυμίζει την πρώτη μεταξύ τους κρίση, οφείλεται σε διαφωνία τιμολόγησης μεταξύ της Ρωσίας και της Ουκρανίας που έλαβε χώρα όταν η ρωσική εταιρεία αερίου Gazprom αρνήθηκε να συνάψει σύμβαση εφοδιασμού για το 2009, αν η ουκρανική εταιρεία φυσικού αερίου Naftohaz δεν αποπλήρωνε τα συσσωρευμένα χρέη της που αφορούσαν σε προηγούμενους εφοδιασμούς φυσικού αερίου. Η διαφωνία ξεκίνησε το 2008 με μια σειρά αποτυχημένων διαπραγματεύσεων και οξύνθηκε την 1^η Ιανουαρίου 2009, όταν η Ρωσία διέκοψε την προμήθεια φυσικού αερίου στην Ουκρανία. Στις 7 Ιανουαρίου η κρίση κορυφώθηκε όταν η ρωσική ροή φυσικού αερίου μέσω της Ουκρανίας σταμάτησε για 13 ημέρες, περιορίζοντας σημαντικά τις προμήθειες προς τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, οι περισσότερες εκ των οποίων εξαρτώνται από το ρωσικό φυσικό αέριο, καθώς σε μερικές ευρωπαϊκές χώρες.

Αυτήν τη φορά το «κλείσιμο της στρόφιγγας» κράτησε, όπως γίνεται αντιληπτό, περίπου δύο εβδομάδες και οι συνέπειες ήταν δυσμενέστερες των προηγούμενων κρίσεων αφού έντεκα χώρες –κυρίως χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης– έμειναν εντελώς αποκλεισμένες από την

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Ibid.*

παροχή φυσικού αερίου, ενώ μεγάλοι εισαγωγείς όπως η Γερμανία, η Ιταλία και η Γαλλία είδαν τα αποθέματά τους να μειώνονται δραματικά.⁵⁵

[Να σημειωθεί ότι καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης οι δυο πλευρές αλληλοκατηγορούνταν για τις ευθύνες. Στις 11 και 12 Ιανουαρίου, η Ευρωπαϊκή Ένωση απέστειλε μια ανεξάρτητη αποστολή παρακολούθησης σε μια προσπάθεια για την επίλυση της κρίσης, αλλά η αποστολή αυτή είχε μικρή επιτυχία. Στις 12 Ιανουαρίου, η Gazprom⁵⁶ ανακοίνωσε ότι ήταν διατεθειμένη να αρχίσει την παράδοση αερίου, μέσω του σταθμού μέτρησης Sudzha σε αγωγό που διασχίζει την Ουκρανία προς την Νοτιοανατολική Ευρώπη, αλλά η Ουκρανία αρνήθηκε την προσφορά για τεχνικούς λόγους και αντ' αυτού πρότεινε μια εναλλακτική διαδρομή μέσω των σταθμών μέτρησης Valuyki και Pisarenka, επιμένοντας για πλήρη αποκατάσταση. Η αντιπρόταση αυτή δεν έγινε αποδεκτή από την Gazprom.]

Στις 18 Ιανουαρίου, επετεύχθη επίλυση της κρίσης, όταν ο πρωθυπουργός της Ρωσίας Vladimir Putin και η τότε Ουκρανή ομόλογός του Yulia Tymoshenko διαπραγματεύθηκαν και συμφώνησαν επί ενός νέου συμβολαίου που καλύπτει την επόμενη δεκαετία.⁵⁷ Η ροή φυσικού αερίου

⁵⁵ Βλέπε σχετικά: Pirani S., "The Russo – Ukranian Gas Dispute, 2009", *Russian Analytical Digest No. 53*, 20 January 2009, pp. 2 – 5.

⁵⁶ Ε τω μεταξύ ο αναπληρωτής πρόεδρος της Gazprom Alexei Medvedev σε μια προσπάθεια να διασώσει τη φήμη της Ρωσίας, η οποία είχε ήδη υποστεί πλήγμα από την προηγούμενη κρίση του 2006, ξεκίνησε περιοδεία στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες υποστηρίζοντας ότι οι διακοπές στην παροχή αερίου ήταν σφάλμα της Ουκρανίας και όχι της Ρωσίας. Τελικά, η κρίση έληξε με τη διαμεσολάβηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την υπογραφή συμφωνίας μεταξύ του ρώσου πρωθυπουργού Vladimir Putin και της ουκρανής ομόλογου του Yulia Tymoshenko που καθόριζε το οικονομικό και ενεργειακό μέλλον των σχέσεων τους για τα επόμενα δέκα χρόνια κατηγορώντας ωστόσο ο ένας τον άλλον ως υπαίτιο της κρίσης.

⁵⁷ "Russia-Ukraine-EU gas cooperation Briefing Paper", 11 November 2009 στο <http://www.gazpromukrainefacts.com/sites/default/files/Ukraine%20Gas%20Transit%20Fact%20Sheet%2011.11.09.pdf>.

προς την Ευρώπη επανήλθε το πρωί της 20^{ης} Ιανουαρίου και αποκαταστάθηκε πλήρως τις επόμενες δύο ημέρες.⁵⁸ Εντούτοις, παρά το αίσιο τέλος της διαμάχης και οι δύο χώρες βγήκαν χαμένες. Στον απόηχο, η Gazprom εκτιμάται ότι έχασε περίπου 1,5 δις δολάρια σε έσοδα λόγω της έλλειψης των πωλήσεων ενώ η Ουκρανία εικάζεται ότι υπέστη αντίστοιχα μεγάλες οικονομικές απώλειες γύρω στα 100 εκατ. δολάρια από τα τέλη διέλευσης. Παρ' όλα αυτά και οι δύο χώρες φάνηκαν να χάνουν περισσότερο σε πολιτικό επίπεδο. Αυτό που μπορεί ουσιαστικά να ειπωθεί είναι ότι η κρίση είχε αρνητικές και ενδεχομένως ανεπανόρθωτες συνέπειες στην φήμη τόσο της Ρωσίας ως προμηθευτή ενέργειας όσο και της Ουκρανίας ως χώρας διαμετακόμισης.⁵⁹ Λόγω της απουσίας διεθνών παρατηρητών είναι αδύνατο να προσδιοριστεί με βεβαιότητα ποιος τελικά ήταν υπεύθυνος για την διακοπή της ροής φυσικού αερίου προς την Ευρώπη. Σημασία έχει ότι ο τρόπος που χειρίστηκαν την κρίση είχε μη αναστρέψιμα αποτελέσματα και για τις δύο πλευρές.

Στις 16 Νοεμβρίου 2009, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ρωσία υπόγραψαν ένα μνημόνιο στο οποίο καθόριζαν τις διαδικασίες εκείνες που

⁵⁸ "FACTSHEET ON THE UKRAINIAN GAS DISPUTE" στο <http://www.gazpromukrainefacts.com/sites/default/files/Fact%20Sheet%20on%20Ukraine%20Dispute%20for%20Summit%2017%20January%202009.pdf>.

⁵⁹ Παρά την οικονομική διευθέτηση των διαφωνιών, η Gazprom απείλησε και με επιπλέον διακοπή της παροχής του αερίου εάν η ουκρανική Naftogaz δεν ήταν σε θέση να αποπληρώσει τα χρέη της για το 2009, κάτι που ήταν πιθανόν να συνέβαινε εξαιτίας της κακής οικονομικής κατάστασης της Ουκρανίας. Ωστόσο, η λύση βρέθηκε μέσω δανεισμού από τη Ρωσία, τις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προώθησε συμφωνία η οποία προέβλεπε την παροχή δανείου προς την Ουκρανία από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανοικοδόμησης και Ανάπτυξης καθώς και την Παγκόσμια Τράπεζα ύψους 300 εκατ. Δολαρίων για τον εκσυγχρονισμό του συστήματος αγωγών αλλά και για τη βελτίωση των εγκαταστάσεων αποθήκευσης του φυσικού αερίου. Η κίνηση της ΕΕ να συνδράμει το Κίεβο ώστε να προλάβει μελλοντικές διαταραχές στην παροχή ενέργειας βρήκε αντίθετη τη Ρωσία. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε σχετικά Woehrel St., "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", CRS Report for Congress, Congressional Research Service, September 2009, pp. 12-3 καθώς και Ebel R., "The Geopolitics of Russian Energy, Looking Back, Looking Forward", CSIS, January 2009, pp.10-3.

θα οδηγήσουν στη δημιουργία ενός μηχανισμού έγκαιρης προειδοποίησης για ενδεχόμενες μελλοντικές ενεργειακές κρίσεις. Ο μηχανισμός καλύπτει, μεταξύ άλλων, το φυσικό αέριο, και περιλαμβάνει την υποχρέωση κοινοποίησης για πιθανές διακοπές στην ομαλή τροφοδοσία καθώς και τη συνεργασία των δύο μερών στην επίλυση των προβλημάτων που θα ανακύπτουν. Στο πλαίσιο της υπογραφής του μνημονίου έγινε προσπάθεια καταγραφής σχεδόν όλων των αποθεμάτων φυσικού αερίου σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, ενώ μια σειρά εμπορικών συμφωνιών θα ενεργοποιηθούν σε περιπτώσεις ανάγκης. Επιπλέον ο Ευρωπαίος Επίτροπος για θέματα ενέργειας ανακοίνωσε ότι έχει καταρτιστεί σχέδιο αντιμετώπισης ενδεχόμενων προβλημάτων στην παροχή ενέργειας.⁶⁰

5.3 Οι συνέπειες της κρίσης

Η κρίση σχετικά με το φυσικό αέριο τον Ιανουάριο του 2009 οδήγησε σε επανεξέταση των συμβάσεων μεταξύ της Ουκρανίας και της Ρωσίας για την παράδοση και διέλευση του αερίου. Η υπογραφή των νέων συμβάσεων φυσικού αερίου που πέτυχε να εξασφαλίσει η Gazprom με την Ουκρανία, τον Ιανουάριο του 2009, της επέτρεψαν να αντισταθμίσει εν μέρει τη μείωση των εσόδων της από τις ευρωπαϊκές πωλήσεις κατά το έτος 2009 σε βάρος της Ουκρανίας. Συνολικά τα έσοδα από τις πωλήσεις ρωσικού φυσικού αερίου στο εξωτερικό το 2009 σε σύγκριση με το 2008 μειώθηκαν κατά 40% και ανήλθαν σε 39,4 δισεκατομμύρια δολάρια, σύμφωνα με τα στοιχεία από τη Ρωσική Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Τελωνείων (Russian Federal Customs Service data). Η Gazprom έλαβε το ένα πέμπτο του εισοδήματός του (\$ 8 δισ. ευρώ) από τις πωλήσεις προς

⁶⁰ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις συνέπειες της ρωσο – ουκρανικής κρίσης του 2009 στην Ευρώπη βλέπε σχετικά: Westphal K., "Europe Held Hostage?", Russian Analytical Digest No. 53, 20 January 2009, pp. 15-9.

την Ουκρανία. Ήταν σημαντικό για τη Ρωσία ότι η Ουκρανία κατέβαλε για το αέριο που παρέλαβε στο ακέραιο. Κατά τη διάρκεια του 2009, οι ηγέτες της Ρωσίας δεν έπαυσαν να επαναλαμβάνουν προς τους δυτικούς εταίρους τους ότι η δυσχέρεια της Ουκρανίας στην πληρωμή του ρωσικού φυσικού αερίου θα μπορούσε να οδηγήσει στην αναζωπύρωση των προβλημάτων.⁶¹

Η Gazprom κατάφερε να πετύχει δύο στόχους. Πρώτον, ενίσχυσε την εικόνα της Ουκρανίας ως αναξιόπιστης χώρας διέλευσης και κατά συνέπεια συνέβαλε στη στήριξη για τους εναλλακτικούς αγωγούς Nord Stream και South Stream. Δεύτερον, υποχρέωσε την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο να παράσχουν χρηματοδοτική συνδρομή στην Ουκρανία ώστε να αποπληρώσει το φυσικό αέριο που της χορηγείται από την Ρωσία.⁶² Σχεδόν αμέσως μετά την υπογραφή των νέων συμβάσεων από την Ουκρανία και τη Ρωσία, το 2009, οι δύο πλευρές άρχισαν να παραβιάζουν τους όρους τους. Η Ουκρανία δε λάμβανε πλήρως τα επίπεδα φυσικού αερίου όπως ορίζοντας από τη σύμβαση, ενώ η Ρωσία αποφάσισε να μην επιβάλει τις οικονομικές κυρώσεις που προβλέπονται αντίστοιχα από τη νέα σύμβαση.⁶³ Περαιτέρω συνεργασία μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας, στον τομέα του φυσικού αερίου, θα πρέπει να συνάδει σύμφωνα με τις αρχές που διατυπώνονται στη νέα ενεργειακή στρατηγική της Ρωσίας που εκτείνεται μέχρι και το 2030 και η οποία εγκρίθηκε στις 13 Νοεμβρίου 2009. Μεταξύ των στόχων αυτής της στρατηγικής επισημαίνεται «η μείωση του κινδύνου της διερχόμενης ρωσικής ενέργειας στην εξαγωγική αγορά» η οποία επηρεάζει άμεσα τις

⁶¹ K. Malygina, "Ukrainian-Russian Gas Relations After the 2009 Conflict: The Current Situation and Future Prospects", *Russian Analytical Digest No. 75*, 16/03/2010, pp. 5 -6.

⁶² *Ibid.*

⁶³ *Ibid.*

ρωσο - ουκρανικές σχέσεις στον τομέα του φυσικού αερίου.⁶⁴ Παράλληλα, η Ουκρανία αναζητά τρόπους να αυξήσει την ενεργειακή της ασφάλεια και να μειώσει την εξάρτησή της από το ρωσικό φυσικό αέριο.

5.4 Εξελίξεις μετά τη ρωσο – ουκρανική διένεξη

Ο νέος Πρόεδρος της Ουκρανίας, Viktor Yanukovich, επιδιώκει να επαναδιαπραγματευτεί την συμφωνία προμήθειας αερίου που υπεγράφη με την Ρωσία στις αρχές του 2009. Στόχος είναι η μείωση της τιμής αγοράς αερίου της Gazprom, που το 2010 αναμένεται να φτάσει σε μέσο όρο 334 \$/1000 m³. Η πρώτη συνάντηση ανάμεσα στον Πρωθυπουργό της Ουκρανίας, Mykola Azarov, και τον Ρώσο ομόλογό του, Vladimir Putin, δεν απέδωσε καρπούς. Σύμφωνα με τον Putin, η Ρωσία παρουσιάζεται έτοιμη να διαπραγματευτεί την τιμή αερίου, με την προϋπόθεση η Ουκρανία να προσφέρει κατάλληλα ανταλλάγματα. Η Ουκρανία έχει προτείνει την δημιουργία διεθνούς κοινοπραξίας, με συμμετοχή της Ρωσίας και της Ε.Ε., που θα αναλάβει την λειτουργία και ανάπτυξη του Ουκρανικού συστήματος μεταφοράς αερίου.⁶⁵

Στις 21 Απριλίου 2010, υπεγράφη νέα συμφωνία από το Ρώσο πρόεδρο Dmitry Medvedev και το νεοεκλεγέντα Ουκρανό ομόλογό του Viktor Yanukovich η οποία προβλέπει έκπτωση 30% στο ρωσικό φυσικό αέριο που εισάγεται από την Ουκρανία με αντάλλαγμα την παράταση της μίσθωσης, για χρονική περίοδο είκοσι πέντε (25) ετών, από τη Ρωσία ναυτικής βάσης στη Σεβαστούπολης στη Μαύρη Θάλασσα. Η συμφωνία συνοδευόταν από δηλώσεις και από τις δύο πλευρές ότι οι πολιτικές και

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ Ν. Κοντινάκης και Φ. Θωμαΐδης, *Δελτίο ενέργειας*, Αθήνα, Απρίλιος 2010 στο <http://www.iraj.gr>.

διπλωματικές σχέσεις θα βελτιωθούν μετά την αποχώρηση του προκατόχου του Γιανουκovich, Viktor Yushchenko, του οποίου η έντονη φιλοδυτική εξωτερική πολιτική, με επίκεντρο την ένταξη της Ουκρανίας στο NATO, δε έχαιραν εμπιστοσύνης στη Μόσχα.⁶⁶

Η διαμάχη μεταξύ Λευκορωσίας και Ρωσίας εγείρει περαιτέρω ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσον μπορεί να βασίζεται η Ευρώπη στα ενεργειακά αποθέματα της Ρωσίας για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών της. Στο πρόσφατο παρελθόν υπήρξαν διαμάχες της Ρωσίας με άλλες χώρες για ενεργειακά ζητήματα, συμπεριλαμβανομένης και της διένεξης, τον περασμένο χρόνο, της Gazprom με την Ουκρανία, γειτονική της Λευκορωσίας χώρα, η οποία είχε ως συνέπεια να μείνουν εκατομμύρια σπίτια στην Ευρώπη χωρίς θέρμανση.⁶⁷ Αναλυτές ωστόσο τονίζουν ότι παρά τις προσπάθειες για εκτόνωση της κρίσης, η κόντρα μεταξύ Ρωσίας και Λευκορωσίας για το φυσικό αέριο ενδέχεται να καταφέρει πλήγμα στο κύρος της Ρωσίας ως αξιόπιστου ενεργειακού εταίρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁶⁸

5.5 Αντιδράσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση

Η έντονη εξάρτηση της Ευρώπης από τη Ρωσία για την προμήθεια φυσικού αερίου εγείρει έντονες ανησυχίες αφού με τη ρωσο – ουκρανική διένεξη και τη διακοπή παροχής ρωσικού φυσικού αερίου προς την Ουκρανία η κατάσταση επηρέασε την παροχή φυσικού αερίου προς την

⁶⁶ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη νέα ρωσο-ουκρανική συμφωνία βλέπε: Pirani S., J. Stern and K. Yafimava, "The April 2010 Russo-Ukrainian gas agreement and its implications for Europe", NG 42, Oxford Institute for Energy Studies, June 2010 στο <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG42.pdf>.

⁶⁷ «Η Ευρώπη ανησυχεί για την ενεργειακή της ασφάλεια», *Η Καθημερινή*, 28/06/2010.

⁶⁸ *Ibid.*

ευρωπαϊκή αγορά όπως έχει ήδη προαναφερθεί.⁶⁹ Οι σοβαρές ελλείψεις στα δίκτυα φυσικού αερίου πολλών κρατών της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, καθώς και η γενικότερη αναστάτωση που προκλήθηκε στην ευρωπαϊκή οικονομία λόγω των ανωμαλιών στην παροχή φυσικού αερίου από την Ρωσία κατέδειξαν την κρισιμότητα του προβλήματος με τον εναργέστερο τρόπο. Πολύ πέραν των –ήδη πολύ σημαντικών– οικονομικών πτυχών του ζητήματος, κατέστη σαφές ότι η απεξάρτηση της ευρωπαϊκής οικονομίας από τη δεσπόζουσα θέση της Ρωσίας στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου αποτελεί κρίσιμο στοιχείο της ευρωπαϊκής ασφαλείας.⁷⁰

Η ευρωπαϊκή ενεργειακή εξάρτηση από την Ρωσία έγινε απολύτως αντιληπτή, όπως και η ανάγκη λήψης μέτρων για τη μείωσή της. Ήταν πλέον σαφές ότι η Ρωσία θα μπορούσε στο μέλλον να χρησιμοποιήσει την παροχή ενέργειας ως πολιτικό όπλο. Καθώς η Ρωσία παρέχει ήδη περίπου το ένα τέταρτο της καταναλωμένης ποσότητας φυσικού αερίου στην Ευρώπη, η ευρωπαϊκή αγορά θα χρειασθεί να εξασφαλίσει επιπρόσθετες ποσότητες φυσικού αερίου από εναλλακτικές αγορές.⁷¹ Ας σημειωθεί ότι η τροφοδοσία της χώρας μας με ρωσικό φυσικό αέριο είχε διακοπεί στις 6 Ιανουαρίου λόγω της ρωσο - ουκρανικής διένεξης για το αέριο. Όπως επισημαίνεται στην ανακοίνωση της ΔΕΠΑ, σε όλη τη διάρκεια της κρίσης η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα της Ευρώπης η οποία δεν

⁶⁹ Ι.Ν. Γρηγοριάδης, «Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Ασφάλεια & Αγωγοί Φυσικού Αερίου στη Νοτιοανατολική Ευρώπη: Ένα Νέο Πεδίο Ελληνοτουρκικής Συνεργασίας», *Policy Paper no 12*, Δεκέμβριος 2008 στο http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/07/europaiki-energeiaki-asfaleia_new.pdf.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ *Ibid*, σσ. 49 50.

αντιμετώπισε κανένα απολύτως πρόβλημα τροφοδοσίας της εσωτερικής αγοράς.⁷²

Υπενθυμίζεται πως η Ευρώπη εισάγει από τη Ρωσία το 25% του φυσικού αερίου που καταναλώνει, ενώ το 80% του αερίου αυτού διοχετεύεται στα κράτη-μέλη μέσω της Ουκρανίας. Μπορεί η ρωσο - ουκρανική διένεξη στην κορύφωσή της, να μην κράτησε ούτε μία εβδομάδα, με τη Ρωσία τελικά να συμφωνεί να ανοίξει τις στρόφιγγες, το παραπάνω διάστημα ωστόσο ήταν αρκετό για να σπείρει σε κάποιες χώρες τον πανικό (Βουλγαρία -Σερβία), σε άλλες να προκαλέσει σοβαρή ανησυχία (όπως στη χώρα μας), σε όλους πάντως να στείλει μηνύματα, να επαναφέρει το ζήτημα της ενεργειακής εξάρτησης της Ευρώπης από τη Ρωσία και να θέσει νέα ερωτήματα.⁷³

5.6 Συμπερασματικές σκέψεις

Τον Ιανουάριο λοιπόν του 2006, η Ρωσία έφερε την Ευρώπη προ μιας χειμερινής ενεργειακής κρίσης, όταν απείλησε να διακόψει το φυσικό αέριο που παρέχει στην Ουκρανία, την κύρια οδό προς τη Δύση. Ο λόγος της ρωσικής απειλής ήταν, όπως αναλύθηκε, η άρνηση της Ουκρανίας να υπογράψει συμβόλαιο με την Gazprom, την κρατική εταιρεία της Ρωσίας που έχει το μονοπώλιο της ενέργειας, ως απάντηση στον τετραπλασιασμό της τιμής. Από πολλούς ειδικούς θεωρήθηκε ότι η αύξηση της τιμής επιβλήθηκε ως τιμωρία για την «Πορτοκαλί Επανάσταση» του 2004,

⁷² «ΔΕΠΑ: αποκαταστάθηκε η ροή ρωσικού φυσικού αερίου», 22/01/2009 στο <http://www.emea.gr/article/29690/δεπα-αποκαταστάθηκε-η-ροή-ρωσικού-φυσικού-αερίου.html>.

⁷³ Γ. Χατζηλίδης, «Γεωπολιτικό πόκερ στους "δρόμους" της ενέργειας» στο <http://greenia2008.wordpress.com/category/νέα-απ-όλη-την-ελλάδα>.

καθώς και μια σειρά διαμαρτυριών και πολιτικών γεγονότων που οργανώθηκαν στην Ουκρανία κατά της ρωσικής επιρροής.⁷⁴

Αφορμή για να (ξανα)ξεσπάσει μια κρίση μεταξύ των δύο χωρών ήταν τα χρέη προηγούμενων χρήσεων του Κιέβου, όπως και οι κατηγορίες από πλευράς Μόσχας πως η ουκρανική πλευρά παρακρατεί μέρος του αερίου που προορίζεται για τις ευρωπαϊκές χώρες. Υπάρχει πάντα ανοιχτό και το μέτωπο των σκληρών διαπραγματεύσεων για την τιμή του φυσικού αερίου: Η Ρωσία ισχυρίζεται -και δικαίως- πως η Ουκρανία δεν πληρώνει ούτε στο μισό των τιμών που επικρατούν στην αγορά για τις δικές της προμήθειες, ενώ η Ουκρανία αντιτείνει πως θα έπρεπε να εισπράττει περισσότερα για τα τέλη διέλευσης του ρωσικού αερίου προς την Ευρώπη. Αν μιλούσαμε για δύο εμπορικές επιχειρήσεις, είναι σίγουρο πως θα είχε από καιρό βρεθεί ένα *modus vivendi*, επειδή όμως έχουμε να κάνουμε με γεωστρατηγικά συμφέροντα, η αιτία της κρίσης έχει πολιτικό υπόβαθρο.⁷⁵ Δεν μπορεί να μείνει απαρατήρητο το γεγονός ότι μετά το πέρα της ρωσο – ουκρανικής διένεξης, η Ουκρανία παραιτήθηκε από τις πολιτικές της βλέψεις για ένταξη στο Βορειο – ατλαντικό Σύμφωνο (NATO)⁷⁶.

Η κρίση και η ζημιά που προκλήθηκε στους ευρωπαϊούς πελάτες απέδειξε για μια ακόμη φορά το προβληματικό επίπεδο εξάρτησης της ΕΕ, ιδίως για τα νέα κράτη μέλη, όσον αφορά στις ρωσικές προμήθειες φυσικού αερίου καθώς και την υπερβολική εξάρτηση από το ουκρανικό σύστημα διαμετακόμισης όσον αφορά στην παροχή αυτών των προμηθειών. Τόσο η Ρωσία όσο και η Ουκρανία –και οι δύο με

⁷⁴ Ι. Παρίσης, «Η γεωστρατηγική θέση της νέας Ρωσίας», *Εθνικές Επτάλξεις*, Αθήνα, Ιούνιος 2008.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ «"Όχι" της Ουκρανίας στο NATO», άρθρο στο διαδικτυακό τόπο <http://ceregreece.org/>, 4 Ιουνίου 2010

κατεστραμμένη αξιοπιστία– παραμένουν στο επίκεντρο της ασφάλειας του εφοδιασμού του ευρωπαϊκού φυσικού αερίου σε συνδυασμό με την πολυπλοκότητα των διμερών τους σχέσεων και θα εξακολουθήσει να αποτελεί πρόκληση τόσο στην ενεργειακή πολιτική της ΕΕ όσο και στις εξελίξεις στον τομέα της ασφάλειας και της εξωτερικής πολιτικής της Ένωσης.⁷⁷

Η έκπληξη, και μάλιστα το σοκ, ήταν ότι οι δύο πλευρές επέτρεψαν να κλιμακωθεί η διαφορά από το επίπεδο της διαφωνίας σχετικά με τα χρέη, τις τιμές και τα τέλη διέλευσης στο σημείο όπου οι παραδόσεις φυσικού αερίου προς την Ευρώπη διεκόπησαν. Επίσης επέτρεψαν η κατάσταση αυτή να συνεχιστεί για δύο εβδομάδες εν μέσω του χειμώνα, με σοβαρές αρνητικές συνέπειες σε ανθρωπιστικό επίπεδο για τις χώρες κυρίως της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.⁷⁸

Η σχέση της Ρωσίας με την Ευρώπη, στον τομέα του φυσικού αερίου, είναι και θα παραμείνει μια σχέση αμοιβαίας εξάρτησης: ενώ η Ευρώπη εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις ρωσικές προμήθειες φυσικού αερίου, η Ρωσία – όπου εδώ νοείται τόσο η Gazprom όσο και το ρωσικό κράτος – στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από τα έσοδα που προέρχονται από τις ευρωπαϊκές πωλήσεις.⁷⁹

⁷⁷ Łoskot- Strachota A., "The complexity of Russian-Ukrainian energy relations", *ISS Opinion*, February 2009, στο http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Russian_Ukrainian_gas_relations.pdf.

⁷⁸ Pirani S., J. Stern and K. Yafimava, "The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment", *NG 27*, Oxford Institute for Energy Studies, February 2009, p. 60 στο <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG27.pdf>.

⁷⁹ *Ibid.*

Περισσότερο απ' όλα, η ενεργειακή κρίση μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας ανέδειξε την επιρροή που ασκεί η πρώτη στην περιφέρειά της καθώς και την προσπάθεια ανάδειξής της σε περιφερειακό ηγεμόνα. Ουσιαστικά, η Ρωσία στην προσπάθειά της να μεγιστοποιήσει το δικό της μερίδιο επί της παγκόσμιας ισχύος ήρθε «σε σύγκρουση με τον σκοπό της δημιουργίας και υποστήριξης σταθερών διεθνών τάξεων» όπως γίνεται κατανοητό από τον επιθετικό ρεαλισμό του Mearsheimer.⁸⁰ Επιπλέον, η διένεξη ερμηνεύεται ακόμη από το γεγονός ότι τόσο η Ρωσία όσο και η Ουκρανία, σε ενεργειακό επίπεδο, αναζητούν και οι δύο τα σχετικά κέρδη γεγονός που είναι αναμενόμενο να δυσχεραίνει την μεταξύ τους συνεργασία.⁸¹

⁸⁰ Mearsheimer J. J., Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων [μτφ. Κ. Κολιόπουλος], 5η έκδ., Αθήνα, Ποιότητα, 2009, σσ. 115 -6.

⁸¹ *Ibid.*, σσ. 121 – 5.

Κεφάλαιο 6

Συμπεράσματα

Η ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική και η ρωσική ενεργειακή πολιτική συνδέονται με σχέση αλληλεξάρτησης για αυτό και θα μπορούσε μια νεοφιλελεύθερη πολιτική έμφασης στην οικονομική αλληλεξάρτηση και απελευθέρωση της ενεργειακής αγοράς και των επενδύσεων να προσφέρει αμοιβαία ανταποδοτικά οφέλη στη Ρωσία και στα ευρωπαϊκά κράτη. Ωστόσο, ο (νεο)ρεαλισμός συνεχίζει να αποτελεί το βασικό αναλυτικό εργαλείο των διεθνών σχέσεων, και παρά την πρόταση του νεοφιλελευθερισμού με στόχο την απαλοιφή των ρωσο-ευρωπαϊκών τριβών γύρω από το ενεργειακό εμπόριο ενδυναμώνοντας την οικονομική και πολιτική αλληλεξάρτηση, στο άμεσο μέλλον, δε διαφαίνεται η προοπτική εξάλειψης της ανασφάλειας και της αμοιβαίας καχυποψίας που γεννά η ρεαλιστικά δοσμένη άναρχη φύση του διεθνούς συστήματος.

Επιπλέον, παρατηρείται ότι η στάση της Ρωσίας στη χρήση της ενέργειας ως πολιτικού και διπλωματικού μέσου ταυτίζεται με τον επιθετικό ρεαλισμό του Mearsheimer. Στην προσπάθεια κανείς να ερμηνεύσει την ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας όπως για παράδειγμα μέσα από τις ρωσο – ουκρανικές διενέξεις οδηγείται στο συμπέρασμα ότι η Ρωσία αναζητά μέσω της ενέργειας να αναδειχθεί σε ισχυρή περιφερειακή δύναμη. Ενδεικτική είναι η δήλωση του Dick Cheney ο οποίος κατηγόρησε το Κρεμλίνο ότι «χρησιμοποιεί τις ενεργειακές πηγές του ως μέσο εκφοβισμού και εκβιασμού».⁸²

⁸² Βλέπε σχετικά : Trenin D., "Russia Leaves the West", *Foreign Affairs*, vol. 85 no. 4, July / August 2006, pp. 87-96.

Αυτό που ουσιαστικά καταγράφεται εντέλει από τη στάση της Ρωσίας σε ζητήματα ενέργειας είναι ότι επιθυμεί να διατηρήσει την κυριαρχία της στις ευρωπαϊκές αγορές.⁸³ Για να μπορέσει να κυριαρχήσει στις ευρωπαϊκές αγορές, η Ρωσία προσπαθεί να διακόψει τις εναλλακτικές διαδρομές από την Κασπία στην Ευρώπη ενώ παράλληλα επιδιώκει να αποκτήσει μεγαλύτερη επιρροή στις εναλλακτικές πηγές τροφοδότησης της Ευρώπης όπως εκείνες της Βόρειας Αφρικής. Τέλος, προχωρά στην υπογραφή μακροχρόνιων συμβολαίων εισαγωγής πετρελαίου και φυσικού αερίου με τις χώρες της Κασπίας θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να διπλασιάσει τις εισαγωγές.⁸⁴ Η συνολική αυτή στάση της Ρωσίας ερμηνεύεται απόλυτα μέσα από το θεωρητικό φακό του Mearsheimer καταδεικνύοντας την πορεία ενός αναδύομένου ηγεμόνα με τεράστια ισχύ στον τομέα της ενέργειας. Οι ενεργειακές κρίσεις του 2006 και 2009, η προσπάθεια δημιουργίας ενός «ΟΠΕΚ» φυσικού αερίου καθώς και η μη επικύρωση της Ενεργειακής Χάρτας αποδεικνύουν ότι η Ρωσία χρησιμοποιεί την ενέργεια ως μέσο πίεσης αλλά και εργαλείο για τη χάραξη της εξωτερικής της πολιτικής.

Όπως μελετήσαμε, το 2009 η Ρωσία έκλεισε τις στρόφιγγες προς την Ουκρανία, με αποτέλεσμα να μείνουν χωρίς φυσικό αέριο οι χώρες την νοτιοανατολικής Ευρώπης καθώς και ορισμένες χώρες της δυτικής Ευρώπης. Το ίδιο συνέβη και το 2006. Για ορισμένους μελετητές τα αίτια πίσω από την κρίση ήταν οικονομικά (νεοφιλελεύθερη σχολή σκέψης) ενώ

⁸³ Marketos Th., "European energy security and the Balkans : A battleground for the US – Russia struggle for the geostrategic control of Eurasia", *RIEAS Research Paper No. 119*, March 2008, p. 9.

⁸⁴ Για τις ακριβείς επιπτώσεις που είχε η ενεργειακή κρίση του 2009 σε κάθε χώρα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης βλέπε σχετικά : Kovacevic Al., "The Impact of the Russia – Ukraine Gas Crisis in the South Eastern Europe", *NG 29*, Oxford Institute for Energy Studies, 2009.

για άλλους στρατηγικά (νεορεαλιστική σχολή σκέψης).⁸⁵ Συνοπτικά πάντως, η κρίση του 2009 ήταν αναμενόμενη και οφείλεται σε τρεις κυρίως λόγους : *πρώτον*, στη ρεαλιστική στάση της Ρωσίας όσον αφορά στη λήψη αποφάσεων για τα ενεργειακά ζητήματα, *δεύτερον* στην παντελή έλλειψη συνεκτικής ενεργειακής πολιτικής της Ουκρανίας και *τρίτον* στην παθητική στάση των δυτικών κρατών, παρά το γεγονός ότι το 80% των ρωσικών εισαγωγών φυσικού αερίου περνούν από την Ουκρανία.⁸⁶

Επιπλέον, ο επιθετικός ρεαλισμός μπορεί να εξηγήσει γιατί η Ρωσία διατηρώντας (κρατικό) τον έλεγχο της παραγωγής του εξαγόμενου φυσικού αερίου, αρνείται επίμονα την υπογραφή της Συνθήκης της Ενεργειακής Χάρτας, βασικός στόχος της οποίας είναι η ενοποίηση των τομέων της ενέργειας και η ελεύθερη πρόσβαση στα εσωτερικά δίκτυα των αγωγών των συμμετεχόντων μερών.⁸⁷

Από την άλλη, η υψηλή εξάρτηση της Ευρώπης⁸⁸ από τα ενεργειακά αποθέματα της Ρωσίας έχει μειώσει την πολιτική επιρροή της πρώτης ενώ έχει αυξήσει τη διαπραγματευτική ισχύ της δεύτερης. Παράδειγμα που αποδεικνύει την παραπάνω κατάσταση είναι η μετριοπαθής κριτική που δέχτηκε η Ρωσία από την ΕΕ για την εισβολή της πρώτης στη Γεωργία.⁸⁹ Σύμφωνα με έναν αντιπρόσωπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής υπάρχει

⁸⁵ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει σχετικό άρθρο στο ευρωπαϊκό portal *EurActiv* με τίτλο "Rethinking Europe's gas supplies after 2009's Russia – Ukraine crisis" (29/1/2010).

⁸⁶ Elkind J. and Ed. Chow, Europe's Gas Crisis: Don't Act Surprised, 7 January 2009 στο http://www.brookings.edu/opinions/2009/0107_energy_security_elkind.aspx.

⁸⁷ Πρόκειται για μια συμφωνία μεταξύ περίπου πενήντα κρατών –της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Euratom και του Καυκάσου τα οποία δεσμεύτηκαν να συνεργαστούν έτσι ώστε να υφίστανται εποικοδομητικές ενεργειακές σχέσεις.

⁸⁸ Αξίζει να σημειωθεί ότι εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, η ζήτηση στην ΕΕ για φυσικό αέριο μειώθηκε για πρώτη φορά το 2009, ενώ αναμένεται ότι η κατανάλωση φυσικού αερίου θα μειωθεί κατά 5% έως το 2015 και κατά 17% έως το 2030. Βλέπε σχετικά : Kefferputz R., "Gazprom's Changing Fortunes", *CEPS Commentary*, 2009.

⁸⁹ "Pipeline politics? Russia and the EU's battle for energy", *EurActiv*, 29/1/2010.

«πόλεμος αγωγών» με τη Ρωσία. Ο πόλεμος διεξάγεται σε δύο πεδία μάχης. Κατ' αρχάς στόχος είναι η εξασφάλιση των αποθεμάτων της Κασπίας και κατά δεύτερον στόχος είναι η υπογραφή συμφωνιών με τις χώρες διέλευσης. Το πρόβλημα για την Ένωση είναι ότι και στα δύο πεδία, η Ρωσία προηγείται.⁹⁰

Παρά την προσπάθεια προώθησης διαφόρων εναλλακτικών αγωγών που παρακάμπτουν τη Ρωσία, ο επίτροπος για την ενέργεια Andris Pieblags έχει δηλώσει ότι «θα συνεχίσουμε να δουλεύουμε με τη Ρωσία γιατί η Ρωσία έχει τα ενεργειακά αποθέματα».⁹¹ Έχοντας κατανοήσει αυτή την πραγματικότητα, η Ένωση υποστηρίζει την κατασκευή νέων αγωγών που συνδέουν άμεσα χώρες της δυτικής Ευρώπης με τη Ρωσία παρακάμπτοντας έτσι τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Ολοκληρώνοντας, ο βασικότερος λόγος που η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι «πίσω» από τη Ρωσία είναι γιατί δεν έχει αναπτύξει μια Κοινή Ενεργειακή Πολιτική⁹² με αποτέλεσμα να ισχύει ο κατά περίπτωση συντονισμός των εθνικών πολιτικών.⁹³ Ουσιαστικά, λοιπόν, αυτό που ισχύει για τα ευρωπαϊκά κράτη μέλη είναι ότι ανάλογα τη γεωγραφική θέση της χώρας, ιστορικούς δεσμούς και πολιτικές κουλτούρες, τα κράτη ακολουθούν διαφορετική πολιτική όσο αφορά τη χάραξη της εθνικής ενεργειακής τους πολιτικής, επαληθεύοντας έτσι τη ρεαλιστική οργάνωση του διεθνούς συστήματος.

⁹⁰ Galpin R., "Energy fuels 'Great Game' in Europe", BBC news, 9/6/2009.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Για την εξέλιξη των ενεργειακών ζητημάτων στο επίπεδο της ΕΕ, τις προσπάθειες της Επιτροπής για την απελευθέρωση της αγοράς φυσικού αερίου καθώς και για τα ισχύοντα της ενεργειακής πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο βλέπε σχετικά : Παπαντώνη Μ. «Η ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική» στο Κων/νος Στεφάνου (επιμ.), *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές : Οικονομική Ολοκλήρωση και Πολιτικές. Το Ρυθμιστικό Πλαίσιο*, Αθήνα, Σιδέρης, 2006, σσ. 405 – 21.

⁹³ Μόνο ορισμένοι τομείς της ενεργειακής πολιτικής, όπως η λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και οι κανόνες του ανταγωνισμού, υπάγονται στη ρυθμιστική λειτουργία της Επιτροπής.

Ο Θάνος Ντόκος παρατηρεί ότι «με βασικό όπλο τους ενεργειακούς της πόρους (τους οποίους χρησιμοποιεί ομολογουμένως με λίαν επιθετικό τρόπο), η Ρωσία διεκδικεί περισσότερη επιρροή, ρόλο και σεβασμό, καθώς και αναγνώριση ότι αποτελεί και πάλι μια παγκόσμια δύναμη».⁹⁴ Είναι γεγονός ότι η τρέχουσα μονοπωλιακή θέση που κατέχει στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου της εξασφαλίζουν τη (λανθάνουσα) ισχύ που επιθυμεί στην περιφέρειά της. Ακολουθώντας τον ορισμό του Measrheimer περί ισχύος και λαμβάνοντας στην περίπτωση της μελέτης μας, ως υλικούς πόρους τα ενεργειακά αποθέματα της Ρωσίας, η ισχύς της είναι αδιαμφισβήτητη.

Αυτό που μπορεί να γίνει κατανοητό από αυτή τη διπλωματική εργασία είναι ότι στη σύγχρονη εποχή η στρατιωτική ισχύς μπορεί να αντικατασταθεί από άλλα εργαλεία που οι επιταγές της διεθνούς κατάστασης να εξαργυρώνουν πολύ πιο αποδοτικά. Επιλέγοντας ως βασικό δείκτη πλούτου για τη Ρωσία την ενέργεια, αντανακλάται η λανθάνουσα ισχύς της τόσο μέσα από την εξάρτηση των ευρωπαϊκών κρατών στην παροχή φυσικού αερίου όσο και από την αποτροπή της Ουκρανίας να προωθήσει τις πολιτικές της βλέψεις για είσοδό της στο NATO. Και στα δύο επίπεδα, αυτό που ουσιαστικά αποδεικνύεται είναι η υψηλή άσκηση επιρροής της Ρωσίας στην περιφέρειά της και η ερμηνεία της πολιτικής της μέσα από την οπτική του επιθετικού ρεαλισμού.

⁹⁴ Ντόκος Θ., «Η "αναγέννηση" της Ρωσίας και οι προοπτικές για τις Ελληνο – Ρωσικές σχέσεις», Θέσεις ΕΛΙΑΜΕΠ αρ. 3, Σεπτέμβριος 2010 στο http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/09/ELIAMEP-Thesis-3-2010_Thanos-Dokos.pdf.

Βιβλιογραφία

(Α) Ελληνόγλωσση

«ΔΕΠΑ: αποκαταστάθηκε η ροή ρωσικού φυσικού αερίου», 22/01/2009
στο <http://www.emea.gr/article/29690/δεπα-αποκαταστάθηκε-η-ροή-ρωσικού-φυσικού-αερίου.html>.

«Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Ασφάλειας - Ασφάλεια σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο», S407/08, Βρυξέλλες, 11 Δεκεμβρίου 2008.

«Ενέργεια ή ανθρώπινα δικαιώματα; Το κλειδί είναι η ισορροπία», 23/06/2010 στο
http://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/public/story/20100618STO76329/20100618STO76329_el.pdf.

«Η Ευρώπη ανησυχεί για την ενεργειακή της ασφάλεια», *Η Καθημερινή*, 28/06/2010.

«Η Transneft προκρίνει Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη», 10 Σεπτεμβρίου 2010 στο
<http://www.naftemporiki.gr/news/cstory.asp?id=1865398>

«Μια ασφαλής Ευρώπη σ' έναν καλύτερο κόσμο: Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας», Βρυξέλλες 12 Δεκεμβρίου 2003.

«"Όχι" της Ουκρανίας στο NATO», 4 Ιουνίου 2010 στο
<http://ceregreece.org/?p=465> Κέντρο Ρωσίας, Ευρασίας και Νοτιο-ανατολικής Ευρώπης (ΚΕ.ΡΕ.ΝΕ)

«Σχέσεις Ρωσίας-Ευρωπαϊκής Ένωσης: προς μια στρατηγική συνεργασία;» [ομιλία], Αθήνα, ΕΛΙΑΜΕΠ, 6/05/2009.

- Dougherty J. E. και R. L. Pfaltgraff Jr (μτφ. Θ. Αθανασίου και Ν. Σταματάκης), *Ανταγωνιστικές Θεωρίες Διεθνών Σχέσεων. Μια Συνολική Αποτίμηση*, τ. Α', Αθήνα, Παπαζήσης, 1992.
- Rosamond B. [επιμ. Ε. Α. Μαριάς], *Θεωρίες ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004.
- Αλειφαντής Στ., «Η Γεωστρατηγική της Ενέργειας στην Ευρώπη και οι Ελληνο – Ρωσικές Ενεργειακές Σχέσεις», *Γεωστρατηγική*, τ. 14, Μάιος / Αύγουστος 2008.
- Αρβανιτόπουλος Κ., «Η αριθμητική της ισχύος. Το νέο γεωστρατηγικό "πόκερ", *Το Βήμα*, Κυριακή 17 Αυγούστου 2008.
- Αρβανιτόπουλος Κων/νος, *Έμφαση*, τ. 23, Ιούλιος - Αύγουστος - Σεπτέμβριος 2006.
- Γεννηματάς Π., *Ενέργεια και Πολιτική στην Νοτιοανατολική Ευρώπη και στον κόσμο*, Αθήνα, εκδόσεις Πεδίο, 2008.
- Γρηγοριάδης Ι.Ν., «Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Ασφάλεια & Αγωγοί Φυσικού Αερίου στη Νοτιοανατολική Ευρώπη: Ένα Νέο Πεδίο Ελληνοτουρκικής Συνεργασίας», *Policy Paper no 12*, Δεκέμβριος 2008 στο http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/07/europaiki-energeiaki-asfaleia_new.pdf.
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «Συνθήκη της Λισσαβώνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας», C 306, 17/12/2007.
- Επίσημη Εφημερίδα, «Συμφωνία εταιρικής σχέσης και συνεργασίας για τη σύναψη εταιρικής σχέσης μεταξύ των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και των κρατών μελών τους, αφενός, και της Ρωσικής Ομοσπονδίας, αφετέρου - Πρωτόκολλο 1 σχετικά με τη σύσταση ομάδας επαφών για τον άνθρακα και χάλυβα - Πρωτόκολλο 2 σχετικά με την αμοιβαία συνδρομή μεταξύ διοικητικών αρχών για την ορθή εφαρμογή της

τελωνειακής νομοθεσίας - Τελική πράξη - Κοινές δηλώσεις - Ανταλλαγές επιστολών - Πρακτικό υπογραφής», αριθ. L 327, 28/11/1997

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, «ΠΡΑΣΙΝΗ ΒΙΒΛΟΣ: Ευρωπαϊκή στρατηγική για αειφόρο, ανταγωνιστική και ασφαλή ενέργεια», COM (2006) 105 τελικό, Βρυξέλλες, 8/03/2006.

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, «Πράσινη Βίβλος: Προς μία ευρωπαϊκή στρατηγική για την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού», COM (2000) 769 τελικό, Βρυξέλλες, 29 Νοεμβρίου 2000.

Ζυγά Ι. – Ν., «Κλείνουν οι αγωγοί της φιλίας», *Διπλωματία*, τ. 55, Αύγουστος 2008.

Ηλιόπουλος Η., «Ουκρανία : Γεωπολιτικές και ενδοσυστημικές παράμετροι των πρόσφατων εκλογών», *Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων τ. 42*, Αθήνα, 31 Ιανουαρίου 2005.

Ήφαιστος Π., «Ελληνική Εθνική Στρατηγική, έννοια, σκοποί προϋποθέσεις επιτυχούς εκπλήρωσης: η περίπτωση της ευρωπαϊκής προοπτικής της Κύπρου» στο <http://www.ifestos.edu.gr/63GreekStrategy.htm>.

Ήφαιστος Π., «Η Τουρκική εθνική στρατηγική στον 21ο αιώνα», Ομιλία στην Ημερίδα «Προκλήσεις και Προοπτικές της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής», Αθήνα, Υπουργείο Εξωτερικών, 10/12/2009 στο <http://www.idis.gr/GR/Hmerida IDIS.files/Page1385.htm>.

Ιακώβου Χ., «Αγωγός Μπακού – Τσεϊχάν : Πετρέλαιο και γεωπολιτική στην Ευρασία», *Ενημερωτικό Έντυπο τ. 137*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 1 Αυγούστου 2000.

Ιακώβου Χ., «Ο αγωγός Μπακού – Τσεϊχάν : Μεγάλες προσδοκίες, μικρές δυνατότητες», *Ενημερωτικό Δελτίο τ. 89*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 20 Δεκεμβρίου 1999.

- Ιακώβου Χ., «Αγωγοί και Γεωπολιτικά Συμφέροντα», *Ενημερωτικό Έντυπο*, τ. 191, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 1 Δεκεμβρίου 2000.
- Ιακώβου Χ., «Το Ιράν και η νέα γεωοικονομία της Κασπίας», *Ενημερωτικό Έντυπο* τ. 77, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 25 Νοεμβρίου 1999.
- Καιρίδης Δ., Εξάρτηση ή Αλληλεξάρτηση: Η Ευρώπη, η Ελλάδα και το Ρωσικό Αέριο στο <http://users.uom.gr/~keridis/files/article/article15.doc>.
- Καραμπελιάς Γ. και Μ. Κυριακίδης, «Ο Μεσογειακός άξονας της εξωτερικής πολιτικής του Πούτιν. Η Τουρκική Συνιστώσα vs Ελληνικής», 8/3/2005 στο http://www.iaa.gr/aa/upl/PdfsPdf_48.pdf.
- Κασάπης Π. Π., «Γεωπολιτική, παγκοσμιοποίηση και αμερικανικός επεκτατισμός», *Άποψη*, Οκτώβριος 2008 στο <http://www.apopsi.com.cy/2008/10/443>.
- Κοντινάκης Ν. και Φ. Θωμαΐδης, *Δελτίο ενέργειας*, Αθήνα, Απρίλιος 2010 στο <http://www.iraj.gr>.
- Κουλουμπής Θ., *Διεθνείς Σχέσεις, Εξουσία και Δικαιοσύνη*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1995.
- Μάζης Ι., «Το πρόβλημα της διακίνησης πετρελαίου στα στενά της Μαύρης Θάλασσας και οι προοπτικές του έργου "Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη", *Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων* τ. 64, Αθήνα, 18 Μαρτίου 2005.
- Μιχαλακόπουλος Γ., «Ο πετρελαιοαγωγός Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη και οι παρακαμπτήριοι πετρελαιοαγωγοί των Στενών : Συγκριτική Ανάλυση και προτάσεις πολιτικής», *Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων* τ. 108, Αθήνα, 22 Ιουλίου 2005.
- Ντόκος Θ., «Η "αναγέννηση" της Ρωσίας και οι προοπτικές για τις Ελληνο – Ρωσικές σχέσεις», *Θέσεις ΕΛΙΑΜΕΠ αρ. 3*, Σεπτέμβριος 2010 στο http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/09/ELIAMEP-Thesis-3-2010_Thanos-Dokos.pdf.

Παρίσης Ι., «Η γεωστρατηγική θέση της νέας Ρωσίας», *Εθνικές Επάλξεις*, Αθήνα, Ιούνιος 2008.

Παπαδοπούλου Ε. , «Το "Νέο Μεγάλο Παιχνίδι" της μεταφοράς ενέργειας και η γεωπολιτική σημασία της περιοχής των Βαλκανίων στα πλαίσια αυτού», *Γεωστρατηγική*, τ. 11, Μάιος / Αύγουστος 2007.

Παπαντώνη Μ. «Η ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική» στο Κων/νος Στεφάνου (επιμ.), *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές : Οικονομική Ολοκλήρωση και Πολιτικές. Το Ρυθμιστικό Πλαίσιο*, Αθήνα, Σιδέρης, 2006, σσ. 405 – 21..

Προέδρου Φ., «Η ελληνική πολιτική ενεργειακής ασφάλειας. Οι ελληνικές θέσεις στο πλαίσιο της ΕΕ και η δράση για την εξασφάλιση προμηθειών», Κείμενο εργασίας αρ. 4, ΕΛΙΑΜΕΠ, Οκτώβριος 2009.

Σαββίδης Π., «Διπλωματία και Γεωπολιτική» (ομιλία), 19 Μαρτίου 2009 στο <http://www.anixneuseis.gr/?p=2157>.

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2009: *Ετήσια έκθεση της Υπατης εκπροσώπου της Ένωσης για τις εξωτερικές υποθέσεις και την πολιτική ασφάλειας προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με τις κύριες πτυχές και τις βασικές επιλογές της ΚΕΠΠΑ*, Βέλγιο, Ιούνιος 2010.

Τσακίρης Θ., «Η στρατηγική βαρύτητα τη Ουκρανίας για την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης», *Παρεμβολές*, τ. 45, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Αθήνα, 11 Σεπτεμβρίου 2003.

Χατζηλίδης Γ., «Γεωπολιτικό πόκερ στους "δρόμους" της ενέργειας» στο <http://greenia2008.wordpress.com/category/νέα-απ-όλη-την-ελλάδα>

(B) Ξενόγλωσση

“EU – Russia Energy Dialogue”, *MEMO/09/121*, Brussels, 19/03/2009.

“FACTSHEET ON THE UKRAINIAN GAS DISPUTE” στο
<http://www.gazpromukrainefacts.com/sites/default/files/Fact%20Sheet%20on%20Ukraine%20Dispute%20for%20Summit%2017%20January%202009.pdf>.

“Russia in pipeline with Bulgaria”, *EurActiv*, 21/06/2010.

“Russia-Ukraine-EU gas cooperation Briefing Paper”, 11 November 2009
στο
<http://www.gazpromukrainefacts.com/sites/default/files/Ukraine%20Gas%20Transit%20Fact%20Sheet%2011.11.09.pdf>.

“The most promising project for moving gas to south – eastern Europe from Caucasus”, *EurActiv*, 25/05/2010.

Abrahamian A., “ From Baku to Ceyhan : The expensive challenge of oil and gas transfer”, *Ενημερωτικό Έντυπο τ. 589*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 29 Αυγούστου 2002.

Behrens A., “Learning from the Crisis: A Market Approach to Securing European Natural Gas Supplies”, *CEPS Policy Brief No. 183*, March 2009 στο <http://www.ceps.eu/files/book/1815.pdf>.

Belkin P., “The European Union’s Energy Security Challenges”, CRS Report for Congress, 30 January 2008 στο <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33636.pdf>.

Burrows M. and Gr. F. Treverton, “A Strategic View of Energy Futures”, *Survival*, vol. 49, no. 3, September 2007, pp. 79 - 90.

Chiriac M., Dimeski J. and Terzieva Ek., “Oil pipelines fuel Balkan dreams overnight riches”, *Balkan Insight*, 16 October 2006.

Commission of the European Communities, “White Paper : An Energy Policy for the European Union”, *COM (95) 682*, Brussels, December 1995.

- Council of the European Union, "Joint statement of the EU-Russia summit on the launch of negotiations for a new EU-Russia agreement", 11214/08 (*Presse 192*), Khanty-Mansiysk, 27/06/2008.
- Ebel R., "The Geopolitics of Russian Energy, Looking Back, Looking Forward", CSIS, January 2009.
- Elkind J. and Ed. Chow, Europe's Gas Crisis: Don't Act Surprised, 7 January 2009 στο http://www.brookings.edu/opinions/2009/0107_energy_security_elkind.aspx.
- Egenhofer Ch., L. Grigoriev, Vi. Socor, A. Riley and Fr. Heisbourg, "European Energy Security: What Should it Mean? What to Do?", *Energy ESF Working Papers 30*, October 2006.
- Energy Dialogue EU – Russia, "The Tenth Progress Report", Moscow, November 2009 στο http://ec.europa.eu/energy/international/bilateral_cooperation/russia/doc/reports/progress10_en.pdf.
- Erixon Fr., "Europe's energy dependency and Russia's commercial assertiveness", *ECIPE Policy Briefs No. 7*, 2008, p. 5 στο <http://www.ecipe.org/publications/ecipe-policy-briefs/europe2019s-energy-dependency-and-russia2019s-commercial-assertiveness-what-should-the-eu-do/PDF>.
- Filis C., "Diversification and interdependence : Emerging realities and potential players in the Russian-Western energy equation", *Occasional Paper No. 9/09*, University of Oxford, July 2009.
- Galpin R., "Energy fuels 'Great Game' in Europe", *BBC news*, 9/6/2009.
- Gazizullin I., "A Ukrainian perspective of the 2009 gas dispute", ISS Opinion, February 2009 στο http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Ukrainain_perspective_of_the_2009_gas_dispute.pdf.

- Ghikas P., "Greek Foreign Energy Policy : Is It Conflicting with European Union Energy Security Objectives?", *Paper prepared for the 4th PhD Symposium of the Hellenic Observatory*, LSE, June 2009.
- Grant Ch. και K. Barysch, "The EU – Russia Energy Dialogue", Centre for European Reform briefing note, Μάιος 2003 στο http://www.cer.org.uk/pdf/briefing_eu_russia.pdf.
- Grigoriadis I., "Natural gas corridors in south – eastern Europe and European energy security", *ELIAMEP thesis*, June 2008.
- Kardas. S., "Russia joins the Smasun – Ceyhan Pipeline", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 6, is. 195, 23 October 2009.
- Kefferputz R., "Gazprom's Changing Fortunes", *CEPS Commentary*, 2009.
- Khasson V., "Discourses and Interests in EU – Russia Energy Relations", *Chair InBev-Baillet Latour Working Papers No. 35*, p. 9 στο http://soc.kuleuven.be/iieb/ibl/docs_ibl/WP35-Khasson.pdf.
- Kovacevic Al., "The Impact of the Russia – Ukraine Gas Crisis in the South Eastern Europe", *NG 29*, Oxford Institute for Energy Studies, 2009.
- Lamy St. L., «Σύγχρονες επικρατούσες προσεγγίσεις: νεορεαλισμός και νεοφιλελευθερισμός» στο J. Baylis και St. Smith [επιμ. Κ. Υφαντής.], *Η παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής. Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, 3^η εκδ., Αθήνα, Επίκεντρο, 2007.
- Łoskot- Strachota A., "The complexity of Russian-Ukrainian energy relations", *ISS Opinion*, February 2009 στο http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Russian_Ukrainian_gas_relations.pdf.
- Makholm J. D., "Seeking Competition and Supply Security in Natural Gas The US Experience and European Challenge", National Economic Research Associates, Boston, 2007 στο http://www.cessa.eu.com/sd_papers/wp/wp3/0303_Makholm.pdf.

- Malygina K., "Ukrainian-Russian Gas Relations After the 2009 Conflict: The Current Situation and Future Prospects", *Russian Analytical Digest No. 75*, 16/03/2010.
- Marketos Th., "European energy security and the Balkans : A battleground for the US – Russia struggle for the geostrategic control of Eurasia", *RIEAS Research Paper No. 119*, March 2008.
- Mearsheimer J. J., "A Realist Reply", *International Security*, vol. 20, no. 1, Summer 1995, pp. 82 - 93.
- Mearsheimer J. J., "The False Promise of International Institutions", *International Security*, vol. 19, no. 3, Winter 1994 / 1995, pp. 5 - 49.
- Mearsheimer J. J., "Structural Realism" in T. Dunne, M. Kurki and St. Smith, *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, Oxford, Oxford University Press, 2007, pp. 71 – 88.
- Mearsheimer J. J., Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων [μτφ. Κ. Κολιόπουλος], 5^η έκδ., Αθήνα, Ποιότητα, 2009.
- Milov V., "The use of energy as a political tool", *EU – Russia Review 1*, Brussels, EU – Russia Centre, May 2006, pp.12 – 21.
- Monaghan A., "Russia's Energy Diplomacy: A Political Idea Lacking a Strategy?", *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 7, no. 2, June 2007 , pp, 275 – 88.
- Noël P., "Beyond Dependence: How to Deal with Russian Gas", *European Council on Foreign Relations Policy Brief*, pp. 3 – 5 στο http://ecfr.3cdn.net/c2ab0bed62962b5479_ggm6banc4.pdf.
- Piebalgs A., "EU-Russia Energy Dialogue: Partnership and Success", 12/07/2009 στο http://www.ruseu.com/article/details_128.html.
- "Pipeline politics? Russia and the EU's battle for energy", *EurActiv*, 29/1/2010.
- Pirani S., "The Russo – Ukranian Gas Dispute, 2009", *Russian Analytical Digest No. 53*, 20 January 2009.

- Pirani S., J. Stern and K. Yafimava, "The April 2010 Russo-Ukrainian gas agreement and its implications for Europe", NG 42, Oxford Institute for Energy Studies, June 2010 στο <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG42.pdf>.
- Pirani S., J. Stern and K. Yafimava, "The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment", NG 27, Oxford Institute for Energy Studies, February 2009 στο <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG27.pdf>.
- Proedrou F., "EU energy security and Russia: a re-conceptualization of threats and policy priorities", *ELIAMEP Thesis 2*, Apr. 2010 στο http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/04/ELIAMEP-Thesis-2-2010_Filippos-Proedrou2.pdf.
- Roberts J., "Russia and the CIS. Energy relations in the wake of the Russia – Ukraine gas crisis", ISS Opinion στο http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Russia_and_the_CIS.pdf.
- Saunders P.J., *Russian Energy and European Security. A Transatlantic Dialogue*, Washington, The Nixon Center, February 2008 στο <http://www.nixoncenter.org/monographs/saunders08.pdf>
- Schauff F., "Condition and Prospects of the Development of the Dialogue between Russia and the EU: Viewpoint of the International Business" στο http://www.ruseu.com/blog/economy/details_531.html.
- Shelley F. M. και Braden K. E. [επιμ. Α. Σταθοπούλου και Γ. Α. Γιαννακόπουλος], *Παγκόσμια γεωπολιτική - Μια εισαγωγή στην πολιτική γεωγραφία*, Αθήνα, Ροές, 2006.
- Sherr J., "The Russia–EU Energy Relationship: Getting it Right", *The International Spectator*, vol. 45, no. 2, June 2010, 55–68.
- Smith, K. C., *Russia-Europe Energy Relations Implications for U.S. Policy*, Center for Strategic and International Studies, February 2010.

- Snyder Gl. H., "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay", *International Security*, vol. 27, no. 1, Summer 2002, pp. 149 - 73.
- Stern J., *The Russian – Ukrainian gas crisis of January 2006*, Oxford Institute for Energy Studies, January 2006 στο http://www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0106.pdf.
- Stevens P., "Transit Troubles. Pipelines as a source of conflict", A *Chatham House Report*, London, Royal Institute of International Affairs, 2009.
- The EU – Russia Centre Review, "Europe and Russia – Trusting Friends or Fearful Neighbours?", is. 13, Δεκέμβριος 2009 στο http://www.eu-russiacentre.org/wp-content/uploads/2008/10/Review_XIII_english.pdf.
- Toft P., "John J. Mearsheimer: an offensive realist between geopolitics and power", *Journal of International Relations and Development*, vol. 8, 2005, 381 - 408.
- Trenin D., "Russia Leaves the West", *Foreign Affairs*, vol. 85 no. 4, July / August 2006, pp. 87-96.
- Trianatafyllou D., "Energy Security and Common Foreign and Security Policy (CFSP) : The Wider Black Sea Area Context", *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 7, no. 2, June 2007.
- U.S. Energy Information Administration, *International Energy Outlook*, Washington, July 2010 στο <http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/0484%282010%29.pdf>.
- Westphal K., "Europe Held Hostage?", *Russian Analytical Digest* No. 53, 20 January 2009.
- Winrow G., "Geopolitical energy security in the wider Black Sea region", *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 7, no. 2, 2007.

Wirth T. E., C. Boyden Gray and J. D. Podesta, "The Future of Energy Policy", *Foreign Affairs*, vol. 82, no. 4, July / August 2003, pp. 132 – 55.

Woehrel St., "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", CRS Report for Congress, Congressional Research Service, September 2009.

Yergin D. "Ensuring energy security", *Foreign Affairs*, vol. 85, no. 2, March / April 2006, pp. 69 – 82.

(Γ) ΔΙΚΤΥΑΚΟΪ ΙΣΤΌΤΟΠΟΙ

http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm.

http://europa.eu/legislation_summaries/energy/index_el.htm.

<http://www.diplomatia.gr>.

http://www.eeas.europa.eu/russia/index_en.htm.

<http://www.encharter.org/index.php?id=7>.

http://www.energia.gr/article.asp?art_id=35698.

http://www.eu2008.si/en/News_and_Documents/Press_Releases/June/27_06KPV_EU_Rusija1.html

<http://www.euractiv.com/en/energy/eu-russia-energy-dialogue/article-150061>

<http://ceregreece.org/?p=465> Κέντρο Ρωσίας, Ευρασίας και Νοτιοανατολικής Ευρώπης (ΚΕ.ΠΕ.ΝΕ)

<http://www.geopolitics.gr/index%20el.htm>.

<http://www.ifestosedu.gr/Diafaneies/IRstrategyCausesMAIN.doc>.

http://www.iea.org/subjectqueries/keyresult.asp?KEYWORD_ID=410

3 International Energy Agency

<http://www.naftemporiki.gr/news/cstory.asp?id=1865398>

<http://www.worldenergyoutlook.org> World Energy Outlook (2009)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1 :

Οι σημαντικότερο ρωσικοί ανωφοί φυσικού αερίου στην Ευρώπη

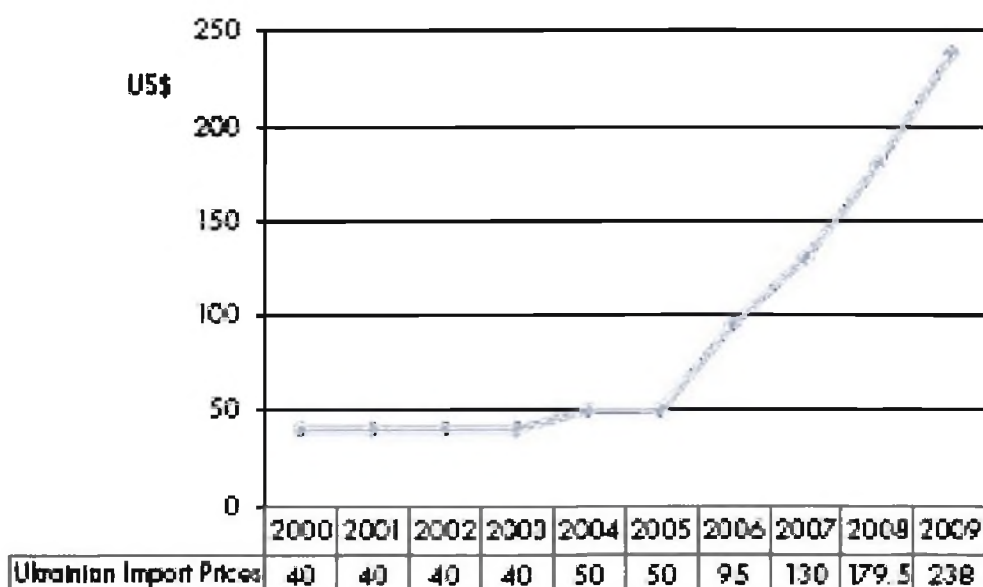
Πηγή :

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Major_russian_gas_pipelines_to_europe.png

Παράρτημα 2 :

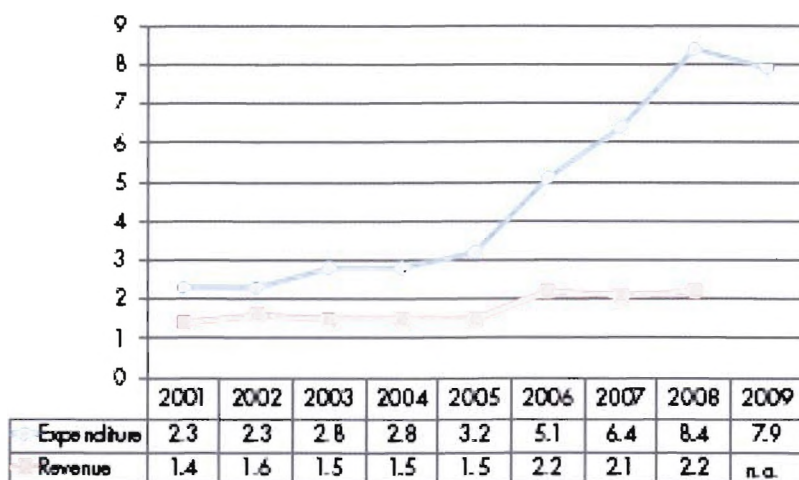
Το ρωσο-ουκρανικό εμπόριο αερίου

(A) Ουκρανικές τιμές εισαγωγής φυσικού αερίου για την περίοδο
2000 - 2009 (US \$ / ε.κ.μ.)

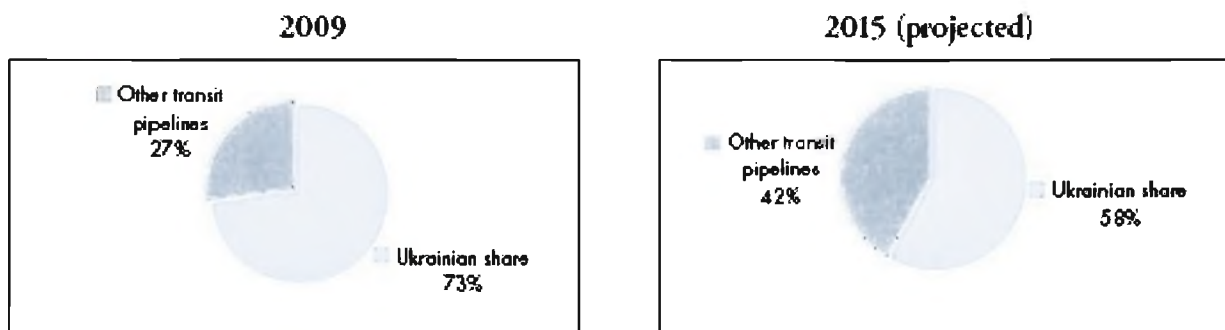
Πηγή: K. Malygina, "Ukrainian-Russian Gas Relations After the 2009 Conflict: The Current Situation and Future Prospects", *Russian Analytical Digest No. 75*, 16/03/2010, p. 9.

(B) Ουκρανικά Οι ουκρανικές δαπάνες για εισαγωγές φυσικού αερίου και έσοδα από φυσικό αέριο της διέλευσης (σε δισ. δολάρια ΗΠΑ)

Πηγή: K. Malygina, "Ukrainian-Russian Gas Relations After the 2009 Conflict: The Current Situation and Future Prospects", *Russian Analytical Digest No. 75*, 16/03/2010, p. 9.

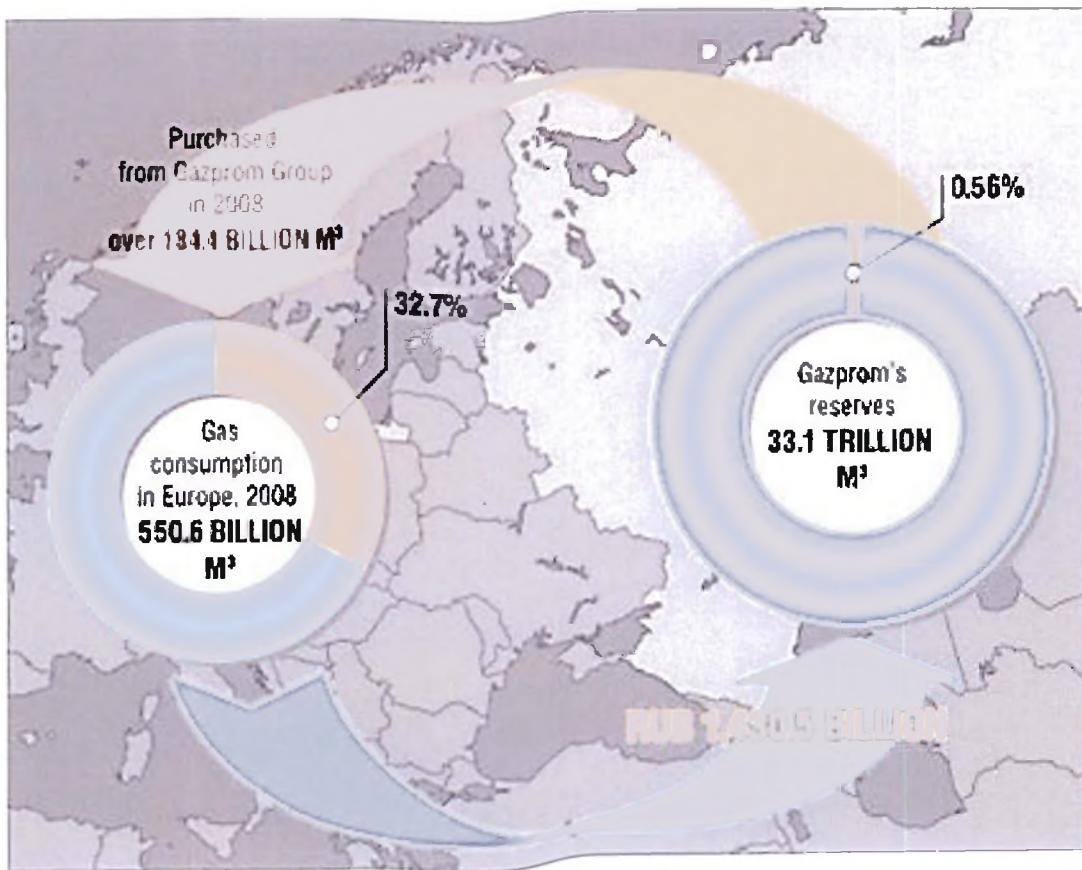
(Γ) Το ουκρανικό μερίδιο των αγωγών διαμετακόμισης ρωσικού φυσικού αερίου προς την Ευρώπη

Πηγή: K. Malygina, "Ukrainian-Russian Gas Relations After the 2009 Conflict: The Current Situation and Future Prospects", *Russian Analytical Digest No. 75*, 16/03/2010, p. 9.

Παράρτημα 3 :

Το μερίδιο της Gazprom στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου για το 2008

Πηγή: <http://eng.gazpromquestions.ru/?id=4#c321>

Παράρτημα 4 :

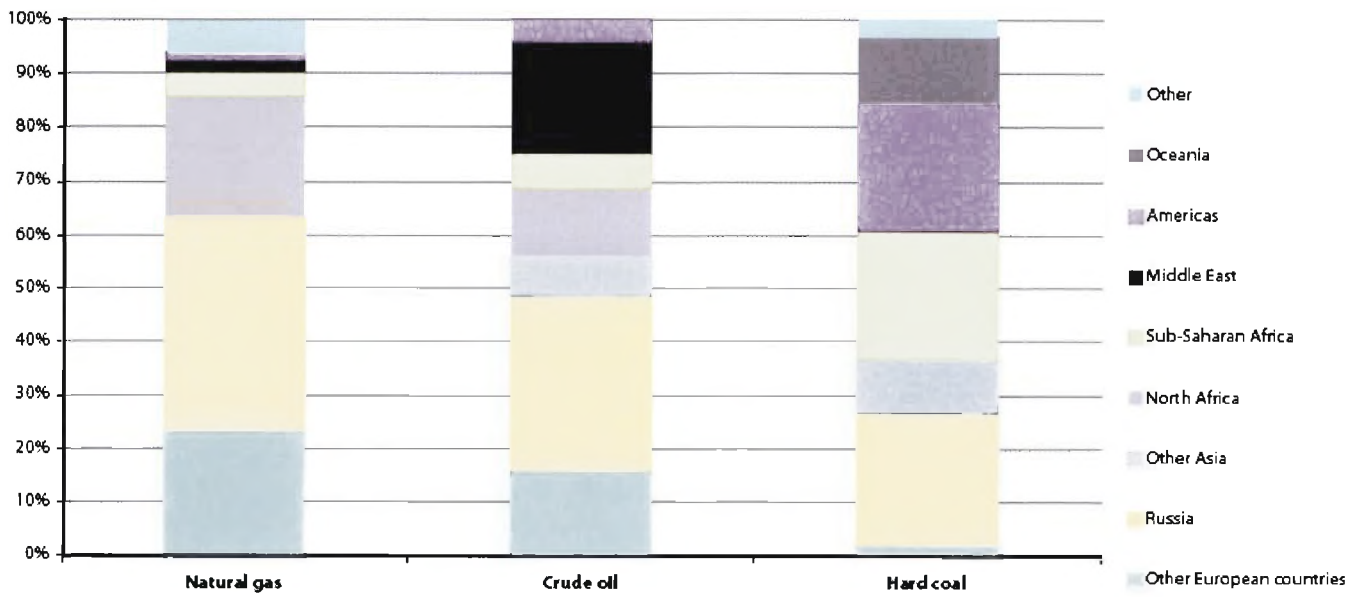
Πωλήσεις φυσικού αερίου στην Ευρώπη για το 2008 σε (δ.κ.μ.)

Country	Sales volume	Country	Sales volume
Germany	38.9	Poland	4.8
Turkey	5.0	Romania	3.2
Italy	22.4	Bulgaria	2.0
UK	11.2	Greece	1.9
France	10.9	Sweden	2.2
Finland	0.2	Czechia	1.2
Czech Republic	0.0	Slovenia	0.5
Poland	0.0	Bosnia and Herzegovina	0.0
Netherlands	0.7	Switzerland	0.3
Serbia	0.2	Macedonia	0.1
Austria	3.0		
Belgium	0.0	China	0.0

Πηγή: <http://eng.gazpromquestions.ru/?id=4#c321>

Παράρτημα 5 :

Οι εισαγωγές της ΕΕ - 27 στον τομέα της ενέργειας

Πηγή : Eurostat

Παράρτημα 6 :

Χάρτης του αγωγού South Stream

Πηγή :

http://www.eni.com/eni/images_static/immagini/23_06_07/south_stream_map.jpg

Παράρτημα 7 :

Χάρτης του αγωγού Nabucco

Πηγή :

<http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en/pipeline/route>

Παράρτημα 8 :

Χάρτης του ανωνού Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη

Πηγή :

<http://www.tbpipeline.com/sites/default/files/files/map.jpg?phpMvAdmin=ef09ccabaa863a1a98538393af26c653>

Παράρτημα 9 :

Χάρτης ανωνού διασύνδεσης ITGI (Ελλάδα – Τουρκία – Ιταλία)

© 2007 Strategic Forecasting, Inc. www.stratfor.com

Πηγή : <http://cambridgeforecast.wordpress.com/2008/02/10/turkey-greece-italy-gas-pipeline/>

Παράρτημα 10 :

Χάρτης Δια – αδριατικού αγωγού

Πηγή : http://www.trans-adriatic-pipeline.com/tap-project/route_.html

Παράρτημα 11 :

Χάρτης αγωγού Ο ανωνός Μπακού – Τιφλίδα – Τσεϊχάν

Πηγή : <http://www.travel-images.com/az-ceyhan-map.gif>

Παράρτημα 12 :

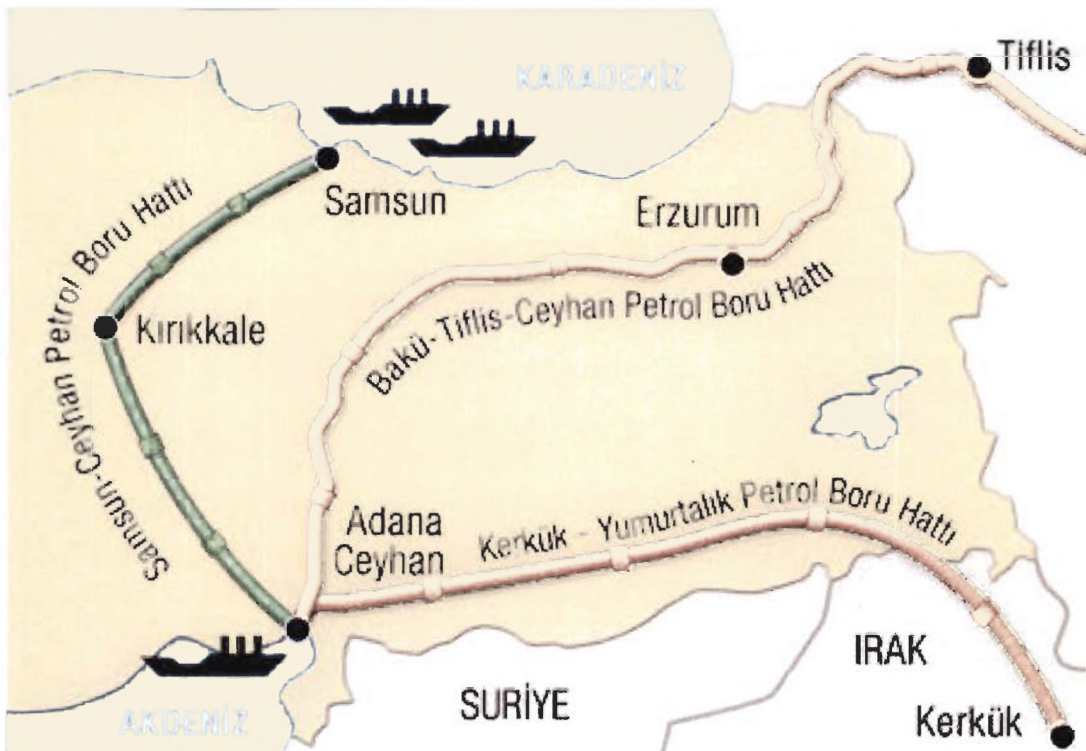
Χάρτης Διαβαλκανικού ανωνού

Πηγή : http://www.eoearth.org/article/Energy_profile_of_the_Balkans

Παράρτημα 13 :

Χάρτης ανωγού Σαμψούντα - Τσεϊχάν

Πηγή : <http://eurodialogue.org/Russia-Joins-The-Samsun-Ceyhan-Pipeline>

